قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾ قَالُوا إِنَّا

ابراہیمؑ نے فرمایو : او فرشتو ! تھارو (اصلی) مقصد کے ہے ؟ انھاں نے کہیو : ہم اک

أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً

مجرم قوم در چلّایا گیا ہاں ؛ تانجے ہم انھاں ور پکّی وی مٹّی غا

مِنْ طِينٍ ﴿٣٣﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾ فَأَخْرَجْنَا

پتھر برھانواں ؛ جھاں ور تھارارب غی طرفوں حدوں بدھن آلّاں واسطے نشان لگاواہیں (۱۰) تے اساں جتناں

مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ

وی ایمان آلّا تھا ویہہ ہم نے باہر کڈ لیا ؛ تے اس ماں اک گھر تیں سواء ہم ناں

بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾ وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ

مسلماناں غوکوئے گھر نیہنہ لبھو ! تے ہم نے اس ماں (عبرت غی) اک نشانی چھوڑ دتی انھاں لوکاں واسطے جھڑا

يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾ وَفِي مُوسَىٰ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ

دردناک عذاب تیں ڈریں (۱۱) موسیٰؑ غا قصہ ماں وی (عبرت ہے) جسویلے ہم نے ویہہ صاف

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ

دلیل دے غے فرعون کونے چلّایا تھا؛ فر اس نے اپناں لشکر سمیت منہ موڑلیّو تے کہن لگو جے یوہ تے جادوگر ہے

أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ

یا سدائی ہے؛ چھیکڑ ہم نے وہ تے اس غا لشکر پگڑ غے سمندر ماں پھینک چھوڑیا ؛ تے وہ تھو ہی

مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾ وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾

ملامت غے قابل (۱۲) تے قوم عاد غا قصہ ماں وی ! جسویلے ہم نے انھاں ور اسو پھانڈو پھیریو جسماں کائے خیر نیہنہ تھی

مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾ وَفِي

وہ پھانڈو جس چیز وروں وی لنگے تھو اس ناں پھکّی ہی بنا غے چھوڑے تھو (۱۳) تے

ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ

قوم ثمود غا قصہ ماں وی ! (عبرت ہے) جسویلے کہ انھاں ناں کہیو گیو تھو جے تم اک وقت توڑی فائدو چک لیو ؛ ور انھاں نے

(۱۰) حضرت ابراہیمؑ نے انداز ولا لیو وہے غو جے فرشتاں غو اصل مقصد کجھ ہور ہی ہے، اس گلوں انھاں نے پچھیو جے تم اصل کھڑا کم ور چلّایا گیا ہیں، فرشتاں نے جواب دتو جے ہم حضرت لوطؑ غی نافرمان قوم در چلّایا گیا ہاں تانجے انھاں ور خدائی عذاب نازل کراں کیونجے ویہہ نافرمانی ماں حدوں ہی بدھ گیا ہیں، اس قوم غا تفصیلی حالات واسطے وی تکو سورت ہود رکوع ۵ غی اور سورت حجر رکوع ۵ غی تفسیر۔

(۱۱) یعنی اس بستی ماں جھڑا مومن تھا انھاں ناں ہم نے حکم دتو تے ویہہ عذاب تیں پہلاں ہی اس بستی تیں نکل گیا ور ویہہ تھوڑا جئیا ہی خوش نصیب حضرت لوطؑ غا گھر آلّا تے کجھ مومن تھا، حضرت لوطؑ غاں گھر آلّاں بچوں وی انھاں غی بیوی نیہنہ تھی بلکہ واہ تے خدائی عذاب ناں ہلاک ہون آلّاں ماں شامل تھی کجھ روایتاں غے مطابق یہ کل ۱۳/ بندا ہی تھا، باقی ساری بستی ور عذاب نازل ہووو تے اللہ نے اس غا کھولا تے کھنڈران لوکاں واسطے عبرت اور نصیحت غی اک نشانی بنا چھوڑیا جھاں غا دل ماں خدا غا عذاب غو ڈر وہے تے ویہہ اسی چیزاں تیں نصیحت حاصل کر غے خدائی عذاب تیں بچّوں چاہتا ویں۔

(۱۲) یعنی حضرت موسیٰؑ تے فرعون غا قصہ ماں وی عبرت تے نصیحت غیں بڑیں نشانیں ہیں، جد حضرت موسیٰؑ نے معجزا دس دس غے اس ناں خدا غا دین غی دعوت دتی، ور وہ اپنی طاقت غا کھمنڈ ماں ساری حکومت ناں لے غے خدا غا دین غو مخالف ہو گیو تے حضرت موسیٰؑ ناں جھڑا اللہ غا سچا پیغمبر تھا کہن لگو جے یہ یا تے چلاک جادوگر ہیں یا فر سدائی ہو گیا ہیں چھیکڑ خدا غا قہر ناں وہ اپنی فوج سنے سمندر ماں غرق ہو غے برباد ہو گیو تے اس غی حکومت طاقت کجھ کم نیہنہ آئی اور الزام وی اسے ور لگو ! کسے نے یاہ نیہنہ کہیو جے اس ور ظلم ہو گیو ہے کیونجے اس نے رستو ہی یوہی تباہی بربادی آلو نوڑیو تھو تے ویہہ کھٹیں کی تھیں جھاں غو یوہی نتیجو نکلنوں تھو۔

(۱۳) قوم عاد تے حضرت ہودؑ غا تفصیلی حالات واسطے تکو سورت اعراف رکوع ۹ تے سورت ہود رکوع ۵ غی تفسیر ﴿اَلرِّيْحُ الْعَقِيْمُ﴾ غو لفظی مطلب ہے ''سنڈ ہوا'' یعنی اسی ہوا جسماں کجھ خیر برکت نیہنہ تھی، یوہ اسو ہی محاورو ہے جس را مھاری بولی ماں فضول گلاں ناں ''پھپڑیں گل'' کیہنہ عربی ماں کالسری واسطے وی یوہی عقیم لفظ استعمال وہے۔ جس را کہ پچھے حضرت مائی سارہؑ نے عجوزٌ عقیمٌ فرمایو تھو ور اُت ادب غی وجہ تیں ہم نے ترجمو ''بانجھ'' کیو۔

رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا

اپنّاں رب غا حکم غی نافرمانی کی ، فر تکتاں ہی تکتاں ویہہ چڑک نے آپغڑیا ! فر نہ تے ویہہ

مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ

اُٹھ ہی سکیا، تے نہ ویہہ بدلو لے سکیا (۱۴) تے نوحؑ غی قوم ہم نّے پہلاں ہی (ہلاک کر چھوڑی تھی)

إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾ وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا

کیونجے واہ اک نافرمان قوم تھی (۱۵) تے اسمان ہم نّے اپنّی قدرت ناںؔ بنّایو ؛ تے ہم ہی

لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْ

وسیع کرن آلّا ہاں ؛ تے زمین ناں ہم نّے فرش بنّادتو ؛ تے ہم کتناں ہی چنگا ڈھنؔ آلّا ہاں ؛ تے ہم نّے

كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَفِرُّوا

ہر اک چیز غو جوڑو پیدا کیّو تانجے تم نصیحت حاصل کریں ؛ تے تم اللہ تعالیٰ

إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ

در ہی دوڑو ؛ بیشک ہوں اس غی طرفوں تھاراواسطے صاف صاف ڈرانؔ آلّو ہوں (۱۶) تے تم اللہ تعالیٰ ناںؔ کوئے

إِلَٰهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥١﴾ كَذَٰلِكَ مَا أَتَى

دوجو خدا نہ بنّاؤ! ہوں اس غی طرفوں تھاراواسطے صاف صاف ڈرانؔ آلّو ہوں ؛ اسّے را انھاں تیں پہلّاں

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾

لوکاں کونّے وی جد کوئے پیغمبر آیو انھاں نے یوہی کہیو جے جادوگر ہے یا تے سدائی ہے ؛

أَتَوَاصَوْا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا

کیوں ویہہ اک دوجاناں یاہ وصیت کرجئیں بلکہ یہ لوک ہیں ہی حدوں بدھنؔ آلّا (۱۷) لہٰذا (اے نبی) تم انھاں دروں منہ

أَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾

پھیر لیو تھار اور کوئے الزام نیہنہ ہوسیں ؛ تے تم نصیحت کرتا رُہو بیشک نصیحت ایمان آلّاں ناں فائدو دے ئے (۱۸)

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ

تے میں جنّ اور انسان اسّے گلوں پیدا کیّا تانجے ویہہ میری عبادت کریں (۱۹) نہ ہوں انھاں کونّوں

(۱۴) یعنی قوم ثمود غی تباہی ماں وی نصیحت حاصل کرن غیں بڑیں سبق آلّیں گل ہیں، جد حضرت صالحؑ نے انھاں ناں فرمایو تھو جے کجھ تہاڑا ہور تم زندگی غی موج مستی کرلیو تم خدا غی پغڑ تیں بچ نیہنہ سکسیں، ور ویہہ عذاب غی گل سنؔ غے وی باز نیہنہ آیا۔ تے چھیکڑ انھاں غے تکتاں تکتاں اسمان تیں چڑک غی اک گج آئی ناںؔ زمین ماں ہچھل پیو تے ساراں نافرماناں غو ستھاڑ لگ گیو اوراسا ٹھٹھا کہ نہ مڑ کوئے کھلّو ہوسکیو تے نہ کوئے اپنّی تباہی غو بدلو لے سکیو۔

(۱۵) یعنی انھاں ساراں تیں پہلاں حضرت نوحؑ غی قوم نے وی نافرمانی غو رستو نوڑیو تھو جس غا نتیجہ ماں ساراں نافرماناں غو بیڑو غرق ہو گیو تھو اج غاں نافرماناں ناں وی سوچ لینّوں چاہئے کہ جے یہ قرآن غی اس اثر دار دعوت ور وی باز نہ آیا تاں انھاں واسطے ان پشلیں نافرمان قوماں جسا عذاب تیار ہیں دنیا ماں یا آخرت ماں ضرور انھاں ناں اپنّاں کرتوتاں غی سزا پھگتنی پُوے غی۔

(۱۶) یعنی اللہ تعالیٰ غی قدرت ور غور کرو! اس نے کسو سہنّوں اسمان غو چھت بنّایو ہے تے زمین غو فرش ڈہ دتو ہے اور ہر اک چیز جوڑا آلّی بنّائی ہے یوہ سب کجھ اس گل غی دعوت دے رہیو ہے جے تم اس ماں غور فکر کر غے نصیحت حاصل کرو! تے یاہ گل سمجھو کہ اس تیں بجنؔ کوئے اس کائنات غو مالک تے بادشاہ نیہنہ اس غا نافرمان غی کسے تھئی ٹھوئی نیہنہ! اس تیں بغاوت کر غے کوئے کدے بچ نیہنہ سکتو لہٰذا ساراں ناں اُسے غی بارگاہ در دوڑنّوں لوڑیئے، اسے کولّوں گناہاں غی بخشش منگنی لوڑیئے، جیکدے تم اس در متوجہ نہ ہوا تاں بڑی خرابی غی تے ڈرغی گل ہے، جس غو انجام مچ پہیڑو ہے اسے تیں خبردار کرن واسطے رحمت عالم ﷺ تشریف لیایا ہیں تے یوہ سارو نظام یوہ سبق دے رہیو ہے کہ وہ ایکلّو ہی ہے اس غو کوئے شریک تے پیہالؔ نیہنہ لہٰذا اس غے ناںؔ دوجو کوئے معبود نہ منّوں! کسے دوجاناں کارساز نہ سمجھو! کسے ہور غا در ور متھو نہ ٹیکو! یاہ بڑی تباہی تے ڈرغی گل ہے جس غا انجام تے نتیجہ تیں نبیاں غا سردار رحمت عالم ﷺ صاف صاف ڈرار ہیا ہیں۔

(۱۷) یعنی قرآن غی اس صاف صاف تعلیم ور جیکدے یہ ایمان نہ لیانویں تاں یاہ کائے تعجب غی گل نیہنہ انھاں تیں پہلاں وی جس مشرک نافرمان قوم در نبی آتا رہیا ہیں واہ اللہ غا پیغمبراں ناں یوہی جواب دیتی رہئی ہے جے نعوذ باللہ یہ یا تے چلاک جادوگر ہیں کہ جادو غی گل دس غے اس ناں معجزو کہہ رہیا ہیں تے یا یہ سدائی ہو گیا ہیں، ہر اک نبی ناں یوہی جواب لبھتو رہیو ہے جس را کہ پہلا نافرمان پشلاں ناں یاہ وصیت کر غے مریں تھا کہ جد کوئے پیغمبر آیو اس ناں یوہی جواب دیو اللہ نے فرمایو: نیہنہ یاہ گل نیہنہ! اصل ماں یہ سارا سرکھل تے انؔ منؔ ہیں دنیا غی فانی چیزاں ور اسا پھٹ گیا ہیں کہ ہر ایکنؔ غی سرکشی اس ناں یہ ہی نافرمانی غیں گل سکھاوے، تے یاہی مت دیئے۔

(۱۸) یعنی تم نّے اپنّوں تبلیغ آلّو فرض ادا کر دتو ہے ہُنؔ جہڑا ایمان نہ لیانویں انھاں ور زیادہ دکھیا ہونؔ غی لوڑ نیہنہ ، بس تم نصیحت کرتا جاؤ! جس خوش نصیب غی قسمت ماں ایمان ہو وہ تھارا سمجھانؔ ور ضرور ایمان لیاوے غو، ورنہ ایمان آلّاں ناں تے سمجھانّوں اور نصیحت کرنی ضرور فائدو دیئے غی۔

(۱۹) یعنی ہم نّے انسان تے جن اسے گلوں پیدا کیا ہیں تانجے انھاں ناں پیدا کر غے ہم اپنّی عبادت غو تے اپنّی بندگی غو حکم دیاں، تے اسے گلوں ہم نّے انساناں تے جناں ماں یاہ صفت رکھی ہے جے ویہہ مھاری عبادت کر غے اچا رتبہ حاصل کر سکیں ور یاہ انساناں تے جناں غی بدقسمتی ہے کہ انھاں بچوں مچ لوک اپنّی اس صفت ناں کم ماں نیہنہ لیا تا تے خدا غا حکم غے خلاف اس غی نافرمانی کر غے اپنّاں آپ ناں برباد کر دیں۔

(۲۰) دنیاماں ہراک مالک نوکرا سے گلوں رکھے تانجے یہ مالک ناں کمانغے کجھ دیں تے مالک ناں انھاں نغے ذریعہ کجھ فائدو وہے فرمایو: اللہ تعالیٰ غو معاملو یوہ نیہنہ وہ نہ تے تھارے کوّنوں رزق کمانوں چاہوے تے نہ اس غی یاہ تاھنگ ہے کہ تم اس ناں روزی کھوالّیں نعوذ باللہ اس نے اپنْی عبادت غو حکم اپناں کسے فائدہ واسطے نیہنہ دتو روزی تے وہ ہی ساراں ناں دینٚ آنٚو ہے، اس نے عبادت غو حکم بنداں غا فائدہ واسطے ہی دتو ہے تانجے اس غا بندہ اپناں مالک غی عبادت کرنغے اُچا اُچا رتبہ کھٹیں۔

مِنْ رِّزْقٍ وَّمَآ اُرِيْدُ اَنْ يُّطْعِمُوْنِ ۝ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ

روزی چاہوں، تے نہ یاہ چاہوں جے ویہہ مناں کھوالّیں؛ یقین منّوں اللہ تعالیٰ ہی روزی دینٚ آنٚو ہے،

ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِيْنُ ۝ فَاِنَّ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ذَنُوْبًا مِّثْلَ

وہ بڑی طاقت آنٚو ہے، زوراور ہے (۲۰) تے بلاشبہ انھاں ظالماں غی وی باری مقرر ہے جس را کہ انھاں تیں پہلاں

ذَنُوْبِ اَصْحٰبِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُوْنِ ۝ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا

گنہگاراں واسطے مقرر تھی لہٰذا انھاں ناں میرے کوّنوں (عذاب غی) تاول نیہنہ کرنی چاہیئے؛ تے بربادی ہے

مِنْ يَّوْمِهِمُ الَّذِيْ يُوْعَدُوْنَ ۝

کافراں واسطے اس تہاڑے جس غو انھاں ناں وعدو کیّو جا رہیو ہے (۲۱)

سُوْرَةُ الطُّوْرِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ تِسْعٌ وَّاَرْبَعُوْنَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

سورت طور مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں انونجہ آیت اور دو رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جہڑو بے بہا مہربان نچ رحم آنٚو ہے

وَالطُّوْرِ ۝ وَكِتٰبٍ مَّسْطُوْرٍ ۝ فِيْ رَقٍّ مَّنْشُوْرٍ ۝ وَالْبَيْتِ

(۱) قسم ہے طور غی؛ تے اس کتاب غی جہڑی لکھی وی ہے؛ کھلاں ورقاں ماں؛ تے قسم ہے اباد

الْمَعْمُوْرِ ۝ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوْعِ ۝ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُوْرِ ۝

گہر غی؛ تے اُچی چھت غی؛ تے اُبلتا سمندر غی؛

اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۝ مَّا لَهٗ مِنْ دَافِعٍ ۝ يَّوْمَ تَمُوْرُ

بیشک تھارا رب غو عذاب ضرور وہے غو؛ اس ناں کوئے روک نیہنہ سکتو؛ جس تہاڑے اسمان

السَّمَآءُ مَوْرًا ۝ وَّتَسِيْرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ۝ فَوَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ

تھر تھر کے غو؛ تے پہاڑ چل پویں غا (۲) فر اس تہاڑے چُھوٹھ مُجھن آلاں واسطے

لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ۝ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ خَوْضٍ يَّلْعَبُوْنَ ۝

بربادی وہے غی؛ جہڑا بیکار بحثاں ماں پیا کھیڈ رہیا ہیں؛

(۲۱) ذنوب اس پہانڈاناں کہیو جئے جہڑو کھوء ور رکھیورہ تے لوک اس ناں پانی پہریں جس ناں اردو ماں ''ڈول'' کہیو جئے جہڑا لوک آخرت غو مخول بنانویں تھا انھاں ناں کہیو جارہیو ہے جے کاہلی نہ کرو! پشلاں نافرماناں ہاروں تھاری باری وی آنٚ آلی ہے، تے جس را انھاں غو پہانڈو پہر نغے ڈبو تھو اس را تھارو پہانڈو وی سمجھو پہرے گیو ہے جس نے دیر سویر ضرور ڈبنٚوں ہے تے دنیا ماں یا آخرت ماں تم نٚے خدائی عذاب غو مزو ضرور چکھنٚوں ہے تے وہ تہاڑو کافراں مشرکاں واسطے بڑی تباہی بربادی غو وہے غو۔

تفسیر سورت طور

(۱) پہلو لفظ ﴿وَالطُّوْرِ﴾ ہی سورت پاک غو ناں ہے، یاہ سورت پاک وی مکی ہے منڈ ماں پنج چیزاں غی قسم کرنغے فرمایو جے قیامت ضرور آوے غی تے نافرماناں ناں جس عذاب تیں ڈرایو جارہیو ہے وہ انھاں ور ضرور نازل وہے غو، کوئے اس ناں روک نیہنہ سکتو فر دوزخیاں تے جنتیاں غا حالات اور دوزخ غاں عذاباں تے جنت غی نعمتاں غو ذکر فرمانغے دوزخ تیں ڈرایو گیو ہے تے جنت غی شونق دوائی گئی ہے، فر دو چار کوع ماں رحمت عالم ﷺ غو سچو رسول ہونٚوں تے قرآن غو سچو برحق اللہ غو کلام ہونٚوں اثر دار دلیلاں ناں بیان فرمایو ہے تے اللہ غو اک ایکلاں عبادت غو مستحق ہونٚوں ثابت کیو گیو ہے آخر ماں رحمت عالم ﷺ ناں تسلی دتی گئی ہے جے تم اللہ غا حکم ور صبر کرو غالب تے چھیکڑ اللہ غا دین نے ہی آنٚوں ہے اس سورت پاک غو انداز مچ ہی اثر دار ہے رحمت عالم ﷺ وی اس سورت پاک غی بہت زیادہ تلاوت فرمانویں تھا، حضرت ام سلمہؓ فرمانویں: آخری حج ماں میں تکیو کہ حضرت خانہ کعبہ غا اک کونا ماں کھلا نماز ماں سورت طور غی تلاوت فرما رہیا ہیں (بخاری) حضرت جبیر ابن مطعمؓ فرمانویں میں مسلمان ہونٚ تیں پہلاں اک واری حضرت شام غی نماز ماں سورت طور غی تلاوت فرماتا سنٚیا جد حضرت ۳۶ آیت تے اک روایت نغے مطابق ۳۷ آیت ور پجیا مناں اسو ڈر لگو جس را اے ہُنٚ ہی یوہ عذاب ٹٹ پوے غو، ڈر ناں میرو کالجو پھٹنٚ ور آگیو اسے تیں بعد مناں اسلام غی دولت نصیب ہوئی (قرطبی ابن کثیر) حضرت عمرؓ اک واری ایکلاں شہر ماں پھر تھر نغے حالات تک رہیا تھا کہ ایکنٚ گہر وں تلاوت غی اواز آئی، پڑھن آنٚو اسے سورت غی تلاوت کر رہیو تھو جد وہ ستویں آیت ور پجیو حضرت ناں ڈر تے گہبراناں کرانٚی چڑھ گئی تے فر اک مہینہ توڑی ماندہ رہیا، لوک حال پچھنٚ آویں تھا ور کسے ناں پتو نیہنہ تھو کہ بمار کس را ہووا ہیں (ابن کثیر)

(۲) طور اس پہاڑ ناں کہیو جئے جس ور حضرت موسیٰؑ ناں اللہ تعالیٰ ناں ہمکلامی غی دولت نصیب ہوئی تھی تے کھلاں ورقاں ماں لکھی وی کتاب تیں مراد متاں مفسراں نغے نزدیک ہر انسان غو اعمال ناموں ہے ور کجھ بزرگ فرمانویں جے ہر اک اسمانی کتاب مراد ہے جد کہ کجھاں غو یوہ خیال وی ہے جے اس تیں مراد لوح محفوظ ہے، تے بیت المعمور اس مبارک گہر ناں کہیو جئے جہڑو اس خانہ کعبہ نغے اپر ستماں اسمان ور ہے رحمت عالم ﷺ معراج آلیٰ رات واسطے فرمانویں جے مناں ستماں اسمان ور بیت المعمور دسیو گیو جس ماں ہر روز ستر ہزار فرشتا اللہ غی عبادت واسطے جیں

تے جھڑا اک واری جیس انھاں غی فر قیامت توڑی باری نیہنہ آتی ، اس حدیث ماں یوہ وی ہے جے حضرت ابراہیمؑ اسناں ٹھیکن لا غے بیٹھاوا تھا (بخاری، مسلم) ور کجھ مفسراں نے بیت المعمور تیں خانوں کعبو مراد لیو ہے جھڑ و عبادت کرن آلاں ناں ہر ویلے پَہر یوره، اچی چھت اسمان ناں فرمایو گیو ہے، اور ﴿الْبَحْرِ الْمَسْجُورِ﴾ غو تر جموں صحابہؓ کرامؓ تے تابعین غا دور تیں ہی دو طرح کیو جئے، حضرت علیؓ تے حضرت ابن عباسؓ نے ابلتو سمندر اس غو تر جموں کیو ہے جس را کہ سورت تکویر/ ٦ ماں ہے اور حضرت قتادہؒ نے اس غو تر جموں پَہر یوو و سمندر کیو ہے (ابن کثیر) یہ ساریں چیز اللہ تعالیٰ غی زبردست قدرت غیں نشانیں ہیں، اسے نے یہ پیدا کی ہیں تے اسے غا قبضہ ماں ہیں ان چیزاں غی قسم کر غے فرمایو جے جد اللہ اتنی بڑی قدرت غو مالک ہے فر سمجھ لیو نافرماناں ناں جس عذاب تیں ڈرایو جا رہیو ہے وہ ضرور آوے غو اس ناں کوئے روک نیہنہ سکتو تے یوہ قیامت غے اس تہاڑے آوے غو جد اسمان تھر تھر کمے غو تے پہاڑ اپنی جگہ تیں چل پُویں غا بلکہ روئیں غی پونیاں ہاروں اڈ تا پھریں غا۔

(٣) یعنی اس قیامت تیں بعد محشر غو مدان لگے غو جت انھاں لوکاں واسطے تباہی بربادی تیں بجن کجھ نیہنہ ہوسیں جھڑا منکر اس ناں چھوٹھ کیہنہ تھا، جھڑا دنیا غی مستی ماں مست تھا تے جد آخرت غی گل سنیں تھا اس غی ہاسی بنانویں ویں تھا، انھاں ناں فرشتا تھکا مارتا مارتا جہنم در لیجار ہیاویں غا، تے کہہ رہیا ویں غا جے یاہی ہے واہ جہنم جس ناں تم دنیا ماں چُھوٹھ کیہنہ تھا، تے جد اللہ غا نبی تمناں اس تیں ڈرانویں تھا تم انھاں ناں جادوگر تے وحی غی ان خبراں ناں جادو کیہنہ تھا، ہُن دسو! کیوں! یوہ جادو ہے! غور کرو! یاہ جہنم ہی ہے یا تھاری اکھ بنے گئی ہیں! یا جس را دنیا ماں تمناں حق باطل کجھ دسے ہی نیہنہ تھو، اج یوہ عذاب وی نیہنہ دس رہیو ہے! بس بڑ جاؤ اس دوزخ ماں ہُن پہانویں تم صبر کرو تے پہانویں نہ کرو! تھارا واسطے برابر ہی ہے نہ تھارا صبر کرن ور کوئے تھارے اپر ترس کرن آلو ہے تے نہ بے صبری ور کوئے توائی پہار یا سنن آلو ہے، جھڑیں کھٹیں تم نے دنیا ماں کی تھیں انھاں غو یوہی نتیجو تے یاہی سزا ہے، جس تیں تم کسے طرح نکل نیہنہ سکتا۔

(٤) کفر، شرک تے نافرمانی غا نتیجہ تیں بعد ایمان تے فرمانبرداری غو نتیجو بیان ہو رہیو ہے، جے جھڑا دنیا ماں اپناں مالک تیں ڈرتا رہیا، تے ڈر ڈر غے فرمانبرداری آلی زندگی گذارتا رہیا ویہہ اج آخرت ماں جنت غی نعمتاں ماں عیش ارام کر رہیا ہیں، سب تیں بڑی گل یاہ ہے کہ اللہ نے ویہہ جہنم غا عذاب تیں بچا چھوڑیا ہیں، انھاں ناں فرمایو جئے غو کہ اپنی مرضی ناں رج غے جو روح کرے کھاؤ پیو، یوہ تھاراں نیک عملاں غو بدلو ہے، یوہ وی اللہ غو اک کرم وہے غو کہ وہ اپناں فضل ناں دتی وی جنت غی نعمتاں ناں جنتیاں غاں عملاں غو بدلو فرماوے غو ورنہ انسان غا عمل ہیں ہی کے چیز!! اللہ تعالیٰ موٹی موٹی اکھاں آلی سہنی حوراں ناں انھاں غو بیاہ کرا دیئے غو تے انھاں واسطے بچ سہنی طرح لین ماں ڈھڑیا وا جنت غا بادشاہی تخت ویں غا جتھاں ور آمنے سامنے بیس غے ویہہ جنت غو نظارو کریں غا۔

(٥) یعنی جنتیاں ور اک ہور بڑو فضل یوہ وہے غو کہ جتھاں مومن بنداں غی اولاد ایمان لیا غے اپناں ماں باپ غا رستہ ور رہئی، تے ویہہ ہی نیکی غا کم کرتی رہئی جھڑا انھاں غا ماں باپ کریں تھا آخرت ماں جیکدے یاہ اولاد ماں باپ غا درجہ توڑی اپناں عملاں غی وجہ تیں نہ وی پج سکی تاں وی اللہ ماں باپ غی نیکیاں غی برکت ناں اولاد غو درجو اُچّو کر غے انھاں ناں وی ماں باپ غا درجہ توڑی پہچا دیئے غو تا نجے ماں باپ غیں اکھ ٹھنڈیں ریہنہ تے اس ناں ماں باپ غا اپنا ثواب تے درجہ ماں کجھ گھاٹو نیہنہ ہوسیں، اسے را حدیث ماں آوے کہ اولاد غی دعا ناں جنت ماں ماں، باپ غا درجا وی اُچاویں، جنت ماں اپناں درجا ہور اُچا دیکھ غے بندو اس غی وجہ پچھے غو تے اللہ تعالیٰ فرماوے غو جے تیری نیک اولاد نے تیرے واسطے جھڑی دعا استغفار کی تھی یوہ اسے غو نتیجو ہے (مسند امام احمد) تے یوہ بس اللہ غو فضل ہی ہے ورنہ فرمایو: قیامت ماں تے ہر آدمی اپناں عملاں ماں گروی وہے غو جس نے جسا عمل کیا اسو ہی اس ناں بدلو لبھے غو۔ ور ایمان آلاں ور اللہ غا یہ خصوصی فضل ویں غا۔

يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي

جس تہاڑے ویہہ تہکّا مار مار غے جہنم غی اگ در لیجا یا جیں غا ؛ یاہی واہ اگ ہے جس ناں

كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾

تم چُھوٹھ کیہنہ تھا : تے کیوں ! یوہ جادو ہے یا فر تمناں دِستو ہی نیہنہ !

اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ ۖ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ

تم اس ماں بڑ جاؤ فر تم صبر کرو یا تم صبر نہ کرو ! تھارا واسطے برابر ہی ہے ؛ تمناں اسّے غو بدلو لبھ رہیو ہے

مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾

جو کجھ کہ تم کریں تھا ؛ (٣) بیشک پرہیزگار لوک باغاں ماں تے نعمتا ں ماں ویں غا

فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾

اپناں رب غی دتی وی نعمتاں ور خوشی مناتا ویں غا، تے انھاں غا رب نے ویہہ دوزخ غا عذاب تیں بچالیّا ہیں

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ

تم مزا ناں کھاؤ تے پیو انھاں عملاں غا بدلہ ماں جھڑا تم کریں ویں تھا ؛ ویہہ برابر ڈھڑیا وا تختاں ور

سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ ۖ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا

سرانھد ولا غے بیٹھاواویں غا، تے ہم موٹی اکھاں آلی خوبصورت حوراں ناں انھاں غو بیاہ کرا دیاں غا ؛ (٤) تے جھڑا لوک

وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُم

ایمان لیایا تے انھاں غی اولاد وی مسلمان ہو غے انھاں غا رستہ ور چلی، ہم انھاں غی اولادناں وی انھاں ناں شامل کر دیاں غا

مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ ۚ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

تے انھاں غا عمل بچوں ہم کجھ وی گھٹ نیہنہ کرساں ؛ ہر آدمی اپناں عملاں غے بدلے گروی ہے (٥)

وَأَمْدَدْنَاهُم بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَازَعُونَ

تے ہم انھاں ناں لگاتار میوا تے ماس عطا کراں غا، جتھاں واسطے وی انھاں غو روح کرے غو ؛ ویہہ ات اک دوجا کولوں

فِيهَا كَأْسًا لَّا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ

(سچی شراب غا) پیالہ کھس کھس غے لیں غا ، جس ماں نہ بکواس وہے غو تے نہ گناہ ! اسا سُہناں گدرا

غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ

انھاں غی خدمت ماں لگا واویں غا جٹیں ویہہ ٹھکیا وا موتی ہیں ؛ تے ویہہ اک دوجا در

عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي

متوجہ ہوغے پچھ پہاں کریں غا ؛ کیہنہ غا : اس توں پہلاں ہم اپناں گھر آلاں

أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ

ماں (اللہ تیں) ڈرتا رانہہ تھا ؛ فر اللہ نے مھارا ور احسان کیّو تے اس نے ہم تڑکا دینڑ آلا

السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ نَدْعُوهُ ۖ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ

عذاب تیں بچالیّا ؛ ہم اس تیں پہلاں ہی اس کوٗں دعا منگاں واں تھا ؛ واقعہ ہی وہ بڑ احسان کرن آلو

الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾ فَذَكِّرْ فَمَا أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ

بڑو مہربان ہے (٦) تے (اے نبیؐ) تم سمجھا تا رُہو! کیونجے تم اپناں رب غا فضل ناں نہ تے کاہنڑ ہیں

وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ

تے نہ سدائی ! ؛ کیوں ! یہ یاہ کیہنہ : جے یوہ شاعر ہے جس غا بارہ ماں ہم بس زمانہ غی پھیر

رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُم مِّنَ

پرت ناں اڈیکاں ؛ تم فرمادیو : جے اڈیکتا رُہو ! ہوں وی تھارا ناں

الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُم بِهَٰذَا ۚ أَمْ هُمْ قَوْمٌ

اڈیکوں لگو (٧) کیوں ! انھاں غی عقل انھاں ناں یوہی کجھ دسّے ؛ یا یہ ہیں ہی انڑ من

طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ ۚ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

لوک (٨) کیوں! ویہہ یوں کیہنہ: جے (نبیؐ) نے یوہ پلّے تیں بنالیّو ہے، نیہنہ ! بلکہ یہ ایمان لیا تا ہی نیہنہ

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾ أَمْ

جیکر ویہہ سچا ہیں تاں ویہہ وی اسو کلام بنا لیانویں (٩) کیوں !

خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا

یہ بجنڑ پیدا کرن تیں آپے ہی پیدا ہو گیا ہیں ؛ یا فر یہ (اپناں آپ ناں) آپے پیدا کرن آلا ہیں ؛ کیوں ! اسمان

(٦) جنت غیں کجھ ہور نعمتاں غو ذکر ہو رھیو ہے جے ہر قسم غا میوا تے ماس جس غو انھاں ناں روح کرے غو لگا تار اوپر وتھلی لبھتا ریہنہ غا، کدے تروٹ نیہنہ ہوسیں، جنت غی سُچی شراب غو دور چلے غو جسماں دنیا غی ناپاک شراب ہاروں بکواس کرن غی تے گناہ غی کائے گل نیہنہ ہوسیں، جنتی ایکنڑ دوجا کوٗں یہ پیالہ کھستا تے کھیڈ تا ویں غا، موتیاں ہاروں صاف ستھرا سہنا نوکر انھاں غی خدمت واسطے اگے پچھے پھرتا ویں غا، جنتی ایکنڑ دوجا ناں دنیا غی گلاں غو ذکر کریں غا، جے دنیا ماں ہم اس آخرت غا عذاب تیں ڈرتا رانہہ تھا، ہمناں ہر ویلے یوہ ڈر لگو رہ تھو جے پتو نیہنہ اگے کے وہے غو ! تکو! اج اللہ نے کتنوں کرم کیو ہے اس نے ہم جہنم غا اس تلوس چھوڑن آلا عذاب تیں بچا لیا ہاں ! ہم دنیا ماں اپناں مالک غی عبادت کراں واں تھا تے اس اگے دعا منگاں واں تھا اس نے مھاری دعا سنڑ لی واقعہ ہی وہ بڑو ہی مہربان تے بڑ ہی ترس کرن آلو ہے۔

(٧) مشرک رحمت عالم ﷺ ناں کدے جادوگر، کدے شاعر، کدے سدائی تے کدے کاہنڑ کیہنہ تھا، کاہنڑ اس شخص ناں کہیو جئے تھو، جس غا بارہ ماں لوک یوہ باطل تے بیہودو خیال رکھیں تھا جے اس کوئے جن ہیں جہڑا اس ناں غیب غیں خبر دسیں فر یوہ جناں کوٗں غیب غیں خبر پچھ غے لوکاں ناں دسے، حالانکہ غیب غیں گل اللہ تیں بجنڑ کونڑ جانے !! تے جناں بچاراں ناں غیب غو کے پتو !! اللہ پاک مشرکاں غی ان بیہودہ گلاں ور اپناں حبیب ﷺ ناں تسلی دیئے جے تھارو کم سمجھانوں تے نصیحت کرنوں ہے تم اپنوں یوہ کم کرتا جاؤ ! تے انھاں جاہلاں غی گلاں در کوئے تہان نہ دیو تم اپناں رب غا فضل ناں نہ کاہنڑ ہیں تے نہ مجنون فر فرمایو: کیوں ! یہ تمناں شاعر کیہنہ ! تے یاہ سمجھیں کہ جس را کہ ہر اک شاعر زمانہ غی پھیر پرت ناں مر مُک جئے، تھارو دین تے تھاری تحریک وی اسے راز زمانہ غا پھیر پرت ناں ختم ہو جئے غی جیکدے یاہ گل ہے فر تم وی اڈیکو ! ہم وی اڈیکاں لگا فر دیکھاں کس غو دین غالب آوے؟ تے کس غی تحریک کامیاب وہے؟ اور کہڑو نامراد ناکام وہے تے دنیا تیں اس غو ناں نشان اُکل جئے۔

(٨) یعنی رحمت عالم ﷺ جہڑا ساری دنیا ناں عقل مندی تے حکمت سکھا رہیا ہیں، ہدایت غو رستو دس رہیا ہیں، جھاں ناں چالی سال توڑی سارو ملکو آپے امانت دار تے سچا کہہ تھو، انھاں ناں چان چک کاہن، سدائی یا شاعر کہنوں کیوں یاہ عقل مندی ہے! کیوں ! تھاری عقل تمناں یاہی پٹی پڑھاوے ! اگر تھاری عقل تمناں یوہی سبق سکھاوے فر تھارا تیں بڑو بے وقوف کونڑ وہے غو ! فر اصل گل بیان فرمائی جے یہ سرکش لوک ہیں۔

(٩) قرآن نے یاہ بنگار پہلا تہاڑا تیں ہی بار بار دتی، اک جگہ فرمایو جیکدے تم اس ناں انسانی تے پلّے تیں بنایو و کلام سمجھیں تاں تم سارا رل غے اس جسیں دس سورت بنا لیاؤ ! اک جگہ اک سورت واسطے فرمایو تے ات چھڑی اک ہی گل واسطے فرمایو جار ہیو ہے ور زمانہ لنگ گیا لیکنڑ کوئے مشرک کوئے کا فر قرآن جسی اک گل وی بناںڑ غی ہمت نیہنہ کر سکیو تے قرآن غی بنگار اپنی جگہ اسے را موجود ہے۔

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ۚ بَلْ لَّا يُوْقِنُوْنَ ﴿۳۶﴾ اَمْ عِنْدَهُمْ

تے زمین انھاں نے پیدا کیّا ہیں؟ نیہنہ! بلکہ یہ یقین ہی نیہنہ کرتا (۱۰) کیوں! انھاں کوئے تھارا رب

خَزَآئِنُ رَبِّكَ اَمْ هُمُ الْمُصَۜيْطِرُوْنَ ﴿۳۷﴾ اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ

غا خزانہ ہیں ؛ یا انھاں غو ہی (انھاں ور) قبضو ہو گیو ہے ؟ یا انھاں کوئے کائی سڑھی ہے

يَّسْتَمِعُوْنَ فِيْهِ ۚ فَلْيَاْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿۳۸﴾

جے یہ اس ور (چڑھ غے) سنڑ لیں ؛ فر تے انھاں غا سننڑ آلا ناں کائے دلیل پیش کرنی چاہئیے (۱۱)

اَمْ لَهُ الْبَنٰتُ وَلَكُمُ الْبَنُوْنَ ﴿۳۹﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ

کیوں! اس واسطے بس کُڑیں ہیں! تے تھارا واسطے گدرا ہیں؟ (اے نبیؐ) کیوں! تم انھاں کونؤں کوئے معاوضو منگیں کہ یہ

مِّنْ مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُوْنَ ﴿۴۰﴾ اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ

اس چٹی ہیٹھ دبّے گیا ہیں ؛ (۱۲) یا انھاں کوئے غیب (غو علم) ہے ! جس ناں یہ

يَكْتُبُوْنَ ﴿۴۱﴾ اَمْ يُرِيْدُوْنَ كَيْدًا ۚ فَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا هُمُ

لکھتا جا رہیا ہیں ؛ کیوں ! یہ کائے چال چلنی چاہویں ! فر (سن لیو!) کا فر لوک تے آپے اپنٹی چال

الْمَكِيْدُوْنَ ﴿۴۲﴾ اَمْ لَهُمْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ ۚ سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا

ماں آنڑ آلا ہیں ؛ کیوں ! اللہ تعالیٰ تیں سوا کوئے ہور انھاں غو خدا ہے؟ (یاد رکھو!) اللہ انھاں غا شرک

يُشْرِكُوْنَ ﴿۴۳﴾ وَاِنْ يَّرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَآءِ سَاقِطًا

تیں پاک ہے ؛ تے جے ویہہ اسمان غو کوئے ٹوٹو ٹہتو تک لیں

يَّقُوْلُوْا سَحَابٌ مَّرْكُوْمٌ ﴿۴۴﴾ فَذَرْهُمْ حَتّٰى يُلٰقُوْا يَوْمَهُمُ

تاں کیہنہ غا: یوہ تے جُڑیوو وچھڑ ہے؛ (۱۳) تے تم انھاں ناں چھوڑ دیو؛ ات توڑی کہ یہ اپنڑاں اس تہاڑ اناں دیکھ

الَّذِيْ فِيْهِ يُصْعَقُوْنَ ﴿۴۵﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِيْ عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ

لیں جس ماں انھاں ور چڑک پے غی ؛ جس تہاڑے انھاں غی چال انھاں غے کجھ کم

شَيْـًٔا وَّلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿۴۶﴾ وَاِنَّ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا عَذَابًا

نیہنہ آسیں ؛ تے نہ انھاں غی مدد کی جئے غی (۱۴) تے بیشک ظالماں واسطے اس تیں علاوہ ہور

(۱۰) یعنی انھاں بچوں کائے گل نیہنہ، نہ یہ آپ پیدا ہووا، نہ یہ پیدا کرن آلا ہیں، نہ انھاں نے زمین اسمان پیدا کیا ہیں، بلکہ یہ آپ وی جانٹیں کہ پیدا کرن آلی ذات اللہ غی ہے ور اس تیں بعد وی یہ اللہ غا سچا دین ور یقین کرن واسطے تیار نیہنہ ہوتا، انھاں غو تکبر انھاں ناں نیواں نیہنہ ہونڑ دیتو۔

(۱۱) یعنی انھاں بچوں وی کائے گل نیہنہ نہ تے یہ اللہ غا خزانہ غا مالک ہیں تے نہ اس غا ذمہ وار ہیں کہ یہ جس ناں چاہویں نبی بنانویں تے جس ناں چاہویں اس رتبہ تیں ہٹا چھوڑیں، نہ یہ اسماناں ور چڑھ غے غیب غیں خبر سنڑ آیا ہیں جتوں انھاں ناں یوہ پتو لگ گیو ہے جے رحمت عالم ﷺ اللہ غا نبی نیہنہ بلکہ اصل گل واہی ہے کہ یہ حق ور یقین کرنڑوں ہی نیہنہ چاہتا۔

(۱۲) یعنی جہڑا فرشتاں ناں اللہ تعالیٰ غی کڑیں کیہنہ تے شرک کریں حالانکہ ویہہ اپنڑاں خیال غے مطابق کڑیاں ناں نرس تے گدراں ناں سرس سمجھیں فر ویہہ کے سمجھیں! کہ سرس چیز اپنڑاں واسطے تے نِرس اللہ تعالیٰ واسطے؟ سبحان اللہ! کسو عجیب فیصلو ہے! یا اس گلوں رحمت عالم ﷺ غی تبلیغ نیہنہ منتا کہ حضرت انھاں کونؤں اس غو کجھ معاوضو منگ رہیا ہیں، جس غے ہیٹھ یہ دبّے گیا ہیں؟

(۱۳) یعنی مشرکاں کوئے اسلام غی مخالفت کرن واسطے کائے اک وی دلیل موجود نیہنہ بس بنیادی گل اکا ہی ہے کہ یہ اسلام غی سچائی منّی چاہتا ہی نیہنہ، بلکہ سچا دین غی مخالفت، دشمنی ضد، نفرت تے کرودھ ماں یہ اتناں اگے لنگ گیا ہیں کہ یہ خدا غا عذاب ناں تک غے وی اس ویلے توڑی اس ناں نیہنہ من سیں جچر توڑی وہ انھاں ور ٹٹ نہ پوے اسمان غو کوئے ٹوٹو خدا غو عذاب بنڑ غے اگر انھاں ور ٹہہ رہیوو ہے غو اور یہ اس ناں اپنٹی اکھاں ناں تکتاں ویں غا تاں وی یاہ گل کہہ دیں غا جے یوہ تے جُڑیو وو موٹو چھڑ ہے، لہذا جہڑا ضد تے دشمنی ماں اس را اَنّا کاناں ہو جیں انھاں تیں سچا دین غی سچائی مننڑ غی کے امید کی جا سکے!!

(۱۴) یعنی یہ اپنٹی غفلت تے مستی تیں قیامت غا اس تہاڑا توڑی باز نیہنہ آسیں جدا انھاں ور واہ بے ہوش کرن آلی چڑک پوے غی تے اس ویلے انھاں ناں کائے چال چلاکی کجھ کم نیہنہ آسیں نہ انھاں ناں کدے تیں کجھ مدد تھاوے غی۔

دُونَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ

عذاب وی ہے ، ور انھاں بچ مچ لوک جانٹا ہی نیہنہ (۱۵) تے (اے نبیؐ) تم اپنٹاں رب غا

لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ۖ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ

حکم غی اڈیک ماں صبر کرو؛ کیونجے تم مھاری اکھاں اگے ہیں، تے اپنٹاں رب غی صفتاں ناں اس غی تسبیح کرتا رُہو جسویلے کہ

تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

تم اُٹھیں (۱٦) تے رات غا کجھ حصہ ماں وی اس غی تسبیح کرو ، تے تارہ ڈُبنٹ تیں بعد وی ؛ (۱۷)

سُورَةُ النَّجْمِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ اثْنَتَانِ وَسِتُّونَ آيَةً وَثَلَاثُ رُكُوعَاتٍ

سورت نجم مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں باہٹھ آیت اور ترے رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناںٔ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾

(۱) قسم ہے تارہ غی جسویلے وہ ڈھہ ؛ جے تھارا یہ سنگی نہ رستہ تیں پُھلیا ہیں ، تے نہ غلط راہ ور چلیا ہیں

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾

تے ویہہ اپنٹی مرضی ناںٔ کائے گل نیہنہ کرتا ؛ یاہ تے وحی ہے جہڑی انھاں در کی جئے (۲)

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ ﴿٦﴾ وَهُوَ

انھاں ناں سخت طاقت آلاؔ (فرشتہ) نے تعلیم دتی ہے؛ جہڑو بڑو زوراور ہے، فر وہ سُکھڑ کھلو ہوگیو؛ تے وہ

بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ

اسمان غا اُچا کھنڈا ورتھو؛ فر وہ نیڑے آیو ، تے وہ بُن لہہ آیو ؛ تے چھڑو دو کماناں غے برابر

قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾ مَا

چھنڈورہ گیو، یا اس تیں وی گھٹ ؛ فر اس نے اللہ غا بندہ ناں وحی پہچائی جہڑی وی پہچائی (۳) جو کجھ انھاں

كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ﴿١١﴾ أَفَتُمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾

نے دیکھو دل نے اس ناں جُھوٹھ نیہنہ کہیو: فر کیوں! تم نبیؐ ناںٔ اس چیز ور جھگڑیں جہڑی ویہہ اپنٹیں اکھیں دیکھیں (۴)

(۱۵) یعنی انھاں غافلاں ناں کے پتو انھاں واسطے تے قیامت غا اور آخرت غا اصل عذاب تیں پہلاں دنیا ماں وی اک عذاب ہے! جہڑو ضرور انھاں ور نازل وہے غو، اکثر مفسراں غے نزدیک یاہ پیش گوئی تھی اس کُٹ غی جہڑی مشرکاں ناں جنگ بدر ماں پئی۔

(۱٦) سورت پاک رحمت عالم ﷺ غی اس تسلی ور پوری ہورہئی ہے جے تم اپنٹوں تبلیغ آلو کم بے فکر ہو غے کرتا رہو، کسے غی دشمنی تے مخالفت غی کجھ پرواہ نہ کرو کیونجے تم مھاری نظراں ماں ہیں کسے غی ہمت نیہنہ کہ وہ تھارو اک والؔ ڈنگو کرسکے، ہم آپے تھاری حفاظت فرمانواں غا یاہی گل سورت مائدہ آیت/ ٦٧ ماں وی فرمائی گئی ہے فر اس رستہ غی اوکھتاں ناں چھلنٹ غو طریقو دسیو جے تم اللہ تعالیٰ در متوجہ رہو جس ویلے وی اٹھیں اس غی تسبیح کرو! پہانویں نماز واسطے اُٹھیں جس را کہ نماز ماں پہلاں اللہ غی تسبیح بیان کی جئے، تے پہانویں سو غے اُٹھیں جس واسطے رحمت عالم ﷺ نے امت ناں سو غے اٹھتاں پڑھن واسطے مچ ساریں دعا سکھائیں، تے پہانویں کسے مجلس ماں بیس غے اٹھیں، نبی پاک ﷺ نے فرمایو جہڑو مجلس تیں اٹھ غے یاہ دعا پڑھے غو یاہ اس غا مجلس غاں گناہاں غی بخشش غو دریعو بن جئے غی دعا یاہ ہے سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوْبُ اِلَيْكَ (ترمذی شریف)

(۱۷) اس ماں تہجد غی نماز وی آ گئی جس غی حضرت ہمیشاں پابندی فرمانویں ویں تھا تے ویہہ ذکر وی جہڑا رات غے وقت پڑھنٹ واسطے حضرت نے سکھایا ہیں ، تے تارہ ڈبنٹ تیں بعد تیں مراد سویر غی نماز وی ہو سکے تے اس ویلے غا ویہہ ذکر وی جہڑا حدیث ماں آیا ہیں (ابن کثیر)

تفسیر سورۃ النجم

(۱) پہلا لفظ وَالنَّجْمِ ور سورت پاک غو ناں "نجم" ہے یعنی واہ سورت پاک جسماں نجم غو لفظ آیو ہے یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے اسماں وی رحمت عالم ﷺ غی رسالت غو تے قرآن پاک غا برحق اسمانی کتاب ہونٹ غو اور اللہ تعالیٰ غی توحید غو ذکر ہے اس سورت پاک غیں مچ ساریں خاص خصوصیت ہیں حضرت عبداللہ ابن مسعودؓ فرمانویں: یاہی واہ پہلی سورت ہے جہڑی نبی پاک ﷺ نے مکہ پاک ماں اعلان فرما غے ساراں غے سامنٹے تلاوت فرمائی (قرطبی) حضرت نے مشرکاں غا مجمع ماں اس غی تلاوت فرمائی اور آخر ماں حضرت نے تلاوت غو سجدو کیو تے حضرت غے ناںٔ ناںٔ ایمان آلاں نے وی سجدو کیو ور کمال غی گل یاہ ہوئی کہ ات جہڑا مشرک تے کافر کھلا تھا ویہہ وی تلاوت ماں اس را مست ہو گیا کہ ڈور پُھور ہو غے ویہہ وی آپ مھارا ہی حضرت غے ناںٔ سجدہ ماں جا پیا، بس اک بدنصیب جس غو ناں کجھ روایتاں ماں امیہ بن خلف تے کجھ ماں عتبہ بن ربیعہ آیو ہے کھلو رہیو اس نے سجدو تے نیہنہ کیو ور اک مٹھی مٹی ہتھ ماں لے غے اس ور متھو رکھ لیو تے کہنٹ لگو میرے واسطے یوہی سُدّ وہے (بخاری، مسلم، ابن کثیر وغیرہ)

(۲) رحمت عالم ﷺ غا برحق تے سچا رسول ہونٹ غا بیانٹ تیں گل چھوئی جارہئی ہے جے جس را اسمان غا تارا خاصکر غے ثریّا (کرکٹی) تارا اللہ تعالیٰ غا اک متعین کیا وا رستہ ور ٹھیک ٹھیک چلیں شام ویلے چڑھ غے سویر تیں پہلاں پہلاں اپنٹاں رستہ ور چلتا ڈُب جیں نہ تے پہل پلھیکھا ناںٔ اپنٹوں رستو چھوڑ سکیں تے نہ جانٹ بجھ غے ایاں اُواں ویں اسے را محمد ﷺ جہڑا کدے باہروں نیہنہ آیا بلکہ تھاری بلادری غا، تھاری جانٹ پشان غا تھارا اپنٹاں سنگی ہیں، جتھاں ناں چالیٔ سال توڑی تم آپ وی بہت نیک، مچ امانتدار تے بہوں سچا کہتا رہیا ہیں ویہہ وی ٹھیک ہدایت غا رستہ ور ہیں نہ تے ویہہ کسے پلاوہ ماں رستہ تیں پہلاؔ ہیں، تے نہ جانٹ غے انھاں نے ڈنگو رستو نوڑیو ہے، نیہنہ! بلکہ ویہہ بالکل سِدّ ا ہدایت آلاؔ رستہ ور ہیں تم جتھاں ناں آپ سچا تے امانتدار منتا رہیا ہیں اج کہڑا منہ ناںٔ انھاں ناں نعوذ باللہ سدائی کیہنہ! کجھ تے شرم کرو! تم کس را کیہنہ جے یوہ قرآن نعوذ باللہ ویہہ پلّے تیں بنا بنا غے اللہ غو کلام دس رہیا ہیں الا! سوچو تے سہی! جتھاں نے کدے کسے انسان غا بارہ ماں کوڑ نیہنہ ماریو! اج تم کہڑا منہ ناںٔ کیہنہ جے ویہہ اللہ تعالیٰ ور کوڑ مار رہیا ہیں تے اپنٹا بنایا وا کلام ناں اللہ غو کلام کہہ رہیا ہیں سُنٔو! ویہہ تے اپنٹاں نفس غی تاہنگ ور ہوٹھ وی نیہنہ ہلاتا جو کجھ فرمانویں وہ اللہ غی طرفوں وحی ہی وہے اپنٹی

طرفوں اک گل وی نیہنہ کہتا ات توڑی کہ ہاسی مخول کرتاں تے لہرماں وی انھاں غی مبارک زبان ''حق'' تیں بجنؔ کجھ نیہنہ فرماتی (ترمذی، ابوداؤد) ہاں اس وحی غی دو قسم ہیں اک واہ وحی جہڑی قرآن ماں تلاوت کی جۓ تے دوجی واہ جس ناں حدیث کہیو جۓ۔

(۳) انھاں آیتاں ماں بیان تے یوہ ہورہیو ہے جے رحمت عالم ﷺ ور جہڑی وحی نازل ہورہئی ہے یوہ یقیناً اللہ غو برحق تے سچو کلام ہے تے یاہ وحی حضرت توڑی اس رانج رہئی ہے کہ اس ماں کسے قسم غا شک شبہ تے پلہیکھا غی قطعاً گنجائش نیہنہ ور مفسراں ماں صحابہ کرام تے تابعین غا دور تیں ہی ات ذری اختلاف رہیو ہے کجھ اک بزرگ تے انھاں آیتاں ناں معراج غا واقعہ ناںؔ جوڑ غے اس رانفسیر کریں کہ یہ ساریں صفت اللہ تعالیٰ غی ہیں تے بنی پاک ﷺ غی اللہ تعالیٰ ناںؔ ملاقات بیان ہورہئی ہے ور جمہور مفسراں غے نزدیک یہ صفت حضرت جبرئیلؑ غی بیان ہو رہئی ہیں جس راسورت تکویر آیت ۱۹، ۲۰ ماں وی یہ ہی صفت حضرت جبرئیلؑ غی بیان ہوئی ہیں تے مقصد یوہ ہے جے اللہ نے یوہ قرآن حضرت جبرئیلؑ غے ذریعہ رحمت عالم ﷺ ور نازل کیو ہے انھاں نے ہی یوہ قرآن حضرت ناں سکھایو ہے، فر حضرت جبرئیلؑ غیں یہ صفت بیان ہوئیں ہیں جے ویہہ زبردست طاقت آلاؔ بڑا زوراور تے سہنٹی شکل آلاؔ ہیں فر بیان ہووو جے نبی پاک ﷺ ناںؔ انھاں غو ڈنگو تعلق ہے حضرت نے ویہہ اصلی شکل ماں وی تکیا تھا، جدکہ ویہہ چڑھدا آنۓ پاسے اسمانی کنڈا اور بیٹھا وا تھا تے فر ویہہ نبی پاک ﷺ غے نیڑے آیا تے سامنٹ آ غے لڑک گیا فر ہور نیڑے ہوا ات توڑی جے چھڑ ودو ہتھاں غو یا دو کماناں غو چھنڈ ورہ گیو بلکہ اس تیں وی گھٹ! اس تیں بعد اللہ نے حضرت جبرئیلؑ غے ذریعہ اپنٹاں حبیب ﷺ ور ''وحی کی جہڑی وی کی'' امام ابن کثیرؒ فرمانویں رحمت عالم ﷺ نے حضرت جبرئیلؑ انھاں غی اصلی شکل ماں دوواری دیکھیا ہیں، اک تے معراج آلیؔ رات ماں ''سدرۃ المنتہیٰ'' غے کوۓ جس غو ذکر اگے آیت ۱۴ ماں ہے، تے اک واری نبوت غا ابتدائی دور ماں مکہ پاک ماں تکیا تھا جس غو ذکر حدیث غی ساری کتاباں بخاری مسلم وغیرہ ماں ہے جس ور حضرت ذری کھبرا گیا تھا تے اس تیں بعد سورت مدثر غی منڈ غی آیت نازل ہوئیں تھیں انھاں آیتاں ماں اسے پہلی ملاقات غو بیان ہے صحابہؓ کرام بچوں یاہ تفسیر عبداللہ ابن مسعودؓ حضرت ابو ہریرہؓ تے حضرت ابوذر غفاریؓ اور حضرت عائشہؓ نے کی ہے سگوں انھاں نے یاہی تفسیر نبی پاک ﷺ تیں وی بیان فرمائی ہے حضرت مائی عائشہؓ فرمانویں! میں سب تیں مہرے انھاں آیتاں غا بارہ ماں رحمت عالم ﷺ کونوں پچھیو تھو فر فرمایو انھاں آیتاں ماں جنھاں غا دیکھنؔ غو ذکر ہے ویہہ جبرئیلؑ تھا جنھاں ناں حضرت نے اصلی شکل ماں بس دوواری تکیو تھو، پہلی واری اسمان تیں زمین در لہتاں تکیو کہ انھاں غا وجود نے اسمان تے زمین غا بشکار غو سارو چڑھدا آنو پاسو ملیو وو تھو (بخاری، مسلم، مسند احمد، فتح الباری وغیرہ) حضرت عائشہؓ بڑی سختی ناںؔ فرمانویں: جہڑو تم ناں یاہ گل کہہ جے نبی پاک ﷺ نے اللہ غو کوئے حکم چھپایو یا یاہ کہہ جے حضرت پہلکے غی گل جانٹے تھا یا یاہ کہہ جے حضرت نے اللہ ناں تکیو تھو اس نے بڑو کوڑ ماریو بلکہ اللہ ور بہتاں لایو گل یاہ جے حضرت نے جبرئیلؑ اصلی شکل ماں تکیا تھا (ابن کثیر) بعد غا مفسراں بچوں وی بڑاں بڑاں مفسراں جس را کہ قرطبی، ابن کثیر، امام رازی، ابو حیان غرناطی، امام نووی، حافظ ابن حجر عسقلانی وغیرہ نے اسے را تفسیر کی ہے حضرت شاہ ولی اللہؒ نے اپنٹاں فارسی ترجمہ ماں وی یوہی انداز اختیار کیّو ہے، شاہ صاحب غو ترجموں ہے ''پس پیغمبر رسانید بندہ خدا آنچہ رسانید؛ اردو غا سب تیں پہلا مفسر شاہ ولی اللہؒ غا صاحبزادہ شاہ عبدالقادرؒ نے اپنٹی مختصر تفسیر موضح القرآن ماں وی یاہی تفسیر کی ہے واللہ اعلم۔

(۴) یعنی حضرت جبرئیلؑ ناں حضرت نے اپنٹی اکھاں ناںؔ تکیو دل نے وی یقین کیو جے یہ حضرت جبرئیلؑ ہی ہیں دل ماں کوئے شک تھسو نیہنہ رہیو، فر اے مشرکو! تم نبی پاک ﷺ ناںؔ ان گلاں ماں کسرا اٹھتھ کریں، جہڑیں ویہہ اپنٹی اکھاں ناںؔ تک رہیا ہیں، قرآن نازل کرن آلیؔ ذات اللہ غی، لیان آلاؔ حضرت جبرئیلؑ جیاء عالیشان فرشتا جنھاں ناں حضرت نے اپنٹی اکھاں ناںؔ تکیو تے انھاں نے بالکل نیڑے

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى ﴿۱۳﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿۱۴﴾

اور (نبیؐ) نے تے اک دوجی واری وی وہ (فرشتو) لہتاں دیکھیو ہے؛ سدرۃ المنتہیٰ غے کوۓ؛

عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى ﴿۱۵﴾ اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى ﴿۱۶﴾

اس غے کوۓ جنت الماویٰ ہے (۵) جدکہ اس بیری ناں ٹہک رہئی تھی جہڑی چیز وی ٹہک رہئی تھی؛

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ﴿۱۷﴾ لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيٰتِ رَبِّهِ

نظر نہ تے (ایاں اواں) ہٹی تے نہ واہ اگے بدھی؛ یقیناً نبیؐ نے اپنٹاں رب غی (قدرت غیں) بڑیں بڑیں

الْكُبْرٰى ﴿۱۸﴾ اَفَرَءَيْتُمُ اللّٰتَ وَالْعُزّٰى ﴿۱۹﴾ وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ

نشانیں دیکھیں (۶) کیوں! تم لوکاں نے لات تے عزیٰ ناں تکیو! تے چھیکڑ غا تیجا منات

الْاُخْرٰى ﴿۲۰﴾ اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى ﴿۲۱﴾ تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ

ناں تکیو! کیوں! تھارا واسطے گدرا تے اللہ تعالیٰ واسطے کڑیں ہیں! تاں تے یاہ بنڈ بچ

ضِيْزٰى ﴿۲۲﴾ اِنْ هِيَ اِلَّاۤ اَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوْهَاۤ اَنْتُمْ وَ

بے ٹہنگی ہے؛ یہ تے چھڑا ''ناں'' ہیں جہڑا تم نۓ تے تھارا باپ دادا نے تہر

اٰبَآؤُكُمْ مَّاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ۭ اِنْ يَّتَّبِعُوْنَ

لیّا ہیں، اللہ تعالیٰ نے تے انھاں غا بارہ ماں کائے دلیل نازل نیہنہ کی؛ یہ لوک چھڑا وہم

اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُ ۚ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِّنْ

اور اپنٹاں نفس غی خواہشاں ور چل رہیا ہیں؛ حالانکہ انھاں کوۓ انھاں غا رب غی طرفوں

رَّبِّهِمُ الْهُدٰى ﴿۲۳﴾ اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى ﴿۲۴﴾ فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ

ہدایت آ گئی ہے (۷) کیوں! انسان جس چیز غی وی تاہنگ کرے، واہی اس ناں لبھ جۓ! دنیا اور آخرت تے

وَالْاُوْلٰى ﴿۲۵﴾ وَكَمْ مِّنْ مَّلَكٍ فِى السَّمٰوٰتِ لَا تُغْنِىْ شَفَاعَتُهُمْ

بس اللہ ہی غا اختیار ماں ہے (۸) تے اسماناں ماں کتناں ہی فرشتا ہیں کہ انھاں غی سفارش کجھ وی کم

شَيْـًٔا اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ اَنْ يَّاْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَرْضٰى ﴿۲۶﴾

نیہنہ آتی، ور اس توں بعد کہ اللہ تعالیٰ جس واسطے چاہوے اجازت دیدۓ، تے (سفارش ناں) پسند کرے؛

آ غے وی پچھائی فر اسی یقینی گلاں ماں کسے ناں تھتھ کرن غو کے حق ہے!!

(۵) یعنی حضرت جبرئیلؑ حضرت نے اک دوجی واری معراج آلیٰ رات وی اصلی شکل ماں تکیا تھا جد ویہہ ''سدرۃ المنتہیٰ'' کوتے لبہ رہیا تھا، سدرۃ المنتہیٰ غو لفظی مطلب تے ہے ''آ خری بنّا غی بیری'' حدیث ماں ہے جے یوہ چھینواں اسمان ور ہے امام قرطبیؒ نے اپنی تفسیر ماں اس راجوڑ پیدا کیو ہے جے اس غیں جڑ تے چھینواں اسمان ور ہیں ورڈھالیں ستماں اسمان ور ہیں یوہ آ خری بنّا ور ہے اتوں اگے کوئے نیہنہ جا سکتو فرشتہ وی اتے توڑی جیں تے اُواں تیں جھڑا احکام آویں ویہہ وی فرشتاں ناں اتے لبھیں، تے اتے ارام غی جنت ہے بچ مفسراں نے بیان کیو ہے جے حضرت آدمؑ اتے ریہنہ تھا،

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلَائِكَةَ

ویہہ لوک جھڑا آخرت ناں نیہنہ منتا ویہہ فرشتاں غا ناں کاڑیاں غا ناں

تَسْمِيَةَ الْأُنْثَىٰ ۝ وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ يَتَّبِعُونَ

ہاروں رکھیں ؛ حالانکہ انھاں ناں اس غو کجھ وی پتو نیہنہ ؛ ویہہ بس وہم ور

إِلَّا الظَّنَّ ۖ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۝ فَأَعْرِضْ

چلیں، تے اس ماں کوئے شک نیہنہ کہ وہم حق غا مقابلہ ماں کجھ کم نیہنہ دیتو (۹) تے (اے نبیؐ) تم اس آدمی دروں

عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۝

دفع بلا کرو جس نے مھاری یاد تیں منہ موڑ لیو ہے ؛ تے جھڑو دنیا غی زندگی تیں سوا کجھ نیہنہ چاہتو ؛

ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ

بس اتے توڑی ہے انھاں غا علم غی پہنچ ! بیشک تھارو رب اس آدمی ناں چنگی طرح جانے ، جھڑو اس غا رستہ تیں

عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ۝ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ

گمراہ ہو گیو تے وہ اس ناں وی خوب جانے جھڑو ہدایت ور ہے ؛ تے اللہ تعالیٰ ہی غو ہے جو کجھ اسماناں ماہے

وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ

تے جو کجھ زمین ماں ہے تا نجے وہ برائی کرن آلاں ناں انھاں غا عملاں غو بدلو دئے تے تا نجے

الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ۝ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ

نیک عمل کرن آلاں ناں انھاں غی نیکی غو چنگو بدلو دئے (۱۰) یعنی انھاں لوکاں ناں جھڑا بڑاں بڑاں گناہاں

الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ۚ

تیں تے بے حیائی تیں بچتا ریہنہ ، سوائے نکی نکی غلطیاں غے ؛ بیشک تھارو رب وسیع بخشش آلو ہے ؛

هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ

وہ تمناں خوب جانے جسو یلے کہ اس نے تم زمین تیں پیدا کیا ، تے جسو یلے کہ تم اپنی ماں

فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ

غا شکم ماں بچہ تھا ؛ لہٰذا تم آپ اپناں آپ ناں سُچا نہ کہو وہ آپے پرہیز گاراں ناں

تے اتے قیامت تیں بعد واہ جنت وہے غی جس ماں مومن ریہنہ غا۔

(٦) معراج آلیٰ رات سدرۃ المنتہیٰ غی کے شان تھی؟ واہ بیان ہو رہئی ہے جے اللہ تعالیٰ غی تجلی تے اس غا نور نے سدرۃ المنتہیٰ ڈھکی وی تھی پتر پتر ور فرشتا ہی فرشتا اس غی تسبیح کر رہیا تھا تے اک حدیث ماں ہے جے سونا غا بنیا وا پکھیروں اس را ٹیہنہ تھا جس را کہ دیا ور پتنگ ٹیہنہ (مسلم شریف) تے یوہ نظارو دل غی تندڑاں ناں اپنے در چھکی لا رہیو تھو اس ویلے رحمت عالم صلی اللہ علیہ وسلم نے اپناں رب غی قدرت غیں بڑیں بڑیں نشانیں اس را دیکھیں جے نہ تے نظر سجے کھبے ترنجی کہ جنھاں ناں دسنو تھو انھاں تیں علاوہ دوجیں چیز نظر آ ئیں تے نہ ہی نظر حدوں بدھی کہ اگے ٹپ جاتی بلکہ خاص نظر جما غے ویہہ ساریں قدرت غیں نشانیں تکیں جھڑیں دسن واسطے اللہ تعالیٰ نے اپناں حبیب صلی اللہ علیہ وسلم سد یا تھا۔

(۷) اللہ تعالیٰ غی قدرت ، اس غا جلال تے اس غی عظمت تیں بعد مشرکاں ناں انھاں غا بتاں ور غور فکر کرن واسطے فرمایو جا رہیو ہے جے کجھ تے شرم کرو! عالیشان اللہ تعالیٰ نال ان بتاں ناں شریک کریں؟ جن غی حقیقت کجھ ہے ہی نیہنہ چھڑا تھارا باپ دادا نے یہ کجھ ناں تہر لیا تھا فر تم وی لکیر غا فقیر بن غے اسے خیال ور چل پیا، حالانکہ یہ چھڑا تھارا خیال اندازہ تے تیر تکّا اور نفس غیں خواہش ہیں جنھاں غی کنڈ ور نہ کائے عقلی دلیل ہے تے نہ کائے نقلی! جد کہ اس غا مقابلہ ماں اللہ غی صاف ہدایت تھارے سامنے آ گئی ہے فر تم ہدایت غی لوء ناں چھوڑ غے جہالت غی انھاں انھیریاں ماں کیوں پہمل پہوسا کھئیں؟ عرب ماں بت تے بے شمار تھا اور بڑا مشہور بت ترے تھا جنھاں غو ات ناں لیو ہے پہلو ''عزّیٰ'' ناں غو بت اسناں مکہ غا لوک پوجیں تھا دوجو ''لات'' جس ناں طائف غا لوک بڑو سمجھیں تھا تے تیجو ''منات'' جھڑو مکہ تیں دراڈے مدینہ غا رستہ ور تھو اس ناں اوس خزرج وغیرہ غا لوک پوجیں تھا، امام قرطبیؒ ، ابن کثیرؒ وغیرہ نے لکھیو ہے جے انھاں ور قبّہ بنایا وا تھا تے انھاں غو طواف کیو جئے تھو اور چادر چاھڑیں جئیں تھیں، تے مال چو کھر غو چڑھاوو چاھڑیو جئے تھو، انھاں غا ناں غی بچ ساری وجہ بیان ہوئی ہیں، حافظ ابن کثیرؒ نے لات غی اک وجہ یاہ وی بیان کی ہے جے ''لاّتّ'' ستّوں گھولن آلا ناں کہیو جئے یہ اک بزرگ تھا جھڑا حاجیاں ناں ستوواں غو شربت پیالیں ویں تھا جد انھاں غی وفات ہوئی لوکاں نے انھاں غو یوہ بت بنا لیو فر انھاں بتاں غا بارہ ماں یوہ خیال بنا لیو جے یہ اللہ تعالیٰ غی کڑیں ہیں تے یہ خدا غی بارگاہ ماں مھاری سفارش کریں، اللہ تعالیٰ نے فرمایو: یاہ کسی پہیڑی بنڈ کی کہ جس چیز ناں اپناں خیال غے مطابق نِرس سمجھیں واہ اللہ تعالیٰ واسطے تے جس ناں سرس سمجھیں واہ اپناں واسطے!! حالانکہ اُس غی تے بچا یا بچیں کائے اولاد ہے ہی نیہنہ۔ کجھ مفسر فرمانویں جے یاہ گل فرشتاں واسطے فرمائی جا رہئی ہے کیو نجے مشرک فرشتاں ناں وی اللہ تعالیٰ غیں تہیں کیہنہ تھا۔

(۸) یعنی تم نے پلّے تیں بتاں واسطے یوہ خیال بنا لیو ہے جے یہ دنیا آخرت ماں مھاری سفارش کریں غا کیوں! انسان ناں ہر واہ چیز لبھ جئے غی جس غی وہ اپنی مرضی نال تا ھنگ کر لئے غو نیہنہ ! سُنو ! دنیا آخرت ماں سب کجھ اللہ تعالیٰ غا ہتھ ماں ہے سارا اختیار اسے کوتے ہیں، لہٰذا اوہے غو وہ ہی جھڑو وہ چاہوے غو۔

(۹) یعنی یہ پتھر غا بت کے کسے غی سفارش کر سکیں! اسماناں ماں کتناں ہی اللہ غا مقرب تے پیارا فرشتا ہیں انھاں غی سفارش وی کسے ناں کجھ کم نیہنہ دے سیں، سوائے اس غے جس واسطے اللہ تعالیٰ ہی انھاں ناں

حکم دیئے غو جے تم اس بندہ واسطے سفارش کرو! ہوں، اس غی بخشش کروں غو اور وہ یوہ حکم اُسے بندہ واسطے دیئے غو جس تیں وہ راضی وہے غو صاف گل ہے مشرکاں کافراں واسطے یوہ حکم کدہو سکے جدکہ انھاں غی تے کدے بخشش ہوسیں ہی نیہنہ، ور یہ مشرک جھڑا آخرت وریقین نیہنہ رکھتا نہ آخرت غا حساب کتاب ناں منّیں یہ اپنْی سزا تیں غافل ہو غے اسیں جہالت آلیں گل کہتا رہینہ، فرشتاں غا زنانہ ناں رکھیں تے انھاں ناں خدا غیں تہیں منّیں حالانکہ انھاں کونے کائے علمی دلیل نیہنہ بس چھڑا خیال تے تیر تکّا ہی ہیں، جھڑا سچا دین غا مقابلہ ماں تے اللہ غا برحق کلام غا مقابلہ ماں چل نیہنہ سکتا اور اللہ تعالیٰ تے اعلان فرما رہیو ہے کہ نہ میری کائے اولاد ہے تے نہ کوئے میری خدائی ماں شریک ہے۔

بِمَنِ اتَّقٰى ۝ اَفَرَءَيْتَ الَّذِىْ تَوَلّٰى ۝ وَاَعْطٰى قَلِيْلًا

خوب جانْے (۱۱) کیوں! تم نْے وہ تکیو جس نے منہ موڑ لیّو ؛ تے تھوڑو جیئو (مالؔ) دتو

وَّاَكْدٰى ۝ اَعِنْدَهٗ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى ۝ اَمْ لَمْ

اور ہتھ روک لیّو ؛ کیوں! اس کونْے غیب غو علم ہے؟ جے وہ (سب کجھ) دیکھ رہیو ہے (۱۲) کیوں! اس ناں اس گل

يُنَبَّاْ بِمَا فِىْ صُحُفِ مُوْسٰى ۝ وَاِبْرٰهِيْمَ الَّذِىْ وَفّٰٓى ۝ اَلَّا تَزِرُ

غی خبر نیہنہ پُجی جھڑی موسیٰؑ غا صحیفاں ماں ہے؛ تے ابراہیمؑ غاں (صحیفاں) ماں جھاں نے (اپنْی گل) پوری کردی؛ جے

وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ۝ وَاَنْ لَّيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى ۝

کوئے کسے دو جا غو بہار نیہنہ چاسیں؛ تے یاہ گل جے انسان ناں بس وہ ہی لبھے جس غی وہ کوشش کرے (۱۳)

وَاَنَّ سَعْيَهٗ سَوْفَ يُرٰى ۝ ثُمَّ يُجْزٰىهُ الْجَزَآءَ الْاَوْفٰى ۝

تے یاہ گل جے اس غی محنت تاولاّں ہی دیکھی جیئ غی ؛ فر اس ناں اس غو پورو پورو بدلو دتو جیئ غو ؛

وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى ۝ وَاَنَّهٗ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى ۝

تے یاہ گل جے چھیکڑ تھارا رب کونْے ہی پجْنوں ہے (۱۴) تے یاہ گل جے وہ ہی ہساوے تے وہ ہی رواوے

وَاَنَّهٗ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَا ۝ وَاَنَّهٗ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ

تے وہ ہی مارے اور وہ ہی زندگی دیئے ؛ تے وہ ہی ہے جس نے مڑد تے کالسری غو جوڑو

وَالْاُنْثٰى ۝ مِنْ نُّطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى ۝ وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ

پیدا کیّو ؛ اک تو پہ ناںؔ جسو یلْے کہ وہ کیریو جیئ ؛ تے یاہ گل جے دوھری واری پیدا کرنوں

الْاُخْرٰى ۝ وَاَنَّهٗ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى ۝ وَاَنَّهٗ هُوَ رَبُّ

اسّے غے ذمّے ہے (۱۵) تے یاہ گل جے وہ ہی امیری دیئے تے وہ ہی خزاناں دیئے؛ تے یاہ گل جے وہ ہی شعریٰ

الشِّعْرٰى ۝ وَاَنَّهٗ اَهْلَكَ عَادَا لْاُوْلٰى ۝ وَثَمُوْدَا۟ فَمَآ

(تارہ) غو رب ہے (۱۶) تے یاہ گل جے اسّے نے پہلی قوم عاد ہلاک کی ؛ تے ثمود وی! کہ کوئے وی

اَبْقٰى ۝ وَقَوْمَ نُوْحٍ مِّنْ قَبْلُ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا هُمْ اَظْلَمَ

باقی نیہنہ چھوڑیو ؛ تے اس توں پہلاں نوحؑ غی قوم وی ! بیشک یہ بڑا ہی ظالم

(۱۰) یعنی قرآن غیں یہ دل چھک لینْ آلیں گلاں غو وی جھاں بدقسمتاں ور کجھ اثر نیہنہ ہو تو جھاں غو علم، ہنر، کسب تے سوچ سب کجھ بس اس دنیا غی چار تہاڑا آلیْ فانی زندگی غی عیش واسطے ہی ہے، جھاں غا علم غی دوڑ اس تیں اگے نیہنہ بدھتی بس جو کجھ وی سوچیں چھڑا دنیا غا عیش ارام واسطے ہی سوچیں اور اس دنیا ماں اس رامست ہو گیا ہیں کہ انھاں نے اللہ غی یاد تیں منہ موڑ ہی لیو ہے اے رحمت عالم ﷺ تم اساں بدنصیباں غی فکر نہ کرو! انھاں غی ہدایت واسطے اپنْاں آپ ناں غم ماں نہ سٹو! تم انھاں دروں منہ موڑ لیو اور انھاں غو معاملو اللہ تعالیٰ ور سٹ چھوڑ و وہ آپے انھاں ناںؔ مک لیئے غو۔ وہ اپنْاں رستہ تیں گمراہ ہونْ آلاں ناں وی چنگی طرح جانْے تے ہدایت آلا وی اس غا علم ماں ہیں اس غی قدرت وی اسی ہے کہ زمین اسمانْ غی ہر اک چیز اسے غی ہے اس غو مجرم کدے نس پج غے جان نیہنہ بچا سکتو، افسوس! یہ ساریں گل مشرکاں کافراں غی بیان ہوئیں تھیں کہ ویہہ جو کجھ وی سوچیں اس دنیا واسطے ہی سوچیں، ذری چھواتی جیئ نظر مارو ہاں! اج ایمان آلا کت پج گیا ہیں علم، ہنر، کسب جو کجھ وی ہے چھڑ و دنیا غا عیش ارام واسطے ہے آخرت غو تے کدے خیال وی نیہنہ آتو؛ بلکہ کتنا ہی لوک دین غا کم وی دنیا کمانْ واسطے کریں کتنا ہی ماں باپ تمناں یاہ کہتا لبھیں غا جے مھاری زندگی جس را کسرا گذر گئی ور بچّاں غی زندگی ہم نْے بنّا چھوڑی ہے لیکن انھاں غی آخرت بنانْ واسطے کے کیو اس در کسے غو تہان نیہنہ۔

(۱۱) نیکوکار لوک کونْ ہیں انھاں غیں صفت بیان ہو رہئی ہیں جے ویہہ بڑاں بڑاں ساراں گناہ تیں خاصکر غے بدکاری بے حیائی تے بے شرمی غی گلاں تیں دور رہینہ ہاں! کائے ماڑی ریڑی خطاء ہو جیئ تے واہ بکھری گل ہے کیونجے ماڑی ریڑی خطاء تیں کونْ بچ سکے، یا کائے بڑی خطاء ہی ہو جیئ ور فٹ توبہ کر غے اس ناں معاف کرا لیں، یہ گل نیکوکاری غے خلاف نیہنہ اسا لوک جد توبہ کر غے معافی واسطے اپنْاں مالک غو بوہُ ٹھکوریں وہ معاف کرے، کیونجے وہ مچ بخشش آلو ہے اس غا در تیں کدے کوئے توبہ کرن آلو محروم نیہنہ مڑتو فر نیکوکار متقی لوکاں ناں یاہ ہدایت دتی جے جس ناں نیکی غی توفیق ہو جیئ وہ انسان اپنْوں کمال نہ سمجھے، نہ اس ور بڈیار کرے یوہ اللہ تعالیٰ ہی غو کرم ہے کہ اس نے تقویٰ غی توفیق دے غے اس رتبہ تو ڑی پہچا چھوڑیا ہیں ورنہ انسان غو اپنْوں کہڑ و کمال ہے اللہ تعالیٰ تے انسان ناں ماں غا شکم تیں جانْے جدکہ انسان ناں آپ وی اپنْی کجھ خبر نیہنہ تھی، لہٰذا کوئے اپنْاں آپ ناں زیادہ پاک تے سُچو نہ سمجھے، بلکہ آخری ساہ تو ڑی ڈر ڈر غے نیک عمل کر تو رہ باقی متقی کونْ ہے؟ اس ناں اللہ تعالیٰ آپے خوب جانْے۔

(۱۲) یہ آیت جمہور مفسراں، حضرت مجاہدؒ عکرمہؒ قتادہؒ وغیرہ غے نزدیک اک مشرک غا بارہ ماں نازل ہوئیں تھیں جس غو ناں کجھ روایتاں ماں ولید بن مغیرہ آیو ہے رحمت عالم ﷺ نے اس ناں آخرت غا عذاب تیں ڈرایو تے دین غی دعوت دتی اس ناں وی آخرت غا عذاب تیں ڈر غے اسلام غی کجھ شوق ہو گئی ور اس غا ایکن سنگی ناں پتو لگو تے اس نے اس ناں یاہ کہہ غے روک چھوڑیو جے تیرا حصّہ غو عذاب ہوں اپنْے سر لے لیوں غو شرط یاہ ہے کہ توں مناں اتنوں خرچو دے دیئے، وہ مشرک اپنْاں سنگی غی گل ور اسلام تیں تے محروم ہو گیو ور اس غا سنگی نے طے کیو وہ خرچو وی پورو نیہنہ دتو بلکہ تھوڑو جیئو دے غے فرنمکر گیو (ابن جریر، روح المعانی، ابن کثیر) اللہ تعالیٰ نے فرمایو کیوں! اس کونْے غیب غیں خبر ہیں جستوں اس ناں پتو لگ گیو ہے جے ہوں خرچو دے غے اپنْاں گناہ تے اپنْاں کھاتا غو عذاب دوجا غے سر سٹ غے اپنْی جان بچا لیوں غو۔

(۱۳) یعنی اس جاہل پوناں آلیٰ سوچ غا بندہ ناں اتنوں وی پتو نیہنہ کہ یاہ اصولی گل تے اج غی نیہنہ بلکہ منڈ تیں ہی چلی آوے جہڑی ساراں نبیاں غی شریعت ماں رہئی ہے جہڑی حضرت موسیٰؑ تے حضرت ابراہیمؑ جیاں عالی شان نبیاں غا صحیفاں ماں وی آئی ہے جے کوئے کسے غو پہار نیہنہ چکسیں جہڑو گناہ کرے غو عذاب اسے ناں پہگتنوں پوے غو تے دوجی یاہ گل جے انسان جہڑو عمل کرے غو اسے غو اس ناں بدلو لبھے غو جہڑو آپ فرضی نماز نہ پڑھے روزو نہ رکھے یا ایمان ہی قبول نہ کرے اس ناں دوجا غا ایمان لیاݨ ناݨ کجھ فائدو نیہنہ ہوسیں، حضرت ابراہیمؑ غی صفت یاہ بیان فرمائی جے ویہہ سچ وفادار تھا انھاں نے اللہ تعالیٰ ناݨ جہڑو فرمانبرداری غو وعدو کیو تھو وہ ہر قسم غاں چھکھڑ چھولاں ماں وی پورو کیو چھیا چڑھیا، وطنوں بے وطن ہووا اور ہر حال ماں اس غو حکم پورو کیو۔

وَاَطْغٰى ۝ وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى ۝ فَغَشّٰىهَا مَا غَشّٰى ۝

تے سچ سر پھریا لوک تھا؛ تے پٹھیں پئیں وی بستیں وی اسےّ نے چا پٹا کیں؛ فر انھاں بستیاں ور آ پیو جو کجھ آ پیو؛

فَبِاَيِّ اٰلَاۗءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى ۝ هٰذَا نَذِيْرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْاُوْلٰى ۝

تے (اے انسان) توں اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت ماں شک کرے غو (۱۷) یہ ڈراݨ آلا ہیں پہلاں ڈراݨ آلاں بچوں

اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ ۝ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ ۝

واہ آݨ آلی نیڑے آ پجی ؛ اللہ تعالیٰ تیں سوا کوئے اس ناں کھولݨ آلو نیہنہ (۱۸)

اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيْثِ تَعْجَبُوْنَ ۝ وَتَضْحَكُوْنَ وَلَا تَبْكُوْنَ ۝

تے کیوں ! تم اس کلام ور تعجب کریں ؟ تے تم ہسیں اور روتا نیہنہ ؛

وَاَنْتُمْ سٰمِدُوْنَ ۝ فَاسْجُدُوْا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوْا ۝ السجدة

تے تم غفلت ماں پیا وا ہیں؛ بس تم اللہ تعالیٰ ناں سجدو کرو تے (اسےّ غی) عبادت کرو (۱۹)

سُوْرَةُ الْقَمَرِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ خَمْسٌ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

سورت قمر مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں پچونجہ آیت اور ترے رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناݨ جہڑو بے بہا مہربان سچ رحم آلو ہے

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ۝ وَاِنْ يَّرَوْا اٰيَةً يُّعْرِضُوْا

(۱) قیامت غی کہڑی نیڑے آ لگی تے چن دو پھاڑ ہو گیو (۲) تے یہ جدوی کوئے معجزو دیکھیں کن ہی مار جئیں

وَيَقُوْلُوْا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ۝ وَكَذَّبُوْا وَاتَّبَعُوْا اَهْوَاۗءَهُمْ

تے کہدیں جے یوہ تے پچھے تیں چلیو آ رہیو جادو ہے؛ انھاں نے (دین ناں) چھوٹھو کہیو؛ اور یہ اپݨی مرضی ور چلیا

وَكُلُّ اَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ۝ وَلَقَدْ جَاۗءَهُمْ مِّنَ الْاَنْۢبَاۗءِ مَا فِيْهِ

تے ہر اک کم غو وقت مقرر ہے ؛ تے یقیناً انھاں کوݨے پہلی اُمتاں غی ویہہ خبر آ گئی ہیں جھاں ماں

مُزْدَجَرٌ ۝ حِكْمَةٌۢ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ۝ فَتَوَلَّ

بڑی درڑ ہے (۳) بڑی عقلمندی غی گل ہے ور ڈراݨ آلی گلاں نے کجھ فائدو نیہنہ دتو (۴) تے (اے نبیؐ) تم انھاں

(۱۴) حضرت ابراہیمؑ تے حضرت موسیٰؑ غاں صحیفاں ماں بیان ہوئی وی دو جیں ہدایت بیان ہو رہئی ہیں، جے جس نے جہڑی نیک یا بدکمائی کی وہے غی واہ اس ناں ضرور دیکھنی پوے غی فر اس ناں سزا جزاء تے پورو پورو بدلو لبھے غو، کیونجے ہر ایکݨ نے اوڑک اپݨاں ربّ غی عدالت ماں ضرور جاݨوں ہے، تے چھیکڑ ہر ایکݨ غا عمل اسے غی بارگاہ ماں پیش ویں غا۔

(۱۵) یعنی ہساݨوں رواݨوں تے موت زندگی دیݨی اور اک ہی نطفہ تیں مڑد کاڑی غا کنی کنی جوڑا پیدا کر دینا جد اللہ تعالیٰ غا کم ہیں فر اس واسطے آخرت ماں دوہری واری پیدا کرنوں تے حساب کتاب لیݨوں کے مشکل ہے!۔

(۱۶) شعریٰ اک بڑو تارو ہے عرب غا کجھ لوک اس غی پوجا کریں تھا تے یاہ سمجھیں تھا، جے یوہ انسان غی قسمت بدلا سکے اللہ نے فرمایو شِعریٰ غو مالک وی وہ ہی ہے وہ وی بچارو اس نظام غو اک پرزو ہے تے اللہ غا حکم غو بنیو وو ہے، امیری غریبی تے سب اللہ غا ہتھ ماں ہے وہ ہی کسے ناں دولت دے غے، امیر تے غنی بنا چھوڑے تے کسے ناں اتنوں دے دیئے کہ وہ سرمایہ دار بݨ جئے۔

(۱۷) یعنی حضرت موسیٰؑ تے حضرت ابراہیمؑ غا صحیفاں ماں آئی وی اس ہدایت ماں تے حضرت ہودؑ غی نافرمان قوم عاد اور حضرت صالحؑ غی سرکش قوم قوم ثمود اور حضرت نوحؑ غی غرق ہوݨ آلی قوم تے حضرت لوطؑ غی واہ نافرمان قوم جس غی نافرمانی ور انھاں غیں بستیں پٹھیں کر دتی گئیں تھیں اور اپروں انھاں ور پتھراں غی بوٹھ برہی تھی، انھاں ساریاں قوماں غی ہلاکت ماں اللہ تعالیٰ غی قدرت غیں نشانیں ہیں تے یاہ نعمت ہے کہ لوک انھاں قصاں تیں نصیحت حاصل کریں، عبرت حاصل کر غے تباہی آلیں اسیں اولڑیں کار نہ کریں، فر اے انسان! کیوں توں اس تیں بعد وی اپݨاں رب غی مخالفت ہی کرتو رہ غو تے اس غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکرے غو!۔

(۱۸) یعنی جس رایہ پشلا پیغمبر اسمانی ہدایت لے غے آیا تھا تے اس غی مخالفت ور خدائی عذاب تیں ڈرار ہیا تھا اسے رااج رحمت عالم ﷺ اللہ غی نافرمانی تیں لوکاں ناں ڈرار ہیا ہیں تے حضرت اللہ غا آخری پیغمبر ہیں ہُݨ قیامت توڑی کوئے پیغمبر نیہنہ بلکہ حضور ﷺ تیں بعد بس قیامت ہی ہے جہڑی نیڑے آ لگی ہے جد واہ آ جئے غی فر کسے ناں سمبھلݨ غو موقعو نیہنہ لبھسے لہذا جہڑو آخرت غا عذاب تیں بچوں چاہوے وہ اج ہی سرت سمھالے تے ایمان قبول کر لئے۔

(۱۹) سبحان اللہ! کسا سہݨا انداز ور سورت پاک غو اختتام ہو رہیو ہے، جے قرآن پاک غیں یہ گل سݨ غے تے وجود ور لواندرا چڑھ جانا چاہیئے تھا، دل کم جاݨوں لوڑیئے تھو، تے آخرت غا عذاب تیں ڈر غے اس غا بچاء غی فکر کرنی چاہیئے تھی ور انھاں مشرکاں ناں تکو! یہ قرآن غی گلاں ور تعجب کریں، تے روݨ غے بجائے ہسیں اور دنیا غی اس فانی زندگی ور ہور ہور مست تے مغرور ویں، فر اللہ مشرکاں غا مقابلہ ماں اپݨاں مومن بنداں ناں حکم دیئے جے تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرتا رُہو تے اسے اگے سجدہ کرتا رہو۔ یاہی واہ آیت ہے جس تیں بعد رحمت عالم ﷺ نے سجدو کیو اور حضرت غے ناݨ جد اُت موجود ایمان آلا سجدہ ماں گیا تے اک مشرک ناں چھوڑ غے باقی سارا مشرک وی آپ ہر راہی سجدہ ماں ٹہہ پیا تھا (بخاری، مسلم) تمت فی ۱۰/۷/۲۰۰۱ء (مرکز الاستعلام بتالاب تلوجموں)۔

(۱) سورت پاک غا منڈ ماں ہی رحمت عالم ﷺ غا معجزہ "شق القمر" غو ذکر ہے اسے ور سورت پاک غو ناں "سورت قمر" ہے، یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے شق القمر غا معجزہ غی کجھ روایتاں تیں اندازو وہے کہ

عَنْهُمْ ۘ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ نُّكُرٍ ۝٦ خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ

دروں دفع بلاّ کرو؛ جس تہاڑے کہ اک بلاّنٚ آنٚو سخت پہیڑی چیز در بلاّ وے غو؛ انھاں غیں اکھ نیویں ہوئی وی ویں غیں

يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ۝٧ مُّهْطِعِينَ

یہ قبراں تیں اس را نکل رہیا ویں غا جنٚیں یہ کھنڈیں وی سلٚیا ہیں ؛ بلاّنٚ آلاّ در دوڑتا

إِلَى الدَّاعِ ۖ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ۝٨ كَذَّبَتْ

جا رہیا ویں غا ؛ کافر کہہ رہیا ویں غا یوہ تے بڑو اوکھو دن ہے (۵) انھاں تیں پہلاں

قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَ

نوحؑ غی قوم نے وی چُھوٹھو سمجھیو تھو، تے انھاں نے مھارا بندہ ناں چُھوٹھو کہدتو؛ اور کہیو : جے یوہ سدائی ہے تے

ازْدُجِرَ ۝٩ فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرْ ۝١٠ فَفَتَحْنَا

نوحؑ دڑدیا گیا؛ فر انھاں نے اپنٚاں رب اگے دعا کی جے ہوں بے وس ہوں لہٰذا توں انھاں کولوں بدلو لے ؛ فر ہم نٚے

أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُّنْهَمِرٍ ۝١١ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا

مچ برھنٚ آلی بوٹھ ناں اسمان غا بوآ کھول چھوڑیا ؛ تے ہم نٚے زمین تیں اماء پانٚی جاری کردتا

فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَىٰ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ۝١٢ وَحَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ

فر (دوئے) پانٚی اس کم واسطے رلنٚ گیا جہڑو مقرر ہوگیو تھو ؛ تے ہم نٚے نوحؑ تختاں اور میخاں

أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ۝١٣ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ۝١٤

آلی (کشتی) ور چاہڑ لیا؛ جہڑی مھاری اکھاں اگے چل رہئی تھی یوہ بدلو تھو اس شخص واسطے جس غو انکار کیّو گیو تھو (۶)

وَلَقَد تَّرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ۝١٥ فَكَيْفَ كَانَ

تے یقیناً ہم نٚے اس ناں اک نشانٚی (بنٚا غے) چھوڑیو، فر کوئے ہے نصیحت کھٹنٚ آنٚو ! (۷) فر کیسو رہیو!

عَذَابِي وَنُذُرِ ۝١٦ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ

میرو عذاب تے میرو ڈرانٚو ں ؛ تے ہم نٚے قرآن سمجھنٚ واسطے اسان کر چھوڑیو ہے فر ہے کوئے

مِن مُّدَّكِرٍ ۝١٧ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ۝١٨

سوچنٚ سمجھنٚ آنٚو ! (۸) قوم عاد نے وی (پیغمبر ناں) چُھوٹھو کہیو فر کیسو رہیو میرو عذاب تے میرو ڈرانٚوں

یاہ سورت پاک ہجرت تیں کجھ پہلاں مکی زندگی غا آخری دور ماں نازل ہوئی ہے، سورت پاک قیامت غا نیڑے آلگنٚ غا ذکر تیں شروع ہوئی ہے تا نجے دنیا غی موج مستی ماں سٹّا وا انسان جہڑا آخرت تیں بے خبر ہیں ہوش ماں آویں، سرت سمھالیں، فر قیامت غا تے آخرت غا سخت عذاب غا ذکر تیں بعد دنیا ماں وی کفر شرک غا پہیڑا انجام تے برا نتیجہ تیں اگاہ کرن واسطے دنیا غی پنج مشہور قوماں غا حالات سنٚایا گیا ہیں تے کفر شرک اور خدا غی نافرمانی نانٚے نبیاں غی مخالفت غی وجہ تیں انھاں ور جہڑا دنیاوی سخت عذاب آیا تھا و یہہ بیان کیا گیا ہیں، یہ پنج و یہہ قوم ہیں جنھاں غی طاقت، حکومت، ترقی تے فر انھاں غی تباہی، بربادی غا قصّہ عرب ماں اتناں مشہور تھا کہ گل گل ور انھاں غی مثال پیش کی جئے تھی، یعنی حضرت نوحؑ غی نافرمان قوم، تے قوم عاد جس در حضرت ہودؑ پیغمبر بنٚا غے چلایا گیا تھا، تے قوم ثمود جس در حضرت صالحؑ چلایا گیا تھا، تے حضرت لوطؑ غی نافرمان قوم نانٚے فرعون تے اس غی سرکش قوم جنھاں ور موسیٰؑ مبعوث ہووا تھا، انھاں ساراں غا تفصیلی قصّا اس تیں پہلاں سورت اعراف تے سورت ہودؑ وغیرہ ماں گذر گیا ہیں ات مختصر طور ور انھاں غی نافرمانی تے تباہی غو حال سنٚا غے قرآن پاک نے ہر اک قوم غا ذکر تیں یوہ احساس دوایو ہے جے یہ اتنی طاقتور تے تگڑیں قوم تھیں کہ ظاہری طور ور انھاں ناں دبانٚوں یا مدالنٚوں کوئے سوکھو کم نیہنہ تھو، ور غور کرو! جد خدا غا عذاب غی بھاری پھرن غو نمبر آیو فر یہ کس را روڑا تے ککھاں ہاروں سمریا وا گیا کہ دنیا غا نقشہ ور انھاں غو ناں نشان ہی نیہنہ رہیو، اس ور قرآن پاک ہر قصہ غا آخر ماں سمجھ تے عقل آلاّں ناں نصیحت حاصل کرن غی دعوت دیئے، آخر ماں اس وقت غاں مشرکاں ناں مخاطب کر غے فرمایو : جے تم انھاں پشلاں مشرکاں تیں نہ تے کوئے زیادہ چنگا ہیں اور نہ ہی تم انھاں تیں بدھ طاقت ور ہیں فر تم کے سوچ غے خدا غا عذاب تیں بیفکر ہووا وا ہیں، ! جد انھاں نافرماناں ور یہ عذاب آیا تھا فر تھار اور کیوں نیہنہ آسیں۔

(۲) قیامت ہر اعتبار نالنٚ نیڑے آلگی ہے، اس غو آنٚوں یقینی ہے، کوئے پتو نیہنہ کد آجئے لہٰذا واہ نیڑے ہی آلگی ہے، دنیا غی عمر بچوں جہڑو زمانوں گذر گیو ہے اس غا مقابلہ ماں آنٚ آنٚو تھوڑو ہی رہ گیو ہے اس را وی واہ نیڑے ہی آلگی ہے، رحمت عالم ﷺ تیں پہلاں اک نبی تیں بعد دوجو نبی آوے تھو حضرت اللہ غا آخری نبی ہیں ہُنٚ قیامت غے تے حضرت غے بشکار کوئے ہور پیغمبر نیہنہ لہٰذا قیامت نیڑے آگئی ہے، قیامت غی نشانٚیاں بچوں چنٚ غو دو ٹوٹا ہونٚوں وی پیش آگیو ہے جس ماں اشارو ہے جے قیامت غے تہاڑے وی یوہ نظام اسے را ٹٹ پھٹ جئے غو اس لحاظ نالنٚ وی واہ آہی پنٚچی ہے بس لوڑ اس غی تیاری غی ہے اس آیت ماں رحمت عالم ﷺ غا مشہور معجزہ شق القمر غو بیان ہے اس غو قصو حدیث غی وی ساری کتاباں ماں کئیں صحابۂ کرام غی روایت نالنٚ آیو ہے ابن کثیرؒ تے امام طحاوی نے انھاں روایتاں ناں متواتر کہیو ہے واقعو یوہ ہے کہ اک واری رحمت عالم ﷺ اپنٚاں کجھ جانثار سنگیاں غے نالنٚ منٰی ماں تھا اُت مشرکاں غو اک مجمعو وی تھو انھاں نے حضرت کولوں معجزہ غو مطالبو کیو حضرت نے اللہ غا حکم نالنٚ چنٚ در اشارو کیو جس ور اللہ غا حکم نالنٚ چنٚ دو ٹوٹا ہو گیو تے اک لہندا اور اک چڑھدا آنٚے پاسے چلٚیو گیو تے دواں غے بشکار پہاڑ آگیو رحمت عالم ﷺ نے فرمایو گواہ رہو، گواہ رہو! اس تیں بعد دوئے ٹوٹا جڑ گیا تے چنٚ پہلی حالت ور ہو گیو، یوہ اسو معجزو تھو جس ور انھاں غیں اکھ اُگڑ جانٚی لوڑیئے تھیں، ور مشرکاں نے اتنی بڑی گل وی یوہ کہہ غے ٹالن غی کوشش کی جے یوہ تے پکو جادو ہے، ور کجھ سمجھدار بولیا کہ نیہنہ ! محمد (ﷺ) ساری دنیا غی اکھ تے نیہنہ بن سکتا، ذری اڑکو! باہروں آنٚ آلاّں قافلاں ناں تکاں و یہہ کے کہنہ فر جد باہر غا قافلاں آگیا اور انھاں نے وی کہہ دتو کہ ہاں! واقعہ ہی ہم نٚے وی فلانی رات چنٚ دو مرک ہوتو تکیو، ور ضدی مشرکاں ناں اس ور وی ایمان نیہنہ نصیب ہووو یہہ یاہی گل کہتار ہیا جے یوہ تے جادو ہی ہے۔

(۳) یعنی کسا بدنصیب ہیں جد وی اللہ غی قدرت غی کائے نشانٚی تکیں جس ور اکھ اگڑ سکیں ایمان لیا غے آخرت غا عذاب تیں بچ سکیں یہ ہر نشانی ناں یاہ ہی گل کہہ غے ٹالن غی کوشش کریں جے یوہ تے پچھے تیں چلتو آرہیو جادو ہے، کائے نویں گل نیہنہ یوہ سب کجھ دنیا غی فانی زندگی ور مست ہو غے ہی کریں، اسے غی خواہشاں پچھے پے غے اللہ غا سچا دین ناں چُھوٹھو کہنہ، اللہ نے فرمایو: ہر اک کم واسطے اک وقت متھیو وو ہے

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾

ہم نے انھاں ور مسلسل نحوست آلا دن ماں طوفان غو چھانڈو پیہج دتو ؛

تَنزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ

وہ لوکاں ناں اس را پٹ چوٹ سٹے تھو جس را پٹیں وی کھجوراں غا منڈ ویں ؛ فر کیسو رہیو میرو

عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن

عذاب تے میرو ڈرانوں ! تے ہم نے قرآن سمجھنڑ واسطے اسان کر چھوڑیو ہے فر ہے کوئے

مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا

سوچنڑ سمجھنڑ آلو ؟ (۹) قوم ثمود نے وی ڈرانڑ آلاں ناں چھوٹھا کہیو ؛ تے کہنڑ لگا جے کیوں ! ہم اک انسان غی

وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَأُلْقِيَ الذِّكْرُ

تابعداری کراں جہڑو مھارا بچوں ہی ہے تاں تے ہم واقعہ ہی گمراہی ماں اور فاتر پوناں ماں جا پواں غا ؛ کیوں ہم ساراں

عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ

بچوں بس اسے ور وحی نازل ہوئی (نیہنہ) بلکہ یوہ بڑو چھوٹھو بڈیار دسن آلو ہے ؛ ہنڑ تاولاں ہی انھاں ناں

غَدًا مَّنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ

پہلکے پتو لگ جئے غو ؛ جے بڑو چھوٹھو بڈیار دسنڑ آلو کونڑ ہے (۱۰) بیشک ہم انھاں غی ازمائش واسطے اونٹھنی چلانڑ آلا ہاں

فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ

لہٰذا (اے صالحؑ) تم انھاں غی اڈیک کرو تے صبر کرو ؛ تے انھاں ناں دس چھوڑو جے پانٔی انھاں غے بشکار بنڈ دتو گیو

كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾

ہر ایکنڑ نے اپنٔی باری ور آنوں ہے ؛ فر انھاں نے اپنٔوں سنگی بلایو ؛ تے اس نے پغڑ غے اونٹھنی غیں کھچ کپ چھوڑیں

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً

فر کیسو رہیو میرو عذاب تے میرو ڈرانوں ؛ ہم نے انھاں ور اک ہی زور غی گج

وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ

پہیچی تے ویہہ سارا چھل مارن آلا غی پری وی پھکی ہاروں ہوگیا ؛ تے ہم نے قرآن سمجھنڑ واسطے اسان

جدوہ وقت آوے اسے ویلے کم وہے، انھاں غا کفر شرک غی سزا غو وی وقت طے کیو وو ہے وہ وقت آنڑ دیو ہر ایکنڑ ناں اپنٔاں کرتو تاں غو پورو پورو بدلو لبھ جئے غو۔

(۴) یعنی قرآن ماں انھاں پشلاں نافرماناں غی تباہی بربادی غا ویہہ حالات سنایا گیا ہیں، جنھاں ماں خدا غا عذاب غی درڈو ی ہے تے نصیحت اور سبق غیں ویہہ گل وی ہیں جنھاں ور یہ ایمان لیا غے اپنٔاں آپ ناں عذاب تیں بچا سکیں ور انھاں نے ڈرتے درڈ آلیں انھاں گلاں تیں وی کجھ سبق نیہنہ لیو، تے یہ نصیحت آلیں گل وی انھاں ناں ایمان در نیہنہ چھک سکیں۔

(۵) اس ماں رحمت عالم ﷺ واسطے تسلی وی ہے ور اصل ماں مشرکاں واسطے سخت درڈ ہے جے جہڑا لوک قرآن غا اسار سیلا تے مٹھا انداز ور وی نہ سمجھیں، نبیاں غی تبلیغ ور وی ایمان نہ لیانویں بلکہ پشلاں نافرماناں ور آنڑ آلا عذاب غا قصہ سنڑ غے وی انھاں غیں اکھ نہ اگڑیں اس غو مطلب ہے کہ انھاں غاں دلاں ور مہر لگ گئی ہے، ہُنڑ انھاں غی زیادہ فکر کرن غی کوئے لوڑ نیہنہ بلکہ انھاں غیں اکھ تے قیامت غے اس تہاڑے ہی اُگڑیں غیں جد یہ اک مچ مندی لگنڑ آلی اوپری چیز در بلایا جیں غا، تے یہ قبراں تیں اٹھ غے اس را کھنڈیں غا جس را کدے تیں سلٔیا غا اڈار نکل آیا ویں، فر شرم ناں اکھ نیویں کر غے بلانڑ آلا در دوڑ تاویں غا اس تہاڑے کافر کیہنہ غا یوہ تے واقعہ ہی مچ اوکھو تہاڑو ہے ور ویلو کھڑا غے یہ روڑیا تے سوٹھا کجھ کم نیہنہ آسیں۔

(۶) جس را کہ پہلاں وی کئیں جگہیں گذر یو ہے حضرت نوحؑ حضرت آدمؑ تیں بعد پہلا مشہور پیغمبر ہیں جنھاں غو ذکر قرآن ماں آیو ہے ویہہ عراق تے اس غے آسیں پاسیں اللہ غی توحید غی دعوت دیں تھا انھاں غا دور ماں وی کفر شرک غو مچ رواج تھو، حضرت نوحؑ ساڈا نوں سو سال توڑی اس نافرمان قوم غی طرفوں مصیبت جھلتا تے انھاں ناں پیار محبت ناں دین غی دعوت دیتا رہیا، ور جد انھاں غی ہر اک مٹھی گل غو جواب اس نافرمان قوم نے مخالفت ناں ہی دتو، بلکہ تھمکیاں تے درڈاں ور آ گیا جس را کہ سورت شعرٰی ۱۱۶ ماں ہے جے انھاں نے اُکّ غے حضرت نوحؑ ناں کہیو تھو، کہ جیکدے تم اپنٔی گل تیں باز نہ آیا تاں ہم تمناں پتھر مار مار غے مار چھوڑاں غاں، فر اللہ تعالیٰ نے وی فرما دتو کہ جنھاں خوش نصیباں ناں ایمان نصیب ہونٔوں تھو انھاں ناں ہوگیو ہے ہُنڑ اس قوم بچوں کوئے مشرک نافرمان ایمان نیہنہ لیا سے جس را کہ سورت ہود آیت/۳۶ ماں ہے اس تیں بعد حضرت نوحؑ نے دعا واسطے ہتھ چکیا جے ربا! ہوں بے بس ہوگیو ہوں، توں ہی انھاں کولٔوں بدلو لے! فر کے تھو اللہ غو عذاب آ گیو اسمان تیں اس را بوٹھ برہئی جس را کہ اسمان غا دروازہ کھل گیا ہیں، زمین تیں پانٔی غا اماء چھم ہاروں اُم پیا تے اس قوم غی تباہی غو جہڑو کم خدا غی تقدیر ماں طے ہوگیو تھو اس واسطے اُپرّ بُن غا دوئے پانٔی رل گیا اور ساراں نافرماناں غو بیڑو غرق ہوگیو، بس حضرت نوحؑ تے ایمان آلا بچ گیا جنھاں نے پہلاں ہی اللہ غا حکم ناں تختاں تے میخاں ناں کشتی بنائی وی تھی ویہہ اس ماں سوار ہو غے بچ گیا، اللہ تعالیٰ فرماوے یاہ کشتی مھاری نگرانی تے حفاظت ماں چل رہئی تھی تے یوہ سب کجھ اُس بندہ غی نافرمانی غی سزا واسطے ہو وو تھو جس ناں کفر کیو گیو تھو تے جس غی ناشکری کی گئی تھی، چھیکڑ یاہ کشتی جودی پہاڑ ور آ غے کھلٔ گئی تے ایمان آلاں تیں بجنڑ کوئے نافرمان زندو نیہنہ رہیو۔

(۷) یعنی اس قوم غی تباہی غو قصو ہم نے دنیا ماں چھوڑ دتو تے فر اسمانی کتاباں ماں وی بیان کیو بلکہ اک لماں عرصہ توڑی تے اس کشتی غا پھٹا وی باقی رہیا تانجے لوک ان گلاں تیں عبرت تے نصیحت حاصل کریں، فر ہے کوئے خوش نصیب جہڑو اس قصہ تیں سبق لئے۔

(۸) یعنی اس قصہ ور ساری دنیا نے تک لیو جے اللہ تعالیٰ غی ٹہلّ غو یوہ مطلب نیہنہ تھو کہ نافرمان اللہ تعالیٰ ناں بسر یا وا تھا، بلکہ وہ ہور ہور مہلت دے غے پغڑ تیں پہلاں سمھلنڑ غو خوب موقعو دیئے تھو ور جد گل حدوں بدھ گئی اور خدا غی پغڑ غو ویلو آ گیو فر ساراں نے تک لیو کہ اللہ غو عذاب تے اس غو ڈرانوں کسو سخت وہے! ات اللہ تعالیٰ اپنٔوں یوہ احسان بیان فرماوے جے یوہ قرآن اک پاسے اتنی اچی شان غو کلام ہے کہ اس غا مضمون تے اس غا لفظاں غا جوڑ تے اس غی فصاحت اور بلاغت اگے ساری دنیا عاجز ہے، سارا انسان رلٔ غے اس غا مقابلہ غی اک آیت وی نیہنہ بنٔا سکتا دوجے پاسے اللہ نے نصیحت حاصل کرن

واسطے یوہ اتنوں اسان فرمادتو ہے کہ ذری ڈنگی نظر نالؔ اس ماں غور فکر کرن آنٔو جہڑو دل دماغ غیں ساریں کھڑکیں کھول غے اس ناں پڑھے وہ نصیحتاں غاں موتیاں نالؔ اپنٔی جُھولی پَہر غے ہی اٹھے۔ سگوں دوجیاں بولیاں ماں اس غو ترجموں پڑھنؔ آلاؔ غی جُھولی وی خالی نیہنہ رہتی، نصیحت کھٹنؔ تیں علاوہ اللہ نے یوہ یاد کرن واسطے وی اسان کردتو ہے دنیا غی کتاباں غی تے گل ہی کے ہے، اسمانی کتاب تورات، انجیل، زبور وی حفظ کرنی اسان نیہنہ تھیں ور یوہ قرآن غو کمال ہے کہ نکا نکا لکھاں بچا جہڑا اس غو مطلب تے ترجموں وی نیہنہ جانٔتا کجھ دناں ماں ہی اس ناں اپنٔاں سینہ ماں بند کرلیں۔ فر ہے کوئے قرآن تیں نصیحت تے ہدایت حاصل کرن آنٔو!! اللہ نے یوہ احسان ہر قصہ غا آخر ماں یاد کرواغے بنداں ناں نصیحت تے ہدایت کھٹنؔ غی دعوت دتی ہے۔

لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ۝ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوْطٍ بِالنُّذُرِ ۝

کر چھوڑیو ہے فر ہے کوئے سوچنؔ سمجھنؔ آنٔو! (۱۱) لوطؑ غی قوم نے ڈران آلاؔں ناں جھوٹھا کہیو؛

اِنَّآ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّآ اٰلَ لُوْطٍ نَجَّيْنٰهُمْ بِسَحَرٍ ۝

بیشک ہم نٔے انھاں ور پتھر برھانؔ آنٔو ہولٔو چلایو سوائے لوطؑ غا منٔنؔ آلاؔں تیں؛ ہم نٔے ویہہ سرگی ویلٔے بچالیّا؛

نِّعْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا كَذٰلِكَ نَجْزِيْ مَنْ شَكَرَ ۝ وَلَقَدْ

اپنٔاں خاص فضل نالؔ، جہڑو شکر کرے ہم اس ناں اسّے را بدلو دیٔاں؛ تے لوطؑ نے

اَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ۝ وَلَقَدْ رَاوَدُوْهُ

ویہہ یقیناً مھاری پکڑ تیں ڈرایا ور انھاں نے ڈرانؔ غا بارہ ماں شک کیّو؛ تے لوطؑ کولٔوں (پھیڑی نیت نال) انھاں غا مہمان

عَنْ ضَيْفِهٖ فَطَمَسْنَآ اَعْيُنَهُمْ فَذُوْقُوْا عَذَابِيْ وَنُذُرِ ۝

لیناں چاہیا؛ فر ہم نٔے انھاں غیں اکھ انی کر چھوڑیں جے میرا عذاب تے میرا ڈران غو مزو چکھو؛

وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُّسْتَقِرٌّ ۝ فَذُوْقُوْا عَذَابِيْ

تے یقیناً انھاں ور لوء کھلتاں ہی مقرر کیّو وو عذاب آپیو؛ ہنٔ میرا عذاب غو

وَنُذُرِ ۝ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ۝

تے میرا ڈرانؔ غو مزو چکھو؛ تے ہم نٔے قرآن سمجھنؔ واسطے اسان کر چھوڑیو ہے فر ہے کوئے سوچنؔ سمجھنؔ آنٔو! (۱۲)

وَلَقَدْ جَآءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ۝ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كُلِّهَا

تے فرعونیاں کولٔے وی ڈرسنانؔ آلاؔ آیا؛ انھاں نے وی مھاری ساری آیتاں ناں جُھوٹھیں کہیو؛

فَاَخَذْنٰهُمْ اَخْذَ عَزِيْزٍ مُّقْتَدِرٍ ۝ اَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ

فر ہم نٔے ویہہ اس را پکڑیا جس را زبردست زورا ور پکڑے (۱۳) کیوں! تھارا بچوں جہڑا کافر ہیں ویہہ انھاں تیں

اُولٰٓئِكُمْ اَمْ لَكُمْ بَرَآءَةٌ فِي الزُّبُرِ ۝ اَمْ يَقُوْلُوْنَ نَحْنُ

کوئے چنگا ہیں؟ یا تھارا واسطے کتاباں ماں نجات لکھ دتی ہے؟ (۱۴) یا یہ یاہ گل کیہنہ جے ہم سارا رلؔ غے

جَمِيْعٌ مُّنْتَصِرٌ ۝ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّوْنَ الدُّبُرَ ۝

مقابلو کر لیاں غا؛ بس نیڑے ہی یہ جتھا ہار جیں غا، تے کنڈ پھیر غے نسیں غا (۱۵)

(۹) حضرت نوحؑ تیں بعد یاہ قوم سب تیں زیادہ طاقتور مشہور ہوئی حضرت ہودؑ نے اک لماں عرصہ توڑی اس ناں اللہ غا سچا سُچا دین غی دعوت دتی ور یہ بدقسمت کفر شرک تیں باز نیہنہ آیا چھیکڑ انھاں ور اک سخت پھانڈا تے چھکھڑ غو عذاب آیو جہڑو اسا دن ماں انھاں ور مسلط ہووو جس ماں انھاں واسطے کجھ برکت نیہنہ تھی، یوہ چھکھڑ انھاں ناں ملیامیٹ کرن توڑی ست رات تے اٹھ تہاڑی اوپرو تھلی چلتو رہیو، یاہ ہوا انھاں غاں قلعاں تے محلاں ماں شوں شوں کرتی اس را چلے تھی کہ لم تڑنگا قدبت آلاؔ یہ لوک اپنٔاں گھراں ماں ہی اس را چک چک غے پٹا کنؔ ویں تھا کہ روایتاں غے مطابق انھاں غا تہڑ سر تیں کنی ہو جیں تھا ات توڑی جے چھیکڑ ساراں نافرماناں غو اس را ستھاڑ لگ گیو جس را کہ جڑوں پٹی وی کجھوراں غا منڈ پیا واویں۔ تکو! خدا غو عذاب تے اس غو ڈرانو کسور ہیو۔

(۱۰) قوم ثمود وی عاد ہاروں ہی اچا لمّا تنگڑا قدبت آلیؔ اک طاقتور قوم تھی، حضرت صالحؑ نے انھاں ناں اللہ غی توحید غی دعوت دتی ور انھاں نے وی وہ ہی جواب دتو جہڑو مشرک ذہنیت غا لوک سدا اللہ غاں پیغمبراں ناں دیتا رہیا ہیں، جے تم تے مھارا جسا ہی اک انسان ہیں نہ تم فرشتا ہیں، نہ تھارے اندر فرشتاں غیں صفت ہیں فر تم پیغمبر کسرا ہو سکیں! تے مھارا جسا سارا عقل مند لوک بس اک آدمی غے پچھے چل پویں ہم سارا اپنٔاں اپنٔاں خیال تے باپ دادا غو مذہب چھوڑ غے اک بندہ پچھے ٹرپُواں فر تے ہم واقعہ ہی بڑی غلطی تے گمراہی سگوں پاگل پونٔاں ماں جا پواں غا فر مھارا جسا بڑا بڑا اکھڑ پنچ تے مقدم ہوتاں بس انھاں ور ہی خدا غی طرفوں وحی نازل وہے؟ بس یہ ہی اس غے لائق رہ گیا ہیں؟ نیہنہ! اسو کدے نیہنہ ہو سکتو! انھاں ور کوئے وحی نازل نیہنہ ہوتی بلکہ یہ کوڑ مار رہیا ہیں، تے یوہ سب کجھ اس گلوں کر رہیا ہیں تانجے سارا لوک میرے ہی ماتحت ہو جیں تے ہوں ہی ساراں غو مقدم بنٔ جاؤں، لہذا یہ جُھوٹھا تے متکبری ہیں، اللہ نے فرمایو: کاہلاؔ نہ ہو بس پہلکے جد محشر غو مدان لگے غو فر تمنٔاں پتو لگ جئے غو کہ جُھوٹھو تے متکبری کونٔ تھو! بلکہ دنیا ور ہی جد خدا غو عذاب نازل وہے غو اس ویلٔے تم آپے تک لیں غا عذاب کس ور نازل وہے! تے جُھوٹھو اور متکبری کونٔ ہے۔

(۱۱) اس قوم نے حضرت صالحؑ اگے مطالبو کیو جے تم پتھر تیں اک سنہارا اونٹھنٔی کڈ دیو ہم سارا ایمان لے آواں غا، اللہ غی قدرت نالؔ انھاں غی مانگ غے مطابق اونٹھنٔی پیدا ہو گئی ور ایمان نہ انھاں نے لیانٔوں تھو نہ لیایا، اللہ غی طرفوں حکم آیو جے پانی انھاں غے بشکار بنڈ دتو گیو ہے اک تہاڑے یاہ اونٹھنٔی پانٔی پیئے غی تے اک تہاڑے انھاں لوکاں غو مالؔ چوکھر! ہر ایکنؔ ناں اپنٔی باری ور آنٔوں ہے کوئے دوجا غی باری ور نیہنہ آسیں، اس غے نالؔ ہی حضرت صالحؑ نے فرمایو تھو جے اس اونٹھنٔی نال کوئے کھچل نہ کریو نیہنہ تے خدا غو عذاب ٹٹ پوے غو ور یہ لوک باز آنؔ آلاؔ کد تھا، انھاں نے اپنٔوں اک سنگی قدار بن سالف کھلٔو کیو اس نے تلوار نوڑی تے اونٹھنٔی غیں کھچ کپ چھوڑیں جس نالؔ واہ بچاری تڑف تڑف غے مر گئی اس ور اللہ غی طرفوں عذاب آگیو، اسمان تیں اک اسی گج آئی جس نالؔ زمین ماں چھچھل پے گیو تے سارا نافرماناں غو اس را چوروتے پھکی بنٔ گیو جس را کہ سکاں واں کنڈاں غی چَھل پُہر پُہر غے پھکی بنٔ جئے آخر ماں فرمایو: اس قصہ ماں وی نافرماناں واسطے بڑی عبرت تے نصیحت ہے، جہڑا اللہ نے اثر دار انداز نالؔ اسان کر غے قرآن ماں بیان کر دتا ہیں اللہ تعالیٰ فرماوے: فر کوئے ہے نصیحت حاصل کرن آنٔو!۔

(١٢) حضرت لوطؑ مشہور روایت غے مطابق حضرت ابراہیمؑ غا بھتیجا تھا۔ یہ فلسطین کوٹے جس قوم غی تبلیغ واسطے چلایا گیا تھا، اس ماں کفر شرک تیں علاوہ مڑداں ناںؔ بدکاری کرن غی بدی وی تھی جہڑی دنیا ماں سب تیں پہلاں اسے قوم نے ایجاد کی تھی حضرت لوطؑ نے وی انھاں ناں لمّاں عرصہ توڑی اللہ غا دین غی دعوت دتی تے یہ خدا غا قہر تیں ڈرایا ورانھاں نے حضرت لوطؑ ناں چُھوٹھوہی کہیو، چھیکڑ خدا غو قہر اس را نازل ہوو وکہ اللہ نے لوہکی عمر غاں سہنّاں گدراں غی شکل ماں انھاں ورعذاب واسطے فرشتا چلایا جہڑا پہلاں حضرت لوطؑ کوٹے آیا، ان بدکار لوکاں ناں پتو لگو تے یہ پہیڑی نیت ورلوطؑ غا گھر در دوڑ پیا اورانھاں کولوں انھاں فرشتاں ناں منگن لگ گیا، حضرت لوطؑ نے مچ سمجھایا ور جد یہ زبردستی اندر آنؔ لگا اس ویلے روایتاں غے مطابق حضرت جبرائیلؑ نے اک پر ماریو جس ناںؔ یہ سارا انّا ہو غے اپناں گھراں در نٹھا فر حضرت لوطؑ تے انھاں ناںؔ ایمان لیانؔ آلاں ناں تے سرگی ویلے ہی اللہ نے اس بستی تیں نکل جانؔ غو حکم دے غے بچالیا جس واسطے اللہ تعالیٰ فرماوے جے یوہ مھاری طرفوں خاص احسان تھو تے ہم ہر اک شکر گذار بنداناں اسے را جزاء دیناں نافرماناں ور سویلے سویلے مقرر کیو وو عذاب آ گیو پہلاں انھاں غیں بستیں چک غے پٹھیں کر غے پٹاک دتی گئیں اُپروں پتھراں غی بوٹھ برہئی۔ جے اے نافرمانو! ہُنؔ میرا عذاب غو تے ڈراوا غو مزو چکھو! اس قصہ غا آخر ماں وی فرمایو جے اس ماں نصیحت تے عبرت اور ہدایت غیں مچ گل ہیں تے اللہ نے یوہ قرآن نصیحت حاصل کھٹن واسطے اسان کر دتو ہے فر ہے کوئے نصیحت حاصل کرن آلو!۔

(١٣) یعنی فرعون جئیا متکبر نے وی جد اللہ تعالیٰ غیں نشانیاں ناں چُھوٹھیں کہیو تے خدا غا پیغمبر حضرت موسیٰؑ تے اس غا دین غی مخالفت کی فر وہ وی خدائی عذاب ناںؔ ملیا میٹ ہو گیو، کیونجے وہ عذاب اس غارب غی پکڑ تھی جس غی پکڑ تیں کوئے بچ نیہنہ سکتو تے جس ناں سزا دینؔ غی پوری قدرت ہے۔

(١٤) ات خاص مخاطب تے مکہ غا مشرک ہیں جہڑا اس ویلے رحمت عالم ﷺ غی مخالفت کر رہیا تھا ور اس ماں درڈ قیامت توڑی آنؔ آلا ہر ایکنؔ نافرمان واسطے ہے جے اے نافرمانو!! انھاں پشلیں قوماں ور انھاں غی نافرمانی غی وجہ تیں جد یہ بڑا بڑا عذاب آیا جھاں غی گج قیامت توڑی تاریخ غاں کناں ماں گنجتی رہ غی فر تم اتنیں نافرمانیں کر غے وی کس را بے فکر ہووا وا ہیں! کیوں! تھارا کافر انھاں پشلاں کافراں تیں کوئے سرس ہیں؟ یا تھارا واسطے اسمانی کتاباں ماں تے لوح محفوظ ماں بری ہونوں لکھد تو گیو ہے جے تم جو چاہو سو کرو! تمنّاں کوئے پچھنؔ آلو نیہنہ! نیہنہ! انھاں بچوں کائے گل نیہنہ لہذا جیکدے باز نہ آویں تاں تم وی اساہی عذاب واسطے تیار رُہو۔

(١٥) یعنی یہ مشرک یاہ گل کیہنہ جے ہم بڑی زور اور طاقت آلی جماعت ہاں! جس ناں کوئے مداںؔ ہی نیہنہ سکتو اگر یوہ خیال ہے تاں سنُو! وہ وقت دور نیہنہ جد یہ ساریں جماعت رڑے مدان ہار جیں غیں تے کنڈ پھیر غے نسیں غیں، سبحان اللہ!! جد قرآن نے یاہ پیشن گوئی کی تھی، اس ویلے ابوجہل تے ابولہب تے عتبہ اور شیبہ جئیاں مشرکاں غا بارہ ماں کونؔ سوچ سکے تھو جے یہ مقدم ایمان آلاں غی لِسیں جماعت تیں شکست کھا جیں غا ور ایمان آلاں غو اس پیشن گوئی ور ایمان تھو فر لوکاں نے بدر تے خندق غاں موقع ور اپنئیں اکھیں تک لیو کہ مشرک کس را کنڈ پھیر غے نٹھا اور فر فتح مکہ تیں بعد تے سارا عرب ماں کفر شرک واسطے کِدے سِر چھپانؔ جگی جگہ وی نیہنہ رہئی۔

بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ۝٤٦

بلکہ انھاں واسطے (اصل) وعدو تے قیامت غو ہے اور قیامت بڑی سخت تے بڑی کوڑی چیز ہے؛

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ۝٤٧ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي

بیشک نافرمان لوک بڑی گمراہی ماں تے فاتر پوناں ماں پیا وا ہیں؛ جس تہاڑے یہ دوزخ ماں منہ غے

النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ۝٤٨ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ

پَہار تر کیا جیں غا؛ جے اگ لگنؔ غا مزا چکھو! (١٦) بیشک ہم نے ہر اک چیز ٹھیک

خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ۝٤٩ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ

اندازہ ناںؔ پیدا کی ہے؛ تے مھارو حکم اک ہی واری اکھ غا پلکارا

بِالْبَصَرِ ۝٥٠ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ۝٥١

ماں ہو جئے؛ تے بلاشبہ ہم نے تھارا جسو طریقو رکھنؔ آلا ہلاک کر چھوڑیا ہیں فر ہے کوئے نصیحت کھٹنؔ آلو (١٧)

وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ۝٥٢ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ

تے جو کچھ انھاں نے کیّو ہے وہ سب اعمال نامہ ماں موجود ہے؛ تے ہر اک نکی بڑی اس ماں

مُّسْتَطَرٌ ۝٥٣ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ ۝٥٤ فِي

لکھی وی ہے (١٨) بیشک پرہیزگار لوک باغاں ماں تے نہراں ماں ویں غا؛ اک

مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ ۝٥٥

سچی تے اُچی جگہ ماں قدرت آلا بادشاہ کوٹے ویں غا (١٩)

سُورَةُ الرَّحْمٰنِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانٌ وَسَبْعُونَ آيَةً وَثَلَاثُ رُكُوعَاتٍ

سورت رحمٰن مدینہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں اٹھتر آیت اور ترے رکوع ہیں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناںؔ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

الرَّحْمَٰنُ ۝١ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝٢ خَلَقَ الْإِنسَانَ ۝٣ عَلَّمَهُ

(١) اللہ رحمٰن نے؛ قرآن غی تعلیم دتی؛ اسّے نے انسان پیدا کیّو؛ اسّے نے اس ناں

(١٦) یعنی یہ دنیا غی مار تے وقتی گل اور ذری چکھنؔ جگو عذاب ہے اصل وعدہ غی جگہ تے آخرت ہے جت یہ منہ پہار کھیسٹ غے جہنم ماں سٹیا جیں غا۔

(١٧) یعنی جہڑی چیز اللہ نے پیدا کی ہے اس نے اس غی تقدیر بنائی ہے اس غا پیش آنؔ غو اس نے وقت متھیو وو ہے جس تیں واہ چیز ذری اگے پچھے نیہنہ ہو سکتی قیامت غو وقت وی معین ہے جد وہ وقت آ جئے غو فر اللہ غا اک ہی حکم ور اکھ غا پلکارا ماں سب کجھ ہو جئے غو تے جد اللہ نے اج یہ بڑیں بڑیں قوم ہلاک کر دتیں ہیں فر اس واسطے قیامت کے مشکل ہے، ور مشرکاں ماں کوئے اتھوں سوچنؔ سمجھنؔ آلو نیہنہ جہڑو انھاں قوماں غی تباہی تے عبرت تیں نصیحت حاصل کرے۔

(۱۸) یعنی قیامت نے تہاڑے کوئے سزا تیں بچ نیہنہ سکسیں کیونجے ہرا یکن غو ہرا ک نکو بڑو عمل اعمال نامہ ماں لکھیو وو ہے جس نے مطابق ہی ہرا ک چیز غو پورو پورو لیکھو و ہے غو۔

(۱۹) شرک، کفر تے نافرمانی غا انجام تیں بعد تقوٰی، پرہیز گاری تے ایمان غو نتیجو بیان فرما نے سورت پاک کنڈے لائی جارہئی ہے جے یہ خوش نصیب قدرت آلاّ بادشاہ یعنی اللہ کو نے عزت احترام غی بیٹھک ماں بیٹھا واویں غا تے جنت غی نعمتاں ماں عیش ارام کرتا ویں غا۔ تمت فی ۱۱/۷/۲۰۰۱م یوم الاربعاء قبل صلوٰۃ المغرب (مرکز الاستعلام بجامو)

(۱) سورت پاک غو پہلو لفظ اللہ تعالیٰ غو سچو ناں اَلرَّحْمٰنُ ہے یوہی لفظ سورت پاک غو ناں ہے اس سورت پاک غا مکی ہوݨ ماں اختلاف ہے ور جمہور مفسراں نے نزدیک مکی ہے، امام قرطبیؒ نے یاہ گل کئیاں روایتاں ناں پکی کی ہے جھاں ماں ترمذی شریف غی واہ حدیث وی ہے جے اک واری رحمت عالم ﷺ نے یاہ سورت پاک صحابہؓ کرام ناں سنائی تے ساراں نے چپ چاپ بیس نے غور فکر ناں سورت پاک سݨی اس ور حضرت نے فرمایو: تھاراتیں تے جن ہی اس غو جواب دیݨ ماں چنگا رہیا، فر فرمایو میں لیلۃ الجن ماں (یعنی اس رات جسماں حضرت نے جناں ناں ملاقات کر نے انھاں ناں دین غی تبلیغ فرمائی تھی) یاہ سورت پاک جناں ناں سنائی تے جدوی ہوں ﴿فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبَانِ﴾ ”اے جنوں تے انسانوں! تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا“ ور پچوں تھو جن اگے تیں جواب دیں تھا، لابشیءٍ من نعمک ربنا نکذّب فلک الحمدُ ”ربا! ہم تیری کسے نعمت تیں نیہنہ نمکرتا نہ ناشکری کراں بس تیرے واسطے ہی ساریں صفت ہیں“ اسے روایت غی وجہ تیں علماء نے کیو ہے جے کسے کولوں یاہ سورت سنتاں فبای اٰلآءِ ربکما تکذّبان غا جواب ماں یوہ لفظ کہنوں مستحب ہے، خیر! لیلۃ الجن غو یوہ قصو مکہ غو ہے لہذا یاہ سورت پاک مکی ہی ہے اس سورت پاک ماں اللہ نے اپݨی دنیاوی تے آخرت غی بے شمار نعمتاں غو ذکر کیو ہے ترے رکوع بچوں پہلاں رکوع ماں دنیا غی روحانی تے جسمانی نعمتاں غو ذکر ہے، دوجا رکوع ماں نافرماناں واسطے آخرت غاں عذاباں غو ذکر ہے یوہ ذکروی موموناں واسطے اللہ غی اک بڑی نعمت ہے کہ ویہہ ان عذاباں تیں خبردار ہو نے انھاں تیں بچݨ غا سروند کریں فر آخری سارا رکوع ماں جنت غی رنگا رنگ نعمتاں غو بیان فرمایو ہے، جس راپچھلی سورت پاک ماں نافرمان قوماں ور آݨ آلاں عذاباں غو ذکر کر نے بار بار غافل لوکاں ناں جگان واسطے فرمایو تھو، ﴿فَکَیْفَ کَانَ عَذَابِیْ وَ نُذُرِ﴾ ”فر کسو رہیو میرو عذاب تے میرو ڈرانوں“ تے اس نے ناں ناں ایمان غی شونق دوان واسطے قرآن ناں نصیحت حاصل کرن واسطے اسان کرن غی گل فرمائی تھی، اس سورت پاک ماں نعمتاں غو ذکر فرما نے نعمتاں ور شکر کرن غی رغبت دواݨ تے دلاں ماں اللہ غی اطاعت اور ایمان غی شونق پیدا کرن واسطے ۳۱ واری فبای اٰلآءِ ربکما تکذّبان ”تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا“ غی آیت دہرائی ہے جس ناں سورت پاک ماں اک عجیب قسم غو لطف پیدا ہو گیو ہے، انسان غا دل ناں او پر وتھلی بار بار اک نعمت یاد کرا نے جھنجوڑیو جئے کہ توں خدا غو نافرمان بݨ نے کت جئے غو تے توں خدا غی کہڑی کہڑی نعمت تیں مکرے غو کائے اک نعمت وہے تاں اس ناں بساریو وی جاسکے ور توں تے سر تیں لے نے پیر توڑی نعمتاں ماں ڈبو وو ہے، اسی خاص گل ناں خاص مقصد واسطے بار بار دہرانوں دنیا غی ہر زبان ماں نثر نظم دواں ماں مشہور ہے تے یوہ انداز مچ پیارو سمجھیو جئے بائبل ماں زبور غا ناں غا جہڑا مضمون درج ہیں انھاں ماں وی نصیحت آلیں اس راغیں گل بار بار دہرائی گئی ہیں۔

(۲) اللہ غا ناں رحمٰن ”مچ مہربان“ ناں سورت شروع فرمائی جارہئی ہے اس ناں تیں عرب غا مشرک واقف نیہنہ تھا ویہہ کہنہ تھا ”رحمٰن کے ہے“ فرمایو رحمٰن وہ ہے جس نے اپݨی رحمت ناں اپݨاں حبیب ﷺ ور یوہ پاک تے سچو کلام نازل کیو تے حضرت نے امت ناں سکھایو فر اس غی رحمت ناں انسان جسی اس کمزور مخلوق نے قرآن جسو سمندر جس غو کوئے کنڈو نیہنہ سکھ لیو، اس نے اپݨی رحمت ناں انسان ناں پیدا فرما نے اس نا بولن غی طاقت عطا فرمائی ہر انسان بجݨ کسے مدرسہ تے اسکول نے اپݨی ماں بولی ماں اپݨاں دل غی گل کہہ سکے قرآن جسو کلام سکھ نے ہوراں ناں سکھا سکے یہ سارا اس غی رحمت تے مہربانی غا ہی نظارہ ہیں۔

الْبَیَانَ ﴿۴﴾ اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿۵﴾ وَّالنَّجْمُ

بولنوں سکھایو (۲) دیہنہ تے چن اک حساب غا پابند ہیں ؛ تے بیل بوٹا

وَالشَّجَرُ یَسْجُدٰنِ ﴿۶﴾ وَالسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِیْزَانَ ﴿۷﴾

سجدو کر رہیا ہیں (۳) تے اسّے نے اسان اُچو کیو تے اُسّے نے ترکھڑی قائم کی ؛

اَلَّا تَطْغَوْا فِی الْمِیْزَانِ ﴿۸﴾ وَاَقِیْمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ

تانجے تم تولݨ ماں باہدو نہ کریں ؛ تے انصاف ناں تم ٹھیک تولو

وَلَا تُخْسِرُوا الْمِیْزَانَ ﴿۹﴾ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِ ﴿۱۰﴾

تے تول ماں گہاٹو نہ کرو! (۴) تے اسّے نے جیاجون واسطے زمین ڈہ چھوڑی ؛ اس ماں

فَاکِهَةٌ وَّالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَکْمَامِ ﴿۱۱﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ

میواں ہیں ؛ تے کھجوراں غا بوٹا جھاں غاں گچھاں ور غلاف چڑھیا واویں ؛ تے پہو آلو غلو ہے ؛

وَالرَّیْحَانُ ﴿۱۲﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿۱۳﴾ خَلَقَ

تے خوشبو آلا پھل ہیں (۵) فر (اے جنوں اور انسانوں) تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا (۶) اسّے نے

الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ کَالْفَخَّارِ ﴿۱۴﴾ وَخَلَقَ الْجَآنَّ

انسان ٹھیکری ہاروں بجتی مٹی تیں پیدا کیو ؛ تے اس نے جن

مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ ﴿۱۵﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿۱۶﴾

اگ غا الامبا تیں پیدا کیو ؛ (۷) تے تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا ؛

رَبُّ الْمَشْرِقَیْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَیْنِ ﴿۱۷﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ

وہ دواں مشرقاں غو رب ہے تے دواں مغرباں غو رب ہے ؛ (۸) تے تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت

رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿۱۸﴾ مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیٰنِ ﴿۱۹﴾ بَیْنَهُمَا

تیں نمکریں غا ؛ اس نے دو سمندر جاری کیا جہڑا آپس ماں رل جیں ؛ ور انھا نے بشکار اک

بَرْزَخٌ لَّا یَبْغِیٰنِ ﴿۲۰﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿۲۱﴾

بنّوں ہے جس تیں ویہہ بدھ نیہنہ سکتا ؛ تے تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا

انھاں دواں بچوں موتی تے مونگا نکلیں (۹) تے تم اپناں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں

تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٢٤﴾

نمکریں غا ؛ تے اسّے غا اختیار ماں ہیں سمندر ماں پہاڑاں ہاروں اُچا کھلاوا جہاز (۱۰)

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾

تے تم اپناں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ جو کجھ وی روئے زمین ور ہے فناء ہونٔ آلو ہے

وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِأَيِّ

تے چھڑی تھارا رب غی ذات باقی رہ جئے غی جہڑ وعظمت آلو تے عزت آلو ہے؛ تے تم اپناں رب

آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ

غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا (۱۱) ہر کوئے جہڑو اسماناں ماں تے زمین ماں ہے

وَالْأَرْضِ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ

اسّے کولوں منگیں ؛ ہر روز وہ اک (نویں) شان ماں وہے (۱۲) تے تم اپناں رب غی

رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَبِأَيِّ

کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ اے دو پہاری جماعتو! ہم اے ہنٔ ہی تھارا واسطے بہلا ہوجاں غا (۱۳) تے تم

آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ

اپناں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا ؛ اے جناں تے انساناں غی جماعتو ! جیکدے

اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

تھارے کوئے اسمان تے زمین غا گہنڈاں تیں باہر نکلن غی طاقت ہے

فَانْفُذُوا ۚ لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٣﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ

تاں تم نکل جاؤ ! تے تم بڑی طاقت تیں بجنٔ نیہنہ نکل سکتا (۱۴) تے تم اپناں رب غی

رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ

کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا ؛ تم دواں ور اگ غا الامبا تے سخت تھوں چھوڑ دتو

(۳) یعنی دیہنہ، چن، تارہ، بوٹا سارا اللہ غا حکم غا بنٔیا واہیں، اس غا حکم ور اپنٔی اپنٔی ذمہ واری ٹھیک ٹھیک حساب غے مطابق ادا کر رہیا ہیں کدے کوئے اپناں مقرر کیا وا وقت تیں اگے پچھے نیہنہ ہوتو، اسے را بیل بوٹاں غو جہڑو کم ہے تے انھاں ماں اللہ نے انسان غا فائدہ غیں جہڑیں صفت رکھیں ہیں ویہہ وی اپنٔوں کم کرتا جار ہیا ہیں، تے انسان ناں فائدو پہچانٔ تیں کوئے نمکر تو نیہنہ یہ وی اس غی رحمت تے مہربانی غا ہی نظارہ ہیں، النجم غو ترجموں تارا وی ہے جس را پچھے سورت نجم ماں تھو، تے اس غو ترجموں بیل وی ہے، کچھ مفسراں نے بوٹا غا جوڑ ناں ات یا ہی تفسیر کی ہے ور ابن کثیر نے پہلا ترجمہ ناں ترجیح دتی ہے،

(۴) میزان غو لفظی مطلب ''ترکھڑی'' ہے ور اس تیں مراد متاں مفسراں غے نزدیک عدل انصاف ہے جس ماں ترکھڑی وی عدل انصاف کرن غو اک ذریعو ہے یعنی دنیا ماں عدل انصاف تے ٹھیک ٹھیک تولنٔ غو نظام وی اللہ غو بہت بڑو احسان ہے، انسان غو فرض ہے کہ اس غا شکر ماں اللہ غا قانون غے مطابق عدل انصاف غا نظام ناں قائم رکھیں ناپنٔ تولنٔ ماں وی نہ لیتاں باہدو کریں نہ دیتاں گہاٹو کریں۔

(۵) زمین ناں ساری خلقت واسطے فرش بنٔانوں جس ماں ساری جیا جون ارام ناںٔ چل پھر سکے فر اس زمین ماں رنگ رنگ غا غلہ تے میوا پیدا کرناں تے انھاں غی حفاظت واسطے انھاں غے اپر کیڑاں مکوڑاں تیں بچانٔ واسطے یہ گُھبّڑ وغیرہ غا غلاف رکھنٔاں یہ سب اللہ تعالیٰ غا احسان کرم تے نعمت اور اس رحمٰن غی رحمت غا چھلکارا ہیں۔ ریحان غو ترجموں خوشبو وی کیو گیو ہے تے رزق وی یوہ لفظ اگے سورت واقعہ/۸۹ ماں وی آیو ہے ات وی یہ دوئے ترجمہ ہیں۔

(٦) انساناں تے جناں دواں ناں مخاطب کیو جارہیو ہے جناں غو پہلاں تے ذکر نیہنہ ہووو ور یہ دوئے مخلوق مشہور ہیں جتھاں ناں اللہ نے شریعت غو پابند کیو ہے، اللہ دواں ناں فرمارہیو ہے جے یہ میریں اتنیں نعمت تھارے اگے پچھے کھنڈیں ویں ہیں، بلکہ تھارا وجود ماں ہی میری لکھاں کروڑاں نعمت ہیں، تم دواناں میں عقل، سمجھ تے بولن غی طاقت عطاء کی ہے ہُنٔ دسو تم میری کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا! یاہ گل بار بار اسے را کہئی جارہئی ہے، جس را کسے ناشکرا بندہ ناں احسان یاد کروا غے کہیو جئے کہ میں تیرے اپر فلانوں احسان کیو ور تیں بسار چھوڑیو، میں تیرو فلانوں کم کیو ور تیں کجھ خیال نیہنہ رکھیو، تیری فلانی ضرورت پوری کی ور تناں کجھ یاد نیہنہ رہیو آلاءٌ غو ترجموں نعمت تیں علاوہ خدا غی عظمت تے قدرت غو وی ہے کجھ مفسراں غو خیال ہے جے ہر جگہ اس غو پچھلی آیت غے مطابق بکھرو بکھرو مطلب ہے یعنی اللہ غی نعمت، اس غی قدرت، اس غی عظمت وغیرہ ور پڑھن آلاں غا ذہن ناں الجھا تیں بچانٔ واسطے اکو ترجموں کرنوں ہی زیادہ مناسب سہئی وہے۔

(۷) یعنی ساراں تیں پہلا انسان حضرت آدمؑ مٹی تیں پیدا ہووا تے اسے را جناں بچوں پہلو جن اگ غا الانبا تیں پیدا ہووو ور مٹی اور اگ تیں پیدا ہونٔ غو مطلب یوہ نیہنہ کہ بس اسے تیں پیدا ہووا ہیں، بلکہ مطلب یوہ ہے کہ آدمؑ غی پیدائش ماں زیادہ حصو مٹی غو تے جن غی پیدائش ماں زیادہ حصو اگ غو ہے۔

(۸) گرمیاں ماں دیہنہ ایکنٔ جگہ تیں نکلے جد کہ سردیاں ماں دوجی جگہ تیں یو ہی حساب دیہنہ ڈبّنٔ غو ہے اس لحاظ ناںٔ دو چڑھدا تے دو لہندا بنٔ جیں یوہ سارو نظام وی اللہ غا ہتھ ماں ہے تے رات تہاڑی غا اس پھیر پرت ماں وی انسان غا کچھ فائدا ہیں۔

(۹) سمندر غو پانٔی اُکڑ وتے کلرو وہے جد کہ بہتا دریا غو پانٔی مٹھو وہے تے بڑا بڑا دریا وی اک طرح غا سمندر ہیں، یہ کلرا اکڑا تے مٹھا دوئے قسم غا سمندر وی اللہ غا کرم غا نظارہ ہیں، فر انھاں ماں اللہ غی قدرت غو یوہ نظارو وی عجیب وہے کہ جد مٹھا پانٔی آلا یہ دریا کلرا پانی آلا سمندر ماں پویں تے دور توڑی یہ دوئے پانی کنی کنی صاف صاف نکھڑیا رہینہ، دریاں غو پانی اک پاسے تے سمندر غو کلرو پانی دوجے پاسے رہ، بلکہ تجربو کرن آلا کیہنہ جے کدے کدے دریا غو پانی سمندر غا کلرا پانی غے ہیٹھ ہیٹھ دور توڑی چلیو جئے دوئے پانی دور توڑی آپس ماں رلتا نیہنہ حالانکہ ظاہری دسن آلو انھاں غے بشکار کوئے بنّو نیہنہ ہوتو، بس اللہ غی قدرت غو غیبی بنو ہے۔ انھاں دواں قسم غاں سمندراں بچ اللہ نے موتی تے مونگاں غا خزانہ رکھدتا ہیں جہڑا شوق رکھنٔ آلا لوک محنت ناںٔ کنڈیں تے اس غی قدرت غا نظارہ کریں۔

(١٠) کشتیں بناݨ غی عقل وی انسان ناں اللہ تعالیٰ نے عطا کی ہے، جنھاں غے ذریعہ ہڈیاں غی اک مٹھی یوہ انسان سمندراں غا سیناں وردوڑ تو رہ تے ہزاراں قسم غا نفع کھٹے یاہ کتنی بڑی نعمت ہے!۔
(١١) اس نظام غو تباہ ہوݨوں تے ات ایکݨ دوجا نظام غو قائم ہوݨوں جس تیں بعد نیکاں بداں ناں اپݨیاں نیکیاں بدیاں غی جزاء سزا لبھے غی یوہ وی اللہ غو اک احسان تے نعمت ہے-فرا ے انسانوں! تے جنوں تم اپݨاں مالک غی کہڑی کہڑی نعمت تیں انکار کریں غا۔
(١٢) یعنی زمین اسمان غی ہراک چیز اللہ تعالیٰ ہی غی محتاج ہے تے ہراک اسے کوݨوں اپݨی ضرورت تے حاجت منگ رھیو ہے، تے وہ وی ہراک چیز غی اپݨی حکمت غے مطابق ضرورت پوری کر رھیو ہے، کسے

وَّنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرٰنِ ﴿٣٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٣٦﴾
جئے غو؛ فر تم مقابلو نیہنہ کر سکسیں (١٥) تے تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛
فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ فَبِاَيِّ
تے جس ویلے اسمان پھٹ جئے غو اور وہ رتا چمڑا ہاروں لال رتو ہو جئے غو؛ تے تم اپݨاں
اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْۢبِهٖٓ
رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ فراس تہاڑے کسے انسان تے کسے جن کوݨوں اس غاں
اِنْسٌ وَّلَا جَآنٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٤٠﴾ يُعْرَفُ
گناہاں غو پچھیو نیہنہ جاسیں (١٦) تے تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ گناہ گار تے
الْمُجْرِمُوْنَ بِسِيْمٰهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِيْ وَالْاَقْدَامِ ﴿٤١﴾
بس اپݨاں چہراں تیں ہی سیاݨ لیا جیں غا؛ فر ویہہ بودی تیں تے پیراں تیں پغڑ لیا جیں غا (١٧)
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٤٢﴾ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِيْ
تے تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ یاہی ہے واہ جہنم جس ناں
يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٤٣﴾ يَطُوْفُوْنَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ
مجرم لوک چھوٹھ سمجھیں تھا؛ ویہہ اسّے (جہنم) تے تتا اُبلتا پاݨی غے بشکار چکر
حَمِيْمٍ اٰنٍ ﴿٤٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٤٥﴾ وَلِمَنْ خَافَ
لاتا رہیہنہ غا؛ (١٨) تے تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ (١٩) تے جہڑو اپݨاں رب غے سامݨے
مَقَامَ رَبِّهٖ جَنَّتٰنِ ﴿٤٦﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَآ
کھلاں ہوݨ تیں ڈرتو رہیو اس واسطے دو باغ ہیں؛ تے تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ ویہہ دوئے
اَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٤٩﴾ فِيْهِمَا عَيْنٰنِ
مچ ڈالیاں آلا ہیں؛ تے تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ انھاں دواں ماں دو بہتا اماء
تَجْرِيٰنِ ﴿٥٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٥١﴾ فِيْهِمَا مِنْ
پاݨی ہیں؛ تے تم اپݨاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ انھاں دواں ماں

ناں پیدا کر رھیو ہے تے کسے ناں مار رہیو ہے، کسے کوݨوں لے رہیو ہے تے کسے ناں دے رہیو ہے، کسے ناں صحت تے کسے ناں بماری دے رہیو ہے بس ہر ویلے ہر گہڑی اس غی اک بکھری ہی شان تے اس غو اک بکھرو ہی کم ہے۔
(١٣) یعنی وہ ویلو دور نیہنہ جد یوہ نظام، یوہ سلسلو ختم ہو جئے غو تے اک دوجو دور شروع ہو جئے غو جت انساناں تے جناں غی ان دو بڑیں پہاری جماعتاں غو حساب کتاب لیو جئے غو تے اس ویلے اس حساب کتاب تیں علاوہ ہور کوئے کم نیہنہ رہ سیں۔
(١٤) انساناں تے جناں غی عاجزی بیان ہو رہئی ہے جے اللہ تعالیٰ غا حساب کتاب تیں، تے موت تیں یا محشر غا مدان تیں کوئے نس بھج غے جان نیہنہ بچا سکسیں، جیکدے کسے ناں اسو خیال وہے وہ اج اللہ تعالیٰ غی زمین اسمان تیں نکل غے دسے، یاہ گل تاں ہی ہو سکے جد انساناں تے جناں کوݨے بڑی طاقت وہے ور اللہ تعالیٰ تیں بدھ کس کوݨے طاقت ہے؟ تے اس غی بادشاہی تیں نکل غے پناہ کت لبھ سکے! تے جد یوہ حال دنیا غو ہے فر کوئے موت تیں یا محشر غا مدان ماں حساب کتاب تیں کس را جان بچا سکے غو!۔ یاہ گل وی اللہ غی اک نعمت ہے کہ انسان انھاں گلاں غے ذریعے اج ہدایت حاصل کر غے اپݨاں آپ ناں عذاب تیں بچا سکے۔
(١٥) یعنی جہنمیاں ور جسو یلے اگ غا الامبا تے تھوں چھوڑیو جئے غو اس ویلے نہ کوئے انھاں غی مدد کر سکے غو تے نہ ویہہ آپ اپݨوں بدلو لے سکیں غا۔
(١٦) محشر غا مدان ماں حساب کتاب واسطے انساناں تے جناں کوݨوں انھاں غاں عملاں غا بارہ ماں پچھݨ غی لوڑ نیہنہ ہوسیں کیونجے اللہ تعالیٰ ہر ایکݨ غا عمل ناں آپ جانتو وہے غو اس تیں علاوہ ہر ایکݨ غو اعمال ناموں نیکی بدی غیں ساریں تفصیل کھول کھول غے دس رہیو وہے غو فر پچھݨ غی کے لوڑ! ہاں نافرماناں ناں ہور ذلیل کرن واسطے ضرور سوال وہے غو جس را کہ قرآن نے دو جیں مچ ساریں جگہاں ور بیان کیو ہے۔
(١٧) جس را مومن نماز تے وضو غی وجہ تیں ہتھاں پیراں غی چمک تے نور ناݨ پشانیاں جیں غا قیامت غے تہاڑے نافرمان منہ غی کلخ تے اکھاں غا نیلا ہوݨ اور ڈر خوف ناݨ پشانیاں جیں غا فر فرشتا انھاں ناں سر پیر جوڑ غے سر غی بودی تے پیراں تیں نوڑ غے جہنم ماں پھینک چھوڑیں غا جس را کائے گندی چیز پھینکی جئے یا کسے ناں پیراں تیں گہسیٹ غے تے کسے ناں سر غی بودی تیں چھک غے جہنم ماں سٹ چھوڑیں غا۔
(١٨) یعنی مجرماں ناں کہیو جئے غو نافرماݨوں! یاہ واہی جہنم ہے جس ناں تم چُھوٹھ سمجھیں تھا تے نبیاں غا سمجھاݨ ور وی اس ناں مݨݨ واسطے تیار نیہنہ تھا، ہُݨ چکھو اس غو مزو! کدے اگ ماں بڑن غو تے کدے تھوہر غا کھاݨا تیں بعد ابلتا پاݨی پیݨ غو عذاب! بس ہُݨ سدا تھاری یاہی حالت رہ غی۔
(١٩) آخرت غا حساب کتاب تے عذاباں تیں بعد اس آیت غے ذریعہ اللہ اپݨاں مومن بنداں ناں بار بار یاد کرواوے جے جنھاں لوکاں نے دنیا ماں میرا دین غی مخالفت کی تھی، تے تھارے اپر ظلم کیو تھو، انھاں ناں اج یاہ سزا دتی جا رہئی ہیں، تکو! اللہ نے تھاری طرفوں کسو سہݨوں بدلو لیو!! یوہ اللہ غو کتنوں بڑو احسان ہے! فر اللہ نے آخرت غا یہ عذاب دنیا ماں ہی بیان فرما غے اپݨاں بنداں

ورکتنی بڑی نعمت کی ہے تانجے ویہہ اس عذاب تیں اگاہ ہوغے ہر ویلّے اس تیں بچنڑ غی کوشش کرتا ریہنہ تے ایمان اور تقوٰی غو رستو اختیار کریں یاہ کتنی بڑی نعمت ہے! فرتم اپنّاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا! تے اس غی ناشکری کریں غا!۔

(۲۰) نافرماناں غی سزا تیں بعد فرمانبرداراں واسطے جنت غی نعمتاں غو ذکر ہورہیو ہے تے مومن بنداں واسطے دنیا غی نعمت بیان فرمان تیں بعد آخرت غی نعمت بیان کی جارہئی ہیں، جنت غی نعمتاں ماں ات چار باغاں غو ذکر ہے دوغو انھاں آیتاں ماں تے دوغو اگے آیت/۶۲ ماں یہ کنی کنی نعمت مومناں غا بکھرا بکھرا درجہ غا لحاظ ناں ہیں، مفسر حضرات آیتاں غا اشارہ اور رحمت عالم ﷺ غی روایتاں غی بنیاد ور فرمانویں جے دو جا دو باغ تے عام نیکوکار مومناں واسطے ہیں جدکہ پہلا یہ دو باغ تے یہ نعمت انھاں خاص مقرب بنداں واسطے ہیں جھاں غیں یہ صفت بیان ہوئیں جے ویہہ ہر ویلّے، ہر گھڑی اس گل تیں ڈرتا ریہنہ جے ہم نے اک تہاڑے رتی رتی غو حساب دینڑ واسطے اپنّاں مالک غے سامنے کھلّاں ہونّوں ہے تے ویہہ ہر ویلّے یوہ سمجھیں جے ہمنّاں مھارو مالک ہر جگہ دیکھ رہیو ہے فر اس خیال ناں ویہہ ہر قسم غا گناہ تے اللہ غی نافرمانی تیں بچ غے تقوٰی تے پرہیزگاری غی زندگی گذاریں اساں نیکوکاراں واسطے دو دو باغ ویں غا تے اک روایت تیں پتو لگے جے انھاں باغاں ماں ہر چیز سونا غی وہے غی (مسند احمد) انھاں باغاں ماں دو اماء پانّی چھل مارتا ویں غا جھاں غا بارہ ماں کجھ مفسراں غو کہنّوں ہے جے یہ ویہہ "سلسبیل" تے "تسنیم" غا پانّی ہیں جھاں غو ذکر سورت دھر/۱۸ ماں تے سورت مطففین/۲۷ ماں ہے جھاں ناں یہ باغ خوب پھلیں غا تے انھاں ماں ہر قسم غا میواں غی جہڑا انسان غا شمار ماں وی نیہنہ آ سکتا دو دو قسم ویں غیں دیکھنڑ ماں اک میوؤ وہے غو ور ذائقو کنی وہے غو، جنتی انھاں باغاں ماں بادشاہی تختاں ور سراناں لا غے ارام ناں بیٹھا اویں غا تے انھاں غے ہیٹھ اسی تلائی ویں غیں کہ انھاں غو اندر آلو کپڑو جنتی ریشم غو وہے غو ہُنڑ اپرّ آلا کپڑا غو آپے اندازو لالیو! جنتی میوا لڑک غے سِر ور آجیں غا تے انھاں ناں توڑن ماں کجھ اوکھت پیش نیہنہ آسیں۔

(۲۱) دل غا سکون واسطے جنت غی نعمتاں ماں اک بڑی نعمت جنتی بیویں تے حور ہیں جہڑیں شرم حیاء ناں اپنّاں خاوند تیں بجنڑ اکھ چا غے اپر نیہنہ تکسیں انھاں ناں ساری جنت ماں اپنّاں خاوند ہی ساراں تیں سہنّا لگیں غا سگوں جنتیاں ناں وی اپنّی بیوی ہی ساری جنت ماں چنگی لگے غی، یہ کواریں ویں غیں جھاں ناں اس تیں پہلاں کسے جن یا انسان نے ہتھ وی نیہنہ لایو ہوسیں، شکل صورت تے صفائی ستھرائی ماں موتیاں تے مونگاں تیں بدھ خدا نے حسن دتو وو وہے غو رحمت عالم ﷺ فرمانویں: انھاں غا حسن غی وجہ تیں ہڈی تے ماس غے اندر پنّی غو گدو تے منج صاف صاف نظر آوے غو (بخاری، مسلم) اک روایت ماں ہے کہ جیکدے انھاں بچوں اک کالّسری دنیا در منہ کر غے تک لئے تے ساری دنیا ماں چانن لگ جئے تے ساری دنیا اس غی خوشبو ناں پہر جئے (بخاری شریف) اتنی نعمتاں غی یاہ بدلا رکیوں لگے غی!! فرمایو: اس گلوں جے انھاں نے عمل جد نیک کیا تھا فر نیک عملاں غو بدلو نیک جزاء تیں بجنڑ ہور کے ہوسکے!!

كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجٰنِ ﴿۵۲﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۵۳﴾

ہر اک میوہ غی دو دو قسم ہیں (۲۰) تے تم اپنّاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛

مُتَّكِـِٕيْنَ عَلٰى فُرُشٍۭ بَطَآئِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ ؕ وَجَنَا

ویہہ (جنتی) سراہناں لا غے ایسی تلائیاں ور بیٹھا اویں غا، جھاں غا استر ریشم غا ویں غا، تے انھاں دواں

الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿۵۴﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۵۵﴾ فِيْهِنَّ

باغاں غا میوا نِویاں واویں غا؛ تے تم اپنّاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ انھاں ماں

قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ ۙ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿۵۶﴾

نیویں نظراں آلیں شرمیلی حوروں غیں، جھاں ناں انھاں تیں پہلاں کسے انسان تے جن نے ہتھ نیہنہ لایو وہے غو؛

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۵۷﴾ كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوْتُ

تے تم اپنّاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ جنّیں ویہہ لعل تے مونگا جئیا

وَالْمَرْجَانُ ﴿۵۸﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۵۹﴾ هَلْ جَزَآءُ

ہیرا ہیں؛ تے تم اپنّاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ نیکی غو بدلو

الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ ﴿۶۰﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۶۱﴾

نیکی تیں سوا ہور کے وہے غو! (۲۱) تے تم اپنّاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں مکریں غا؛

وَمِنْ دُوْنِهِمَا جَنَّتٰنِ ﴿۶۲﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۶۳﴾

تے انھاں دواں تیں علاوہ دو باغ ہور ہیں؛ تے تم اپنّاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛

مُدْهَآمَّتٰنِ ﴿۶۴﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۶۵﴾

دوئے سرب نیلا ہیں؛ تے تم اپنّاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛

فِيْهِمَا عَيْنٰنِ نَضَّاخَتٰنِ ﴿۶۶﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا

انھاں دواں ماں چھلّ مارتا دو اماء پانّی ہیں؛ تے تم اپنّاں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں

تُكَذِّبٰنِ ﴿۶۷﴾ فِيْهِمَا فَاكِهَةٌ وَّنَخْلٌ وَّرُمَّانٌ ﴿۶۸﴾

نمکریں غا؛ انھاں دواں ماں میوا تے کھجور اور انار ہیں (۲۲)

(۲۲) یعنی ان اپلّاں باغاں تیں درجہ ماں ذری گھٹ دو باغ ہورویں غا، جہڑا دوئے اسا سرو نیلا ویں غا کہ تکنڑ ماں کالّا جئیا سہئی ویں غا، انھاں دواں ماں وی دو اماء پانّی ویں غا جہڑا پہلاں دو پانّیاں ہاروں چھل مار غے نہراں ہاروں تے نیہنہ بغتا ہوسیں ور یہ وی ابل ابلّ غے تے پیٹر مار غے امتا ویں غا، انھاں باغاں ماں پہلاں باغاں جسیں صفت تے نیہنہ ہوسیں ور انار، کھجور وغیرہ ہر طرح غا میوا ات وی ہر ویلّے تیار ویں غا۔

(۲۳) جنت غا محل تے اپنی جگہ ویں غا ور کدے کدے انسان تنبو لانے بیسن غی وی شونق کرے رحمت عالم ﷺ فرمانویں: جنت ماں موتیاں غا تنبو ویں غا جہڑا اسٹھ میل ویں غا (بخاری، مسلم) ان تنبواں ماں موبناں غیں ویہہ بیویں حوروں غیں جھاں ناں اللہ نے سہنی سیرت اُچا اخلاق تے سچا کردار تیں علاوہ بے مثال حسن عطا کیو وو وہے غو؛ یہ وی شرم ناں اکھ نیویں رکھن آلیں حیادار ویں غیں، انھاں جنتیاں تیں پہلاں کسے انسان یا جن نے انھاں ناں ہتھ نیہنہ لایو ہوسیں بلکہ سب کنواریں ویں غیں۔

(۲۴) یعنی انھاں ساریاں نعمتاں نے ناں جنتی سہناں فرش ور سراھنا لانے بادشاہی تختاں ور بیٹھا وا ویں غا، نہ انھاں ناں کوئے غم وہے غو نہ فکر!! جنت غی ہر اک نعمت تیں بعد وی اللہ تعالیٰ نے انساناں تے جناں دواں ناں بار بار یوہ سوال کیو ہے جے جنت غیں اس قدر بے حساب تے بے شمار نعمت ہیں ہُن دسو تم اپناں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا یعنی تم اللہ تعالیٰ غی فرمانبرداری کرنے اپناں آپ ناں انھاں نعمتاں غا حقدار کیوں نیہنہ بنا تا جہڑیں تھاری اڈیک ماں ہیں تے تمناں جنت غا رستہ غی دعوت دے رہئی ہیں۔

(۲۵) سبحان اللہ! سورت پاک شروع ہوئی تھی اللہ غا اسم پاک ''رحمٰن'' ناں تے بشکار انسان ور یہ نعمت تے احسان بیان فرمانے سورت غو خاتمو وی اس غا پاک ناں ور کیو جے اس غو ناں مچ برکت آلو تے اس غی ذات مچ عظمت تے جلال آلی ہے اور اسے غا دین ور چلن ناں تے اس غو پاک ناں لین ناں ہی موبناں ناں جنت غیں سدا رہن آلیں یہ نعمت نصیب ویں ۔ **وللہ الحمد** سورت رحمٰن غی تفسیر اللہ غا فضل ناں اج بیروار آلے تہاڑے شام غی نماز تیں ذری پہلاں پوری ہوئی

۱۲/۷/۲۰۰۱م فی مرکز الاستعلام.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ۝

تے تم اپناں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ انھاں ماں چنگی عادت آلیں سہنی سہنی حور ہیں؛

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي

تے تم اپناں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ ویہہ حور (جنتی) تنبواں ماں (پڑدہ نال)

الْخِيَامِ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ

رہن آلیں ہیں؛ تے تم اپناں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛ جنتیاں تیں پہلاں انھاں ناں نہ کسے

إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝

انسان نے ہتھ لایو وہے غو تے نہ جن نے (۲۳) تے تم اپناں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا؛

مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ۝

ویہہ جنتی نیلی خوبصورت قالیناں ور تے سہنی سہنی تلائیاں ور سرہاناں لانے بیٹھا وا ویں غا؛

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ

تے تم اپناں رب غی کہڑی کہڑی نعمت تیں نمکریں غا (۲۴) مچ برکت آلو ناں ہے تھارا رب غو

ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۝

☆ جہڑو بڑا جلال آلو تے بڑی عزت آلو ہے (۲۵) ☆

سُورَةُ الْوَاقِعَةِ مَكِّيَّةٌ

سورت واقعہ مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں چھیانویں آیت اور ترے رکوع ہیں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۝

(۱) جسویلے قیامت آپوے غی؛ جس غا ہوجان ماں کوئے چھوٹھ نیہنہ؛

خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ۝ إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ۝

واہ (کسے ناں) مندرو کردین آلی (تے کسے ناں) اُچو کردین آلی ہے (۲) جد زمین پچھل ناں کمن لگن جئے غی

(۱) واقعہ قیامت غو اک ناں ہے پہلی آیت ماں ہی قیامت غا ضرور واقع ہون غو ذکر ہے اسے ور سورت پاک غو ناں ''واقعہ'' ہے یاہ سورت پاک وی مکی ہے، تے سورت رحمٰن ماں انساناں غی جن ترے جماعتاں۔ یعنی (۱) دوزخیاں نافرماناں (۲) عام نیکوکار موبناں (۳) تے اللہ غا خاص مقرب بنداں۔ غو ذکر تھو اس سورت پاک ماں انھاں غی ہور تفصیل ہے، منڈ ماں قیامت غو دہشت ناک نقشو چھک نے فرمایو ہے جے قیامت تیں بعد ساراں انساناں غیں ترے جماعت بن جیں غیں (الف) ویہہ نیکوکار مومن جھاں غا اعمال نامہ انھاں غا سجا ہتھ ماں لبھیں غا (ب) ویہہ نافرمان مشرک تے کافر لوک جھاں غا اعمال نامہ انھاں غا کھبا ہتھ ماں دتا جیں غا (ج) ویہہ خوش نصیب مقرب جہڑا نیکیاں ماں مچ اگے بدھ نے اللہ غا خاص مقرب بن گیا، اس مختصر تعارف تے پشان تیں بعد انھاں غی جزاء سزا غا تفصیلی حالات بیان فرمایا پہلاں مقرب بنداں ناں لبھن آلیں جنتی نعمت آیت ۱۱ تیں ۲۶ توڑی بیان فرمائیں، فر آیت ۴۰ توڑی عام نیکوکار موبناں غو تے انھاں واسطے تیار جنت غی نعمتاں غو ذکر فرمایو، اس تیں بعد آیت ۵۶ توڑی نافرماناں غو تے دوزخ ماں انھاں غا سخت عذاب غو حال سنا یو گیو ہے اس تیں بعد مچ مٹھا تے رسیلا دل ماں کھب جان آلا خاص انداز ماں اللہ تعالیٰ غی قدرتاں تے اس غی نعمتاں اور قرآن کریم غا برحق سچا کلام ہون غو ذکر فرمانے بنداں ناں اپناں مالک غی فرمانبرداری تے اس غی اطاعت غی دعوت دتی گئی ہے، ور انداز اسو سہنو تے دل لگتو ہے کہ واقعہ ہی جیتاں دلاں ماں ضرور اپناں مالک غی فرمانبرداری غی شونق چھلی مارن لگ جئے۔ آخر ماں اک واری فر انھاں ترھیاں جماعتاں غا آخرت غا انجام غو نچوڑ پیش فرمایو ہے کہ موت تیں بعد جہڑو مقرباں بچوں وہے غو اس واسطے تے عیش ہی عیش تے ارام ہی ارام ہے تے جہڑو عام نیکوکار موبناں ماں شامل ہوو اس واسطے وی امن تے سلامتی ہی غو سنیو وہے غو۔ ور جہڑو بدنصیب نافرماناں، مشرکاں کافراں غی جماعت ماں شمار ہوو اس واسطے تے اُبلتا پانی اور جہنم غی اگ غی مہمانی تیں بجن کجھ نیہنہ ہوسیں۔

(۲) یعنی جد قیامت آجئے غی اس ویلے سارا اپنی اکھاں ناں تک لیں غا جے واقعہ ہی اس غی خبر بالکل سچی تھی اس ماں ذری وی کوڑ نیہنہ تھو، نہ اس ناں کوئے روک تے ڈک سکے اور نہ ٹال سکے

یاہ یقیناً آنی ہی آلی تھی، یاہ قیامت واہ چیز ہے جس تیں بعد عملاں ورنیڑ اغو وقت آوے غو فر دنیا غا بڑا بڑا متکبر خدا غا نافرمان جھڑا دنیاوی مالؔ دولت، طاقت تے حکومت ماں عزت آلا تے اچا سمجھیا جیں تھا، وہیہ تھلّے لگ جیں غا، جہنم غی ڈنگی کھات ماں سٹ دتا جیں غا، تے بچ سارا خدا غا فرمانبردار نیک بندا جھڑا دنیا ماں مالؔ، دولت، تے دنیا غی کھڑپنچی اور مقدمی ماں نند اسمجھیا جیں تھا جھاں ناں متکبر ذلیل، حقیر تے اپناں تیں نیواں سمجھیں تھا انھاں ناں یاہ قیامت اچاں کردیئے غی، وہیہ عزت احترام آلیاں جنت غیاں اچیاں منزلاں ورچ جیں غا۔

(۳) یعنی جد قیامت آجئے غی تے عملاں ورنیڑ و وہے غو فر سارا انسان ترے جماعت بن جیں غا اک دوزخی، دوجے عام جنتی مومن، تیجے خاص اللہ غا مقرب بندا، اگے انھاں ترھیاں غو مختصر حال ہے فر ہر اکین جماعت غی کنی تفصیل آوے غی۔

وَّبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿۵﴾ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنْۢبَثًّا ﴿۶﴾ وَّكُنْتُمْ

تے پہاڑ سروں ریزہ ریزہ کر دتا جیں غا ؛ فر وہیہ اُڈتی دُوڑ ہاروں ہو جیں غا ؛ تے تم

اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً ﴿۷﴾ فَاَصْحٰبُ الْمَيْمَنَةِ ۙ۬ مَآ اَصْحٰبُ الْمَيْمَنَةِ ﴿۸﴾

ترے جماعتاں ماں ہو جیں غا (۳) اک تے سجّی بکھی آلا ہیں ؛ تے کسا سُہناں ہیں سجی بکھی آلا (۴)

وَاَصْحٰبُ الْمَشْـَٔمَةِ ۙ۬ مَآ اَصْحٰبُ الْمَشْـَٔمَةِ ﴿۹﴾ وَالسّٰبِقُوْنَ

اور کھبی بکھی آلا ؛ تے کسا پھیڑا ہیں کھبی بکھی آلا (۵) اور اگے بدھ جانؔ آلا تے

السّٰبِقُوْنَ ﴿۱۰﴾ اُولٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُوْنَ ﴿۱۱﴾ فِيْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿۱۲﴾

اگے ہی بدھ جانؔ آلا ہیں ؛ وہیہ تے خاص قرب رکھن آلا ہیں ؛ نعمتاں بھری جنت ماں ہیں (۶)

ثُلَّةٌ مِّنَ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۱۳﴾ وَقَلِيْلٌ مِّنَ الْاٰخِرِيْنَ ﴿۱۴﴾ عَلٰى سُرُرٍ

وہیہ بچ سارا اگلاں بچوں ویں غا ؛ تے تھوڑا اجیا پشلاں بچوں ویں غا (۷) سوناں نالؔ بنیا وا

مَّوْضُوْنَةٍ ﴿۱۵﴾ مُّتَّكِـِٔيْنَ عَلَيْهَا مُتَقٰبِلِيْنَ ﴿۱۶﴾ يَطُوْفُ عَلَيْهِمْ

پلنگاں ور ویں غا ؛ آمنے سامنے سرہاناں لا غے بیٹھا وا ویں غا (۸) سدا اک ہی حالت ور رہن آلا

وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُوْنَ ﴿۱۷﴾ بِاَكْوَابٍ وَّاَبَارِيْقَ ۙ۬ وَكَاْسٍ

گدرا (خدمت واسطے) انھاں غی چفیری پھرتا ویں غا ؛ گلاس تے کوزا اور صاف ستھری شراب

مِّنْ مَّعِيْنٍ ﴿۱۸﴾ لَّا يُصَدَّعُوْنَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُوْنَ ﴿۱۹﴾

غا پیالا لے غے ؛ جس نالؔ نہ انھاں ناں سر درد وہے غو ؛ تے نہ مت ماری جئے غی ؛

وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُوْنَ ﴿۲۰﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُوْنَ ﴿۲۱﴾

تے اسا میوا (لے غے) جھاں ناں وہیہ پسند کریں غا ؛ تے پکھیرواں غو ماس جس ناں انھاں غو روح کرے غو (۹)

وَحُوْرٌ عِيْنٌ ﴿۲۲﴾ كَاَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُوْنِ ﴿۲۳﴾ جَزَآءًۢ بِمَا

تے بڑی اکھاں آلیں خوبصورت حور ؛ جھڑیں حفاظت نالؔ رکھیا وا موتیاں ہاروں ہیں (۱۰) یاہ بدلو ہے انھاں

كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۲۴﴾ لَا يَسْمَعُوْنَ فِيْهَا لَغْوًا وَّلَا تَاْثِيْمًا ﴿۲۵﴾

عملاں غو جھڑا وہیہ کریں تھا ؛ وہیہ جنت ماں نہ کائے بیہودہ گل سُنیں غا تے نہ گناہ غی گل !

(۴) یہ وہیہ نیکوکار مومن ویں غا جھڑا عرش غے سجے پاسے ویں غا، تے جھاں غا اعمال نامہ وی انھاں غا سجا ہتھ ماں دتا جیں غا، یاہ گل انھاں غا خوش نصیب ہونؔ غی اک نشانی وہے غی۔

(۵) یہ اللہ غا نافرمان وہیہ شرک تے کفر کرن آلا ہیں جھاں غا اعمال نامہ انھاں غا کھبّہ ہتھ ماں دتا جیں غا، یہ عرش غے وی کھبّے پاسے ویں غا کما ورد فی الحدیث تے یہ گل انھاں غا اس تہاڑے بدنصیب ہونؔ غیں نشاغیں ویں غیں۔

(۶) یہ وہیہ اچا رتبہ غا لوک ہیں جھڑا ایمان، تقوٰی، پرہیزگاری تے نیکیں کھٹن ماں سجا پاسا آلاں تیں بچ ہی اگے لنگ گیا، یہ اللہ تعالیٰ غی رحمت تے اس غو قرب کھٹن ماں وی سب تیں بدھ جیں غا حافظ ابن کثیرؒ فرمانویں جے یہ نبی رسول تے صدیق اور شہید ویں غا جھڑا اللہ غا عرش غے سامنے ویں غا۔

(۷) یہ پہلاں لوک کونؔ ہیں؟ جھاں بچوں اللہ غا مقرب بندا بہت بڑی تعداد ماں ہیں تے اسے راپشلا لوک جھاں بچوں مقرب بندا ذری تھوڑی تعداد ماں ویں غا کونؔ لوک ہیں؟ اس بارہ ماں اختلاف ہے اک تفسیر یاہ ہے جے پہلا لوک رحمت عالم ﷺ تیں پہلاں غا حضرت آدمؑ توڑی سارا نبی تے مومن ہیں، انھاں بچ مقرب بندا اس گلوں زیادہ ہیں کیونجے انھاں ماں بہت بڑی جماعت نبیاں غی ہی وہے غی۔ تے بعد غاں لوکاں تیں مراد رحمت عالم ﷺ تیں بعد غا اس امت غا مومن ہیں انھاں ماں مقرب بندا پہلاں تیں گھٹ اس گلوں ہیں کیونجے حضور ﷺ تیں بعد کوئے نبی تے آ ہی نیہنہ سکتو یاہ تفسیر امام ابن جریرؒ غی پسندیدہ تفسیر ہے، دوجی تفسیر یاہ ہے جے پہلا، پشلا سب اسے امت غاں موموناں غو بیان ہو رھیو ہے، پہلاں تیں مراد صحابۂ کرام غا دور غا لوک تے پشلاں تیں بعد غا اس تفسیر ناں حافظ ابن کثیرؒ علامہ آلوسیؒ، علامہ ابو حیانؒ وغیرہ نے ترجیح دتی ہے، تے اس غا حق ماں کئیں روایت وی پیش کی گئی ہیں۔ تیجی تفسیر یاہ کی گئی ہے جے ہر اکین نبی غی امت غا پہلا لوک جھڑا اس نبی غا صحابہ غا دور غا تھا وہیہ پہلا لوک ہیں تے بعد غا پشلا لوک ہیں! بچ مفسراں نے یاہی تفسیر پسند کی ہے، نیوں سارا اں موموناں ناں جوڑ غے جنت ماں اس امت محمدیہ غی تعداد زیادہ وہے غی، رحمت عالم ﷺ فرمانویں: مناں امید ہے جے تم ساری جنت غا اڈا ویں غا۔ (مسلم) تے کجھ روایتاں ماں اس تیں وی متی تعداد بیان ہوئی ہے (مسند احمد)

(۸) یعنی اللہ غا یہ مقرب بندا اساں پلنگاں ور بیٹھا وا ویں غا جھڑا سوناں نالؔ بنیا وا ویں غا تے اسی ترتیب نالؔ ڈھڑیا وا ویں غا کہ کسے در کنڈ نیہنہ ہوسیں بلکہ اکین دو جا در منہ کر غے آمنے سامنے بیٹھا وا ویں غا۔

(۹) یعنی موتیاں ہاروں خوبصورت گدرا جھڑا سدا اسے عمر غا تے اسے گھاٹ غا رہنہ غا کدے بڈا نیہنہ ہوسیں۔ جنتیاں غی خدمت واسطے انھاں غے اگے بچھے دوڑ رہیا ویں غا، تے انھاں ناں جنت غی سچی شراب پیش کر رہیا ویں غا جسماں لذت تے وہے غی ور دنیا غی گندی شراب ہاروں اس ماں سر درد یا بیہوشی ماں بکواس کرن غی کائے گل نیہنہ ہوسیں، کیونجے دنیا غی شراب چیزاں

اِلَّا قِيْلًا سَلٰمًا سَلٰمًا ﴿۲۶﴾ وَاَصْحٰبُ الْيَمِيْنِ ۙ۬ مَاۤ اَصْحٰبُ

بس سلام ہی سلام غیں اواز ویں غیں (۱۱) تے سجا پاسا آلا ! کتناں ہی چنگا ہیں

الْيَمِيْنِ ﴿۲۷﴾ فِيْ سِدْرٍ مَّخْضُوْدٍ ﴿۲۸﴾ وَّطَلْحٍ مَّنْضُوْدٍ ﴿۲۹﴾

سجّا پاسا آلا ؛ ویہہ بجن کنڈاں تیں بیریاں (غا باغاں) ماں ویں غا ؛ تے ہیٹھ اُپر لگا وا کیلاں ماں

وَّظِلٍّ مَّمْدُوْدٍ ﴿۳۰﴾ وَّمَآءٍ مَّسْكُوْبٍ ﴿۳۱﴾ وَّفَاكِهَةٍ كَثِيْرَةٍ ﴿۳۲﴾

تے لمی لمی چھایاں ماں ؛ تے بغتا پانیاں ماں ؛ تے بے بہا اساں میواں ماں ؛

لَّا مَقْطُوْعَةٍ وَّلَا مَمْنُوْعَةٍ ﴿۳۳﴾ وَّفُرُشٍ مَّرْفُوْعَةٍ ﴿۳۴﴾ اِنَّاۤ

جہڑا نہ کدے اوہڑیں غا، تے نہ انھاں غی روک ٹوک وہے غی ؛ تے اُچاں اُچاں بستراں ماں (۱۲) ہم تے

اَنْشَاْنٰهُنَّ اِنْشَآءً ﴿۳۵﴾ فَجَعَلْنٰهُنَّ اَبْكَارًا ﴿۳۶﴾ عُرُبًا اَتْرَابًا ﴿۳۷﴾

ویہہ حور خاص طریقہ ناں پیدا کیں ہیں ؛ تے ہم تے ویہہ سدا کواری رہن آلیں بنائیں ہیں ؛ مہر کرن آلیں ہانی ہیں

لِّاَصْحٰبِ الْيَمِيْنِ ﴿۳۸﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۳۹﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ

سجّے پاسے آلاں واسطے (۱۳) جہڑا پہلاں بچوں وی مچ سارا ویں غا ؛ تے بعد آلاں بچوں وی

الْاٰخِرِيْنَ ﴿۴۰﴾ وَاَصْحٰبُ الشِّمَالِ ۙ۬ مَاۤ اَصْحٰبُ الشِّمَالِ ﴿۴۱﴾

مچ سارا ویں غا (۱۴) تے کھبہ پاسا آلا ! کسو پہیڑو حال وہے غو کھبہ پاسا آلاں غو ؛

فِيْ سَمُوْمٍ وَّحَمِيْمٍ ﴿۴۲﴾ وَّظِلٍّ مِّنْ يَّحْمُوْمٍ ﴿۴۳﴾ لَّا بَارِدٍ وَّلَا

ویہہ تتی ہوا غا الامباں ماں تے اُبلتا پانی ماں ویں غا ؛ تے کالا تھواں غی چھاں ماں ویں غا ؛ جہڑو نہ ٹھنڈو وہے غو تے نہ

كَرِيْمٍ ﴿۴۴﴾ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِيْنَ ﴿۴۵﴾ وَكَانُوْا

ارام دین آلو ! (۱۵) ویہہ اس تیں پہلاں واقعہ ہی بڑی امیری ماں تھا ؛ تے ویہہ

يُصِرُّوْنَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيْمِ ﴿۴۶﴾ وَكَانُوْا يَقُوْلُوْنَ ۙ۬

اس بڑا پہارا گناہ ور اڑیا وا تھا ؛ تے کہنہ ویں تھا ؛ جے

اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ﴿۴۷﴾

کیوں ! جسویلے ہم مرغے مٹی تے ہڈیں ہوجاں غا کیوں ! اس توں بعد ہم فر زندہ کیّا جاں غا ؟ (۱۶)

ناں تر کا غے بنائی جئے جد کہ جنتی شراب غا صاف ستھرا اماء بغتا ویں غا، تے ہر قسم غا میوا ناں تے پکھیرواں غو ماس جہڑی وی چیز پسند کریں غا یہ خادم انھاں ناں پیش کر رہیا ویں غا علماء غی تحقیق ہے جے یہ جنتی گدرا حوراں ہاروں جنت ماں ہی پیدا ویں غا۔

(۱۰) یعنی صاف شفاف موتی ہاروں جس ناں نہ کسے غو ہتھ لگو وہے نہ اس ور کدے دڈّڑ تے روڑ و پیو وہے۔

(۱۱) دنیا ماں وی اک شریف انسان واسطے سب تیں بڑی نعمت یاہی ہے کہ اس ناں سکون، اطمینان آلو شریف لوکاں غو ماحول لبھ جئے جہڑا تمیز تے ادب ناں مٹھیں گل کرتا ویں تے اک باحیاء، باتمیز شریف بندہ واسطے اس تیں بڑو کوئے عذاب نیہنہ ہوسکتو کہ وہ اسا ماحول ماں جا پوے جت ہر ویلے ڈنڈ، رولو، گال، بکواس تے دل ناں ٹوٹا کرن آلیں بلکہ پھٹاں ورلون برورن آلیں گل سنن واسطے لبھیں۔ مناں قید بند غا اس دور ماں اس غو خوب تجربو ہو وہے اس رستہ غو پہلو تحفو یا نہاری یہ ہی بیہودہ بکواس تے گندیں بلکہ ترکی ویں گال ہی ویں۔ اللہ نے جنت غی نعمتاں ماں بڑی نعمت یاہ بیان فرمائی جے ات کسے ناں کسے ناں نہ کوئے کہول چھنغڑ وہے غو، نہ دلاں ماں ایکن دوجا ور کوڑ وہے غی، نہ چغلی، غیبت وہے غی بلکہ کوئے بکواس تے گناہ غو لفظ وی کدے کنیں نیہنہ پے سے، بس ہر ویلے ہر پاسے تیں سلام ہی سلام غا لفظ سنیں غا، مومن ایکن دوجا ناں ملیں غا تاں وی سلام کریں غا، فرشتا وی انھاں ناں سلام کرتا ویں غا سگوں اللہ غی طرفوں وی انھاں ناں سلام غا تحفہ ٹوریا جیں غا۔

(۱۲) مقرب بنداں تیں بعد عام نیکو کار موماناں واسطے جنت غی نعمتاں غو بیان ہو رہیو ہے جے ویہہ وی جنت غاں انھاں باغاں ماں ویں غا جت میواں ناں لدی وی بیریاں غا باغ ویں غا ور دنیا وی بیریاں ہاروں انھاں ماں کنڈا نیہنہ ہوسیں، ہیٹھ اپر لگی وی کہنی پھلیاں آلا کیلاں غا باغ ویں غا، لمی لمی چھاں ویں غیں، رحمت عالم ﷺ فرمانویں کجھ بوٹاں غی اتنی بڑی چھاں وہے غی کہ سو سال ماں سوار اس تیں باہر نہ نکل سکے (بخاری، مسلم) بغتا پانی ویں غا، ہر قسم غا میوا ہی میوا ویں غا جہڑا موسمی میواں ہاروں نہ کدے اوڑیں غا نہ سمّیں غا نہ انھاں ور خزاں آوے غی، نہ انھاں تیں کوئے جنتیاں ناں ٹھاکے غو انھاں باغاں ماں اچا اچا شاہی تختاں ور سہنا اچا رتبہ غا بسترہ لگا وا ویں غا۔

(۱۳) یعنی جنت غیں حور اللہ تعالیٰ نے اپنی خاص قدرت ناں بنائیں ہیں جہڑیں ہر ویلے جوان تے ہر ویلے کنواریں ہی کنواریں ریہنہ غیں، اللہ نے انھاں ماں یہ صفت رکھیں ہیں کہ ویہہ اپناں حسن تے مٹھیاں مٹھیاں گلاں ناں خاوند غو دل اپناں در چھک لیں غیں، جنت ماں پیدا ہون آلیں حوراں ماں تے یہ گل ویں ہی غیں جہڑیں دنیا غیں انھاں غیں نیکو کار بیویں ویں غیں ویہہ پہانویں بڈیں، کالیں بد شکل ویں غیں ور اللہ جنت ماں انھاں ناں حوراں تیں وی سہنی شکل عطا فرمادیئے غو تے انھاں ناں جوانی عطا کر دیئے غو۔ کما جاء فی حدیث ترمذی والبیهقی، تے یہ ساریں اک ہی عمر غیں ویں غیں اور خاونداں غی عمر غے وی برابر ویں غیں، رحمت عالم ﷺ فرمانویں سارا جنتی ۳۳ سال غی عمر جسا ویں غا (ترمذی)

(۱۴) یعنی یہ ''سجّا پاسا آلا'' اگلاں بچوں وی بہت بڑی تعداد ماں ویں غا تے پشلاں بچوں وی ات وی اگلاں، پشلاں، غی واہی تفسیر ہے جس غی تفصیل مسیں اپر حاشیہ ۷ ماں گذری ہے۔

(۱۵) نیکو کاراں تیں بعد ہن، گناہگاراں، مشرکاں تے کافراں غی نافرمانیاں غو انجام بیان ہو رہیو ہے جے ویہہ تتی ہواں تے اگ غاں الامبا اور اُبلتا پانی ماں ریہنہ غا فر ایکن چھاں در دوڑیں غا ور یاہ ٹھنڈیا ارام دین آلی چھان نیہنہ ہوسیں بلکہ یاہ تے جہنم غا کالا تھواں غی چھان ویں غی جس ماں ہور ہسّڑ تے گرمی غو عذاب وہے غو۔

أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿۴۸﴾ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿۴۹﴾

اَلّا! مھارا باپ دادا وی !(اے نبیؐ) تم فرمادیو : جے اگلّا پشلّا سارا ہی ؛

لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿۵۰﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا

اک مقرر دن غا معین وقت ماں ضرور کٹھا کیّا جیں غا ؛ فر بلاشبہ اے

الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿۵۱﴾ لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ ﴿۵۲﴾

گمراہو !(تے قیامت ناں) چھوٹھ سمجھنؔ آلیو ! تمنّاں ضرور تھوہر غو بوٹو کھانوں پُوے غو ؛

فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿۵۳﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿۵۴﴾

فر اس نالؔ تمنّاں ٹہڈ پہرنوں پوے غو ؛ فرتم اس کھاناں ور اُبلتو پانٔی پیئیں غا ؛

فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿۵۵﴾ هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿۵۶﴾

تے پیئیں غا وی سخت تسیا یا اونٹھ ہاروں ؛ یاہ انھاں غی مہمانی وہے غی بدلہ آنے تہاڑے (۱۷)

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿۵۷﴾ أَفَرَأَيْتُمْ مَا

ہم نۓ ہی تم پیدا کیّا ہیں فرتم (قیامت ناں) سچ کیوں نیہنہ منتا ؛ الّا ! تکو تے سہی ! جہڑو

تُمْنُونَ ﴿۵۸﴾ أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿۵۹﴾ نَحْنُ

نطفوتم کیریں ! کیوں ! اس غو (آدمی) تم بنانویں یا پیدا کرن آلّا ہم ہی ہاں ! ہم نۓ

قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿۶۰﴾ عَلَىٰ أَنْ

ہی تھارے بشکار موت معین کی ہے ؛ تے ہم اس گل تیں پچھے رہنؔ آلّا نیہنہ ؛ جے تھاری

نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۶۱﴾ وَلَقَدْ

جگہ تھارا جئیا ہور پیدا کردیاں تے تمنّاں اسی (مخلوق غی) شکل ماں پیدا کردیاں جس ناں تم نیہنہ جانٔتا ؛ اور

عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۶۲﴾ أَفَرَأَيْتُمْ

تمنّاں پہلی پیدایش غو تے پتو ہی ہے ، فرتم سمجھتا کیوں نیہنہ ! (۱۸) الّا ! تکو تے سہیٔ !

مَا تَحْرُثُونَ ﴿۶۳﴾ أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ﴿۶۴﴾

تم (زمین ماں) جہڑو بیج سٹیں ؛ کیوں ! اس تیں فصل تم جمانویں یا ہم ہی جمانؔ آلّا ہاں !

(۱۶) یعنی یہ سخت عذاب اس گلوں ہیں کیونجے انھاں نے کم ہی اسا کیا تھا، یہ دنیا غی عیش ارام تے موج مستی ماں لگ غے کفر، شرک جسا بڑا ابڑا گناہ کرتا جار ہیا تھا اور اس غی وجہ یاہ تھی کہ یہ آخرت ناں تے آخرت غا لیکھا ناں اورات غی جزاء سزا ناں نیہنہ منیں تھا، انھاں غو یوہ خیال ہی ساریاں بدیاں غی جڑ تھو کیونجے جس ناں اپنٔاں مالک غی بارگاہ ماں کھلّاں ہونؔ غو تے عملاں غا لیکھا غو خیال نیہنہ فراس غی مرضی وہ جو چاہوے سو کرے۔

(۱۷) یعنی تم آخرت ناں چھوٹھ کیوں ! سمجھیں ! اس غو تہاڑو تے متھیو وو ہے، جہڑو ضرور آوے غو جدا ے گمراہو ! تمنّاں جہنم ماں جانٔوں پوے غو جت پہکھ تیں نستا ہوغے تھوہر جسا کنڈاں آلّا بوٹا ناں کھا غے تمنّاں اپٔوں ٹہڈ پہرنوں پوے غو، تے جد یوہ سنگا ماں پھس جئے غو اور اس نالؔ اندر اگ لگ جئے غی فرتم تس نالؔ مجبور ہو غے ابلتو پانٔی پیئیں غا جہڑو آنتڑیاں ناں کپ غے باہر لے آوے غو فر یوہ پانٔی پیئیں غا وی اس را جس را کہ تونسیا وا اونٹھ پانٔی پیتا ہی چلّیا جیں کدے رجتا ہی نیہنہ ، اس ویلّے کہیو جئے غو کہ یاہ انصاف غا تہاڑا غی تھاری مزمانی ہے تھارا نالؔ انصاف غو تقاضو یوہی تھو کہ اسی چیزاں نالؔ تھاری مزمانی کی جئے۔

(۱۸) اپر اس غو بیان تھو جے قیامت غے تہاڑے انساناں غا ترے طبقہ ہو جیں غا، جتھاں بچوں آخر ماں انھاں بدنصیباں غو ذکر ہو وو تھو جہڑا آخرت ناں منتا ہی نیہنہ ہُنؔ آخرت غا منکر انھاں متکبراں ناں ہی فرمایو جار ھیو ہے جے، کجھ تے سوچو ! تم اپنٔاں وجود ور ہی غور کرو ! تم کجھ نیہنہ تھا فر اللہ تعالیٰ نے ہی تمنّاں وجود غی دولت عطا کی ! تم مڑد کاںٔسری غی ملاقات نالؔ اولاد پیدا ہوتی دیکھ غے اللہ غی قدرت ناں پُہل جئیں کیوں ! ماں غا شکم ماں پانٔی غا اک توپہ تیں دل دماغ تے سمجھ عقل آلیؔ یاہ مخلوق تم بنانویں یا ہم بنانواں ! یقیناً اس غو جواب یوہ ہی ہے کہ یوہ سب اللہ تعالیٰ ہی کرے پیدا کرن تیں بعد انسان غی زندگی تے موت وی اسے غا ہتھ ماں ہے، اسے نے موت غو اک وقت متھیو وو ہے جس تیں اک پلؔ کوئے اگے پچھے نیہنہ ہوسکتو ، بلکہ اس زندگی ماں وی انسان اس غی قدرت تے اس غا قبضہ تیں باہر نیہنہ ہوجاتو جیکدے وہ چاہوے تاں تم ساراں ناں ہلاک کر غے ات دوجی ہی خلقت پیدا فرمادیئے یا تھاریں شکل بغاڑ غے تمنّاں کسے دوجی ہی مخلوق غی شکل ماں پیدا فرمادیئے ، تے جد وہ اتنی بڑی قدرت غو مالک ہے فرتم اس غی توحید ناں کیوں نیہنہ منتا ؟ تے جد پہلی واری اس نے پیدا کیا ہیں فرتم آخرت ماں دوہری واری پیدا ہونؔ ناں تے حساب کتاب ناں کیوں نیہنہ منتا ؟ حالانکہ دوبارہ پیدا کرنوں تے ہور زیادہ سہکھو ہے۔

(۱۹) یعنی انسان غی زندگی غو دارو مدار جس اناج ور ہے ذری اس غا بارہ ماں تے سوچو!! جس دانا ناں تم زمین ماں سٹ غنے بے خبر ہو جیں دسو! کوݨ اس ناں دو پھاڑ کر غنے اس بچوں غلہ غو بوٹو کڈے فر کوݨ اس انگور ناں یاہ طاقت دیئے کہ وہ زمین غی چھاتی چیر غنے باہر آوے تے شاندار فصل بݨ جئے کیوں! یہ کم اللہ تیں بجݨ کسے ہور غا ہیں؟ بلکہ اس تیں بعد اس فصل تیں نفعو دیݨوں وی اسے غا ہتھ ماں ہے جیکدے وہ چاہوے تاں وہ کائے آفت نازل کر غنے پکی پکائی اس فصل ناں پھکی بنا چھوڑے، فر تم آپس ماں ہاڑ اروڑیا تے سوٹھا کرتا رہ جیں کہ مھارا ور تے چٹی ہی پے گئی ساری محنت سگوں بیج وی ضائعاں گیو بس مھارو تے کجھ رھیو ہی نیہنہ! تے جد یہ سارا کم اللہ غا ہیں فر تم اس غی توحید کیوں نیہنہ منتا!۔

لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنٰهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُوْنَ ﴿٦٥﴾ اِنَّا لَمُغْرَمُوْنَ ﴿٦٦﴾

جیکدے ہم چاہواں تاں ہم اس ناں پھکی ہی بنا چھوڑاں فر تم روھڑیا ہی کرتا رہ جیں؛ جے مھارا ور تے چٹی ہی پے گئی؛

بَلْ نَحْنُ مَحْرُوْمُوْنَ ﴿٦٧﴾ اَفَرَءَيْتُمُ الْمَآءَ الَّذِيْ تَشْرَبُوْنَ ﴿٦٨﴾

بلکہ ہم ناں تے کجھ وی نیہنہ تھایو (۱۹) الّا! یاہ تے دسو جس پاݨی ناں تم پییں؛

ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوْهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُوْنَ ﴿٦٩﴾

کیوں! اس ناں جھڑ بچوں تم برہانویں! یا کہ ہم ہی برھاݨ آلا ہاں؛

لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنٰهُ اُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُوْنَ ﴿٧٠﴾ اَفَرَءَيْتُمُ

جیکدے ہم چاہواں تاں ہم اس ناں کرلو کر چھوڑاں فر تم شکر کیوں نیہنہ کرتا؛ الّا! تکو تے سہیٔ!

النَّارَ الَّتِيْ تُوْرُوْنَ ﴿٧١﴾ ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ شَجَرَتَهَآ اَمْ نَحْنُ

واہ اگ جھڑی تم بالیں؛ کیوں! تم نے اس غو بوٹو پیدا کیو ہے یا ہم ہی پیدا

الْمُنْشِئُوْنَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنٰهَا تَذْكِرَةً وَّمَتَاعًا لِّلْمُقْوِيْنَ ﴿٧٣﴾

کرن آلا ہاں؛ ہم نے وہ اک نصیحت اور مسافراں واسطے فائدہ غی چیز بنا یو

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيْمِ ﴿٧٤﴾ فَلَآ اُقْسِمُ بِمَوٰقِعِ النُّجُوْمِ ﴿٧٥﴾

تے (اے نبیؐ) تم اپݨاں عظمت آلا رب غا ناں غی تسبیح بیان کرو (۲۰) تے ہوں قسم کروں ہاں تاراں غا ڈُبݨ غی جگہ غی

وَاِنَّهٗ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُوْنَ عَظِيْمٌ ﴿٧٦﴾ اِنَّهٗ لَقُرْاٰنٌ كَرِيْمٌ ﴿٧٧﴾

تے جے تم جاݨیں تاں یاہ بہت بڑی قسم ہے؛ یقیناً یوہ اُچا رتبہ آلو قرآن ہے؛

فِيْ كِتٰبٍ مَّكْنُوْنٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهٗٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُوْنَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيْلٌ

جھڑو کہ لوح محفوظ ماں ہے؛ اس ناں ویہہ ہی ہتھ لانویں جھڑا پاک ویں؛ یوہ ساراں

مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٨٠﴾ اَفَبِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَنْتُمْ

جہاناں غا رب غی طرفوں نازل ہو وو ہے (۲۱) فر کیوں! تم اسا کلام تیں

مُّدْهِنُوْنَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُوْنَ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُوْنَ ﴿٨٢﴾

انکار کریں؛ تے اپݨاں حصہ ماں یاہی گل لیں جے تم اس غو انکار کرتا پھریں (۲۲)

(۲۰) یعنی پاݨی تے اگ جھڑا دوئے انسان غی زندگی واسطے ضروری ہیں دسو مفت لبھݨ آلیں یہ نعمت کس نے پیدا کی ہیں!! کیوں! اللہ تعالیٰ تیں علاوہ کوئے ہور یہ نعمت عطا کرن آلو تے انھاں ناں باقی رکھݨ آلو ہے؟ یقیناً نیہنہ! فر تم انھاں گلاں تیں نصیحت کیوں نیہنہ حاصل کرتا! تے اللہ غا اس احسان ور اس غو شکر کیوں نیہنہ ادا کرتا، اس غو شکر یوہی ہے کہ اس غا سارا دین ور عمل کرو! تے اس غاں حکماں ور عمل کر غنے فرمانبرداری غو نقد ثبوت دیو، اور اپݨاں عالیشان عظمت آلا رب غا سُچا ناں غی تسبیح پڑھو تے مشرکاں نے جھڑیں شرک غیں گندیں گل اس ناݨ جوڑیں ہیں اس غی پاکی بیان کرو!

(۲۱) یعنی نیہنہ نیہنہ! مشرکاں غو یوہ خیال غلط ہے جے یوہ قرآن پلّے تیں بنایو وو کلام، یا شاعری یا کاہناں غیں گل ہیں، اللہ تعالیٰ رات غی اندھیری ماں رستاں غو پتو دسݨ آلاں تاراں غا ڈُبݨ غی قسم کر غنے فرماوے۔ تے ناݨ ہی فرماوے کہ جے تم سمجھیں تاں یاہ کائے نکی قسم نیہنہ بلکہ یاہ بہت بڑی قسم ہے۔ کہ جس را تاراں غا لہہ جاݨ تیں بعد ساری دنیا ماں چاݨݨ لاݨ واسطے دیہنہ چڑھے اسے را ساری دنیا غی ہدایت واسطے یوہ قرآن نازل ہو وو ہے، یوہ عزت آلو، عظمت آلو اللہ غو وہ کلام ہے جھڑو پہلاں تیں ہی لوح محفوظ ماں لکھیو وو ہے مشرک یاہ وی کیہنہ تھا جے نعوذ باللہ یوہ کلام کوئے جن شیطان سکھا جئے، فرمایو: لوح محفوظ توڑی جن شیطان کدے پج سکیں! پاک تے سُچاں فرشتاں تیں بجݨ ات کوݨ جا سکے! اس ناں تے گناہاں تیں پاک فرشتا ہی ہتھ لا سکیں ویہہ ہی رب العٰلمین غی طرفوں اس سچا کلام ناں لے غنے نازل ویں تے دنیا ماں وی اس ور ایمان تے اس غاں حکماں ور عمل غی توفیق انھاں ناں ہی لبھے جھڑا کفر شرک غی گندگی تیں پاک ہوݨ واسطے تیار ویں فر اساں سچاں دلاں ناں ہی قرآن غا علم نصیب ویں جھڑا گناہاں غی گندگی تیں پاک ویں۔

فائدو: ﴿لَا یَمَسُّہٗ اِلَّا الْمُطَھَّرُوْنَ﴾ غی یاہ تفسیر جمہور مفسراں غی تحقیق غے مطابق ہے یعنی لوح محفوظ ماں اس ناں پاک فرشتا ہی ہتھ لانویں، تے دنیاں ماں پاک لوکاں ناں ہی اس ور عمل غی توفیق وہے، ور کجھ علماء نے یاہ تفسیر کی ہے جے قرآن ناں پاک لوک ہی ہتھ لا سکیں یعنی بے وضو تے بے غُسلا آدمی واسطے قرآن ناں ہتھ لانوں جائز نیہنہ۔ لیکن دو جا مفسر فرمانویں کہ اس آیت ماں یاہ گل نیہنہ بیان فرمائی جا رہئی بلکہ بے وضو بے غُسلا واسطے قرآن ناں ہتھ لاݨ غی مناہی حدیث تیں ثابت ہے جس ور چواں اماموں غو اتفاق ہے جس را کہ مؤطا امام مالکؒ ماں یاہ روایت ہے لا یمس القرآن الّا طاھرٌ ''قرآن ناں پاک آدمی تیں بجݨ کوئے ہتھ نہ لاوے۔

(۲۲) یعنی ہُݨ غور کرو! اسی اچی شان آلا کلام ناݨ تھارو کسو رویو ہے! تم اس دولت تیں نفعو کھٹݨ ماں ٹہلّ تے الک کریں تے اپݨاں حصہ ماں بس یاہ گل رکھیں پہانویں کجھ وی ہو جے ور ہم قرآن غی مخالفت ہی کرتا رانہہ غا! دسو! یوہ کت غو انصاف تے کہڑی عقل مندی غی گل ہے!۔

(۲۳) یعنی اے نافرمانو!! تم اللہ تعالیٰ غی سچی کتاب ناں اس را بے فکر ہو غے چُھوٹھی کہہ رہیا ہیں جس راتم نۓ کدے مرنوں ہی نیہنہ تے تھارا سرورکوئے ہے ہی نیہنہ ذری خیال کرو! تھارا رشتیدار،عزیز دوست غی تھارے سامنۓ جان نکلتی وہے،جان سنگا ماں آ پجے تے موت غی بیہوشی آ جئے اورتم اس غے کونۓ بیٹھا یوہ سب کجھ تکتاں ویں، یاہ ہورگل ہے کہ ہم اس بندہ تیں تھارا مقابلہ ماں بہت زیادہ نیڑے واں،تم تے بس اس غی ظاہری حالت جاݨیں جدکہ ہم اس غی باطنی حالت تیں وی واقف واں، فرجے تم اپݨاں اس دعوٰی ماں سچا ہیں جے تھارے اپر کوئے ہے ہی

فَلَوْلَآ اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُوْمَ ۝ وَاَنْتُمْ حِیْنَئِذٍ تَنْظُرُوْنَ ۝

تے کیوں ! نیہنہ (روکتا) جد جان گھنڈی توڑی آ پجّے ؛ تے تم اس ویلۓ دیکھتا ویں ؛

وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَّا تُبْصِرُوْنَ ۝

تے ہم اس ویلۓ تھارا تیں اس غے زیادہ نیڑے واں ، ور تم دیکھتا نیہنہ ؛

فَلَوْلَآ اِنْ كُنْتُمْ غَیْرَ مَدِیْنِیْنَ ۝ تَرْجِعُوْنَهَآ اِنْ

فر جیکدے تم کسے غا قابو ماں نیہنہ ہیں ؛ (تاں) اس جان ناں واپس موڑ لیاؤ ! جیکر

كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ۝ فَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِیْنَ ۝

تم سچا ہیں (۲۳) فر جے وہ مقرب لوکاں بچوں وہے ؛

فَرَوْحٌ وَّرَیْحَانٌ ۙ وَّجَنَّتُ نَعِیْمٍ ۝ وَاَمَّآ اِنْ كَانَ

تاں (اس واسطے) ارام تے رزق اور نعمت پَہری جنت وہے ؛ تے جے وہ سجا پاسا

مِنْ اَصْحٰبِ الْیَمِیْنِ ۝ فَسَلٰمٌ لَّكَ مِنْ اَصْحٰبِ الْیَمِیْنِ ۝

آلاّں بچوں وہے ؛ تاں تیرے واسطے سلامتی ہے جے توں سجا پاسا آلاّں بچوں ہے ؛

وَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِیْنَ الضَّآلِّیْنَ ۝ فَنُزُلٌ

تے جیکدے وہ انکار کرن آلاّں گمراہاں بچوں وہے ؛ تاں اُبلتا

مِّنْ حَمِیْمٍ ۝ وَّتَصْلِیَةُ جَحِیْمٍ ۝ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ

پاݨی غی مہمانی وہے غی ؛ تے دوزخ ماں جاݨوں پوے غو (۲۴) بلاشبہ یاہ گل

حَقُّ الْیَقِیْنِ ۝ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِیْمِ ۝

یقیناً برحق ہے ؛ تے (اے نبیؐ) تم اپݨاں عظمت آلاّ رب غا ناں غی تسبیح بیان کرو ! (۲۵)

سُوْرَةُ الْحَدِیْدِ مَدَنِیَّةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سورت حدید مدنی ہے تے ﴿شروع اللہ غا ناں ناںٔ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے﴾ اس ماں انتری آیت ہیں

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِیْزُ

(۱) اللہ تعالیٰ غی پاکی بیان کرے ہر واہ چیز جہڑی اسماناں ماں تے زمین ماں ہے ؛ تے وہ غالب ہے

نیہنہ تے تم کسے غا قابو ماں ہیں ہی نیہنہ بلکہ ازاد ہیں جس را چاہویں کریں فراپݨاں اس رشتیدار غی روح واپس کیوں نیہنہ موڑلیا تا؟ ہم اس غی جان کڈ رہیا ہاں تم ڈک کیوں نیہنہ لیتا، ہم نۓ موت غو ویلو متھیو وو ہے جس ور اس غی جان نکل رہئی ہے تم اگر سچا ہیں فر اس غی زندگی ماں ذری باھد وکردسو!۔

(۲۴) یعنی موت غو آݨوں یقینی ہے جہڑو روز روز غو تجربو ہے اسے را حساب کتاب ہوݨوں تے ساراں انساناں غیں ترے جماعت بݨنی وی ضروری ہیں جنھاں غی تفصیل پہلاں گذرگئی ہے،سگوں موت غے وقت ہی اسا حالات پیش آویں کہ انسان ناں پتو لگ جئے جے میں ان ترھیاں جماعتاں بچوں کہڑی جماعت ماں شامل ہوݨوں ہے بلکہ روایتاں تیں پتو لگے کہ موت غے وقت ہی مرن آلاّ ناں صاف صاف اس غو انجام دس دتو جئے (ابن کثیر)

(۲۵) یعنی جزاء سزا غیں تے جنت دوزخ غیں یہ ساریں گل بالکل برحق تے یقینی ہیں انھاں ماں کوئے شک شبو نیہنہ بس لوڑ اس غی تیاری غی ہے جس واسطے ایمان آلاّں ناں اپݨاں رب غی تسبیح تے پاکی بیان کرنی چاہئے،اس غا پاک ناں غو ذکر کرنوں چاہئے رحمت عالمﷺ نے اللہ غی تسبیح سکھاتاں فرمایو: دو لفظ اللہ ناں مچ پسند ہیں، زبان ور بالکل ہولاّ ور (اعمال نامہ غا) وزن ماں بڑا پَہارا ہیں، ویہہ یہ ہیں سبحان اللہ وبحمدہٖ سبحان اللہ العظیم (بخاری، مسلم)

اللہ غا فضل تے کرم ناںٔ سورت واقعہ غی تفسیر اج بار آتۓ تھاڑے ۱۴/۷/۲۰۰۱ء ماں سویلۓ ساڈے اٹھ بجے پوری ہوئی۔

تفسیر سورت الحدید

(۱) آیت ۲۵ ماں الحدید یعنی لوہا غو ذکر ہے جس ور سورت پاک غو ناں ''حدید'' ہے، یاہ سورت پاک مدنی ہے، تے اس ماں ایمان تے اللہ غا رستہ ماں خرچ کرن اور اس غا رستہ ماں جند جان غی قربانی دیݨ تے جہاد کرن غی شوق دوائی گئی ہے، اس سورت پاک غو پہلو لفظ سَبَّحَ ہے اس را غیں دو سورت ہور ہیں جنھاں غا منڈ ماں سَبَّحَ غو لفظ ہے یعنی سورت حشر، تے سورت صف، فر دو سورتاں ماں یو ہی لفظ 'سَبَّحَ' غے بجائے یُسَبِّحُ مضارع غو لفظ آیو ہے یعنی سورت جمعہ تے سورت تغابن ماں ان پنج سورتاں ناں ''مسبحات'' کہیو جئے یعنی ویہہ سورت جنھاں غو پہلو لفظ تسبیح ہے، انھاں سورتاں غی حدیث ماں بڑی فضیلت آئی ہے حدیث ماں ہے جے رحمت عالمﷺ رات سونؒ تیں پہلاں یہ سورت تلاوت فرمانویں ویں تھا (ترمذی، ابوداؤد، نسائی) حضرت نے فرمایو انھاں ماں اک اسی آیت وی ہے جہڑی اک ہزار آیتاں تیں افضل ہے امام ابن کثیرؒ فرمانویں غالباً یاہ آیت اسے سورت حدید غی تیجی آیت ہے، حضرت ابن عباسؓ اسے آیت غا بارہ ماں فرمانویں جے جد تھارا دل ماں دین غا بارہ ماں شیطان کوئے وسوسو گھلۓ تم فٹ بلیں جے یاہ آیت پڑھ لیا کرو (تفسیر ابن کثیر)

الْحَكِيمُ ﴿١﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ يُحْيِ

حکمت آلو ہے ؛ اسّے غی بادشاہی ہے اسماناں ماں تے زمین ماں وہ ہی زندگی دئے ،

وَيُمِيتُ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾ هُوَ الْأَوَّلُ

تے وہ ہی مارے ، وہ ہر چیز ور قدرت رکھنڑ آلو ہے ؛ (۲) پہلاں وی وہ ہی ہے

وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣﴾

تے آخری وی وہ ہی ہے، باندے وی وہ ہی ہے تے اولے وی وہ ہی ہے، تے وہ ہر چیز ناں جانڑ آلو ہے (۳)

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ

وہ ہی ہے جس نے سارا اسمان تے زمین چھیاں دناں ماں پیدا

أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۚ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي

کیّا ہیں ؛ فر اس نے عرش ور تجلّی فرمائی ؛ وہ ہی جانڑے جھڑی چیز زمین

الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا

ماں جئے تے جھڑی اس تیں نکلے ، تے جو کجھ اسمان تیں لہہ ، اور جو کجھ

يَعْرُجُ فِيهَا ۖ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ۚ وَاللّٰهُ بِمَا

اس ماں چڑھے ، تے تم جت وی ویں وہ تھارے ناں وہے ، تے تم جو کجھ وی کریں

تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ

اللہ تعالیٰ اس ناں دیکھ رہیو ہے (۴) اسّے غی بادشاہی ہے اسماناں ماں تے زمین ماں

وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٥﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ

تے ساراکم اللہ تعالیٰ در ہی پھیریا جیں ؛ وہ رات ناں تہاڑی ماں داخل کردئے

وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ۚ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦﴾

تے تہاڑی ناں رات ماں داخل کردئے ، تے وہ دل غاں بھیتاں ناں وی خوب جانڑے (۵)

آمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ

تم اللہ تعالیٰ ور تے اس غا رسولؐ ور ایمان لیاؤ ! تے اس مالؔ بچوں جس غا اس نے تم

(۲) پشلی سورت پاک غا آخر ماں اللہ غی تسبیح غو حکم تھو، اس سورت پاک ماں اتوں ہی یعنی تسبیح غا ذکر تیں گل چھوئی جارہئی ہے، جے ساراں اسماناں ماں تے زمین ماں جتنی جیا جون تے جتنی چیز ہیں ویہہ ساریں اللہ تعالیٰ غی تسبیح تے پاکی بیان کررہئی ہیں، یاہ ہور گل ہے کہ انسان انھاں غی تسبیح ناں سمجھ نیہنہ سکتا، جس راکہ سورت بنی اسرائیل ۴۴/۱۷ ماں ہے، تے ہر چیز تسبیح کیوں نہ کرے!

آخر وہ ہی تے ہر اک چیز غو مالک تے بادشاہ ہے، زمین اسمان ماں اسے غی باشاہی ہے اسے غا ہتھ ماں ہر ایکن غی زندگی تے موت غی لگام ہے وہ ہر چیز ور قدرت رکھنڑ آلو سب ور غالب تے بے حد حکمت آلو ہے۔

(۳) یعنی سب تیں پہلاں جس ویلے کجھ نیہنہ تھو اس ویلے وی اسے غی ذات تھی، تے جد ساری خلقت فناء ہوجئے غی کوئے باقی نیہنہ رہسے اس ویلے وی اسے غی ذات وہے غی جس راکہ قیامت غے تہاڑے وہے غو یا یوہ مطلب ہے جے ہر اک چیز فناء ہوسکے جنت دوزخ وی جیکدے اللہ چاہوے تاں فناء ہوسکیں بس سدا رہنڑ آلی ذات اللہ تعالیٰ ہی غی ہے، تے وہ ہی باندے ہے کہ زمین تیں لے غے اسمان توڑی ہر اک چیز اس غی قدرت غا نظارہ پیش کررہئی ہے ور سب تیں اولے وی وہ ہی ہے کہ اس غی ذات توڑی کوئے نیہنہ پج سکتو، وہ عقل سمجھ تے نظراں غا کہاوا ماں نیہنہ آسکتو، اکبر الہٰ آبادیؒ نے بچ سہنی گل کہئی ہے تو دل میں تو آتا ہے سمجھ میں نہیں آتا، میں سمجھ گیا تیری پہچان یہی ہے؛ تے کجھ حضرات نے اس را تفسیر کی ہے جے وہ ہی ظاہر یعنی غالب ہے اس تیں اپر کوئے نیہنہ تے وہ ہی اولے ہے یعنی اس تیں اگے کائے جگہ نیہنہ جت اس غی نظراں تیں کوئے اولے ہوسکے مسلم شریف تے مسند احمد غی اک روایت ماں یاہی تفسیر آئی ہے، آخر ماں فرمایو وہ ہر اک چیز ناں جانڑ آلو ہے کائے چیز اس تیں پہلّی وی نیہنہ۔

(۴) اس غی قدرت غو یوہ حال ہے کہ اس نے اپنی قدرت ناں یہ سارا زمین اسمان تے انھاں غیں ساریں چیز چھ/۶ تہاڑاں ماں پیدا کردتیں اوراتنوں چر وی اپنی حکمت غے مطابق لایو ورنہ اکھ غا پلکارا تیں پہلاں وی بنا سکے تھو فر وہ ہی اپنی شان غے مطابق عرش ور بیں غے اس کائنات غو نظام چلا رہیو ہے، تے اس غا علم غو یوہ حال ہے جے زمین ماں پانی غا جھڑا توپہ تے جھڑا بیج وغیرہ جیں تے جھڑیں چیز زمین تیں باہر آویں اسے را اسمان تیں فرشتا تے احکام وغیرہ جو کجھ لہہ یا فرشتا تے انساناں غا عمل وغیرہ جو کجھ چڑھیں کائے اک چیز وی اس غا علم تیں باہر نیہنہ وہ ہر جگہ ہر اک چیز ناں جانڑ آلو ہے، انسان جت وی وہے وہ اپناں علم تے قدرت غا لحاظ ناں اس غے ناں وہے کسے جگہ انسان اس تیں اولے نیہنہ ہوسکتو انسان غو اک اک عمل اس غی نظراں ماں وہے۔

(۵) یعنی ساراں اسماناں غی تے زمین غی بادشاہی اسے غا ہتھ ماں ہے، دنیا جہان غا سارا معاملہ تے ساراکم اسے غی بارگاہ ماں پیش ویں، تے وہ ہی ہر اک کم غو فیصلو کرے، تہاڑی ناں کہٹا غے اس غو وقت رات ماں داخل کرنوں یا رات ناں کہٹا غے اس غو وقت تہاڑی ناں دیدیڻوں یہ سارا اسے غی قدرت غا نظارا ہیں وہ دلاں غا بھیتاں تے رازاں ناں جانڑ آلو ہے۔

مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ۖ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَأَنفَقُوا

نائب بنایا ہیں (اس غا راہ ماں) خرچ کرو؛ تے جہڑا لوک تھارا بچوں ایمان لیایا اور انھاں نے خرچ کیّو،

لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۙ وَالرَّسُولُ

انھاں واسطے بڑو اجر ہے (٦) تے تمناں کے ہوگیو ہے کہ تم اللہ تعالیٰ ور ایمان نیہنہ لیا تا؛ حالانکہ رسولؐ

يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِن

تمناں بلاّ رہیا ہیں؛ جے تم اپنّاں رب ور ایمان لیاؤ! تے اس نے یقیناً تھارا کولوں وعدو لیّو تھو، جیکر

كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ

تم مومن ہیں (٧) وہ ہی تے ہے جہڑو اپنّاں بندہ ور صاف صاف

آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ

آیت نازل فرماوے تانجے ویہہ تمناں اندھیریاں تیں کڈ غے لوء ماں لیا ویں

وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٩﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنفِقُوا

تے بلاشبہ اللہ تعالیٰ تھارا اور شفقت کرن آلو مچ مہربان ہے (٨) تے تمناں کے ہوگیو تم اللہ تعالیٰ غا

فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ

رستہ ماں خرچ نیہنہ کرتا! حالانکہ سارا اسمان تے زمین اللہ تعالیٰ ہی غی میراث ہیں؛

لَا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ

جنھاں نے تھارا بچوں (مکہ غا) فتح ہوݨ تیں پہلاں (اللہ غا رستہ ماں) خرچ کیّو تے جہاد کیّو

وَقَاتَلَ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنفَقُوا

ویہہ (دوجاں غے) برابر نیہنہ؛ یہ انھاں لوکاں تیں بڑا درجہ آلاّ ہیں جنھاں نے اس توں بعد خرچ

مِن بَعْدُ وَقَاتَلُوا ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ

کیّو تے جہاد کیّو؛ ہاں! چنگا ثواب غو وعدو اللہ نے ساراں ناݪ کیّو وو ہے؛

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾ مَّن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ

تے تم جو کجھ وی کریں اللہ تعالیٰ ناں اس غی پوری خبر ہے (٩) کوݨ ہے؟ جہڑو اللہ تعالیٰ ناں

(٦) یعنی جد ساری قدرتاں غو مالک وہ ہی ہے، کوئے اس غو پیہاݪ تے شریک نیہنہ فر اس ورتے اس غا حبیب ﷺ ور ایمان لیاؤ! تے اس ماݪ بچوں اس غا رستہ ماں خرچ کرو جس غا اس نے تم نائب بنایا ہیں یعنی ماݪ دولت سب کئیں غو اصل مالک تے اللہ تعالیٰ ہے بس اس نے کجھ دناں واسطے وہ تھارا ہتھ ماں دید تو ہے ہُݨ وہ جت جت خرچ واسطے فرماوے اس غا حکم غے مطابق خرچ کرتا جاؤ اور یاہ گل وی یاد رکھو کہ یوہ ماݪ پہلاں کسے ہور کولّے تھو فر اللہ نے تم اس غا وارث بنا چھوڑیا پہلکے تم وی اتوں خالی ہتھ چلّیا جیں غا تے اس غو مالک کوئے دوجو بݨ جئے غو۔ تے ماݪ دولت سب اللہ غو ہے فر اس غا حکم ور خرچ کرن ماں بندہ غو کہڑو کمال ہے ور یوہ اللہ تعالیٰ غو کرم ہے کہ وہ اپنّاں فضل ناݪ وعدو فرماوے جے جہڑو ایمان لیا غے اس غا رستہ ماں خرچ کرے غو اس ناں اس غو بہت بڑو اجر تے بدلو لبھے غو۔

(٧) یوہ کہڑو وعدو ہے تے کس نے لیو تھو اس بارہ ماں مفسراں غی رائے کئی کئی ہیں امام ابن جریر فرمانویں یوہ وہ عہد ہے جہڑو اللہ نے روحاں کولّوں لیو تھو جے کیوں! ہوں تھارو رب نیہنہ؟ تے ساراں نے جواب دتو تھو کیوں نیہنہ ضرور ہے جس غو ذکر سورت اعراف ١٧٢/٧ ماں ہے کجھ حضرات فرمانویں جے یوہ وہ عہد ہے جہڑو اللہ نے ساراں نبیاں کولّوں تے نبیاں غے ذریعہ انھاں غی امتاں کولّوں لیو تھو جے جد خاتم الانبیاء ﷺ تشریف لیانویں غا تم انھاں ور ایمان لیائیو تے انھاں غو اپرالّو کریو جس غو ذکر سورت اٰل عمران ٨١/ ماں ہے تے مطلب یوہ ہے جے اے مشرکو! جد تھارو یوہ دعوو ہے کہ ہم اللہ ناں مناں تے تم نے عہد وی کیو تھو فر تم رحمت عالم ﷺ غی دعوت ور ایمان کیوں نیہنہ لیا تا، امام ابن کثیرؒ فرمانویں جے یوہ وہ وعدو ہے جہڑو نبی پاک ﷺ نے صحابہؓ کرام کولّوں اطاعت تے فرمانبرداری غو لیو تھو، وفیہ نظرٌ فر مطلب یوہ وہ ہے غو جے ہُݨ اس رستہ ماں جند جان غی قربانی تیں صرفو نہ کرو!۔

(٨) اللہ تعالیٰ اپنّوں فضل تے اپنّی مہربانی بیان فرماوے جے تم کفر، شرک جہالت تے گمراہی غی اندھیریاں ماں پیا وا تھا، اللہ تعالیٰ نے اپنّو فضل فرما غے اپنّی کتاب غی واضحہ تے روشن آیت نازل فرمائیں تانجے تمناں جہالت غی اندھیریاں تیں کڈ غے ایمان علم تے اللہ غی معرفت غی لوء ماں لیاوے یاہ اللہ غی کتنی بڑی مہربانی تے شفقت ہے لہٰذا تم اس غی نازل کی وی لوء تیں فائدو کھٹو تے اس ور ایمان لیا غے اس غی لوء ماں زندگی گذارو۔

(٩) ایمان غی دعوت تیں بعد اللہ اپنّاں بنداں ناں اپنّاں رستہ ماں دین غاں کماں ماں خرچ کرن تے خیرات کرن غی شوق دواوے جے اللہ غا رستہ ماں خرچ کرتاں تمناں ڈر کانہہ غو ہے! کیوں تم یاہ سمجھیں جے بھکھا مر جاں غاں حالانکہ تم اس غا رستہ ماں دے رہیا ہیں جہڑو زمین اسمان غو مالک ہے فر اس غا رستہ ماں خرچ کرن آلو ثواب تیں محروم کس رارہ سکے!! اس ناں ضرور بدلو لبھے غو تے کئیں کئیں حصا بدھ لبھے غو، فر یاہ تے سوچو! تم اس ماݪ دولت غا اج عارضی مالک ہیں پہلکے تم نے اتوں خالی ہتھیں ٹر جانّوں ہے تے اس غو مالک کسے ہور نے بݨ جانّو ہے اور چھیکڑ سارا اس دنیا تیں چلّیا جیں غا فر بس اللہ تعالیٰ ہی ہر چیز غو وارث رہ جئے غو۔ فر یوہ احساس پیدا فرمایو جے اصل چیز خرچ کرنی اور اپنّی تنگی تلخی غی کجھ پرواہ نہ کرنی یوہی کمال ہے اس واسطے فرمایو جے صحابہؓ کرام بچوں جنھاں لوکاں نے فتح مکہ تیں پہلاں اللہ غا رستہ ماں خرچ کیو تے اس غا رستہ ماں جند جان غی قربانی دتی حالانکہ اس ویلّے مسلماناں غی حالت مچ پتلی تھی، تنگی تے پریشانی غو دور تھو، مسلمان تھا وی تھوڑا جیا، ہر ویلّے چمکھی تیں خطرو لگو رہ تھو فرمایو ان خوش نصیباں غے برابر ویہہ لوک کدے نیہنہ ہوسکتا جہڑا مکہ پاک غا فتح ہوݨ تیں بعد ایمان لیایا تے فر اللہ غا رستہ ماں خیرات کی اور جہاد کیو کیونجے فتح مکہ تیں بعد غو دور اسانیاں تے خوشحالیاں غو دور تھو ایمان آلاں غی تعداد وی خاصی تگڑی ہوگئی تھی بلکہ کفر شرک ناں عرب ماں سر چھپان جگی جگہ نیہنہ لبھ رہئی تھی، لیکن اس ور کسے غا دل ماں یوہ خیال آ سکے تھو جے مکہ پاک غا فتح ہوݨ تیں بعد ایمان لیاݨ آلاں تے نیک عمل کرن آلاں صحابیاں غی کجھ فضیلت ہے ہی نیہنہ۔

اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗ وَلَهٗۤ اَجْرٌ كَرِيْمٌ ﴿۱۱﴾

قرض دئے، چنگو قرض! فر وہ اس واسطے اس ناں بدھا تو چلیو جئے تے اس واسطے عزت غو اجر و ہے (۱۰)

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ يَسْعٰى نُوْرُهُمْ بَيْنَ

جس تہاڑے تم مومن مڑداں تے مومن کالّسریاں ناں دیکھیں غا؛ جے انھاں غو نور انھاں غے

اَيْدِيْهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ بُشْرٰىكُمُ الْيَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ

اگے تے انھاں غے سجے پاسے دوڑتو وہے غو؛ اج تھارا واسطے انھاں باغاں غی خوشخبری ہے جھاں غے

تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۲﴾

ہیٹھ نہر بغتی ویں غیں ویہہ سدا انھاں ماں ہی ریہنہ غا؛ یاہی بڑی کامیابی ہے (۱۱)

يَوْمَ يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوا

اس تہاڑے منافق مڑد تے منافق کالّسریں ایمان آلّاں ناں کیہنہ غا:

انْظُرُوْنَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُّوْرِكُمْ قِيْلَ ارْجِعُوْا وَرَآءَكُمْ

تم ہمناں وی ذری اڑکو! تانجے ہم وی تھارا نور تیں کجھ لوء حاصل کر لیاں؛ انھاں ناں جواب دتو جئے غو جے اپنے پچھے مڑ جاؤ!

فَالْتَمِسُوْا نُوْرًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُوْرٍ لَّهٗ بَابٌ

تے لوء لوڑ لیو! فر انھاں غے بشکار اک کندھ کھلی کر دتی جئے غی جس ماں دروازو وہے غو،

بَاطِنُهٗ فِيْهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهٗ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿۱۳﴾

جس غے اندر آلّے پاسے تے رحمت وہے غی ور باہر آلّے پاسے عذاب وہے غو (۱۲)

يُنَادُوْنَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ قَالُوْا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ

ویہہ منافق مومناں ناں بلّانویں غا: جے کیوں! ہم (دنیا ماں) تھارے نالّ نیہنہ تھا! ویہہ کیہنہ غا: آہو! تھا تے سہی ور

فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ

تم نے اپنوں آپ گمراہی ماں پھسالیّو تھو؛ تے تم (مھارا واسطے) اڈیک کرتا رہیا، تے تم شک ہی کرتا رہیا اور تھاری سکی

الْاَمَانِيُّ حَتّٰى جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿۱۴﴾

تاہنگاں نے تم تھوکھا ماں رکھیا؛ ات توڑی کہ اللہ غو حکم آپجیو تے اس بڑا تھوکھے باز نے تم اللہ غا بارہ ماں تھوکھا ماں رکھیا

فرمایو: نیہنہ نیہنہ، یوہ فرق تے صحابۂ کرام غو آپس ماں ہے باقی جنت غو تے اپنّی رضا اور خوشنودی غو نیک وعدو تے ساراں واسطے ہے، جھاں ناں وی ایمان آلّیاں اکھاں نالّ رحمت عالم ﷺ غو دیدار نصیب ہوو و ویہہ سارا بڑی فضیلت غا مالک ہیں، اللہ ہر ایکنّ غا عمل غی پوری خبر رکھے، تے اس نے سارا صحابۂ کرام واسطے ہی رضی اللہ عنھم غو اعلان کیو وہ ہے نبی پاک ﷺ فرمانویں: میراں صحابیاں ناں مندو نہ کہیو!! اس ذات غی قسمیں جس غا ہتھ ماں میری جان ہے تھارا بچوں کوئے احد پہاڑ غے برابر سونوں خرچ کر غے وی وہ ثواب نیہنہ کھٹ سکتو جھڑو میراں صحابیاں نے (اخلاص نالّ) اک مُد بلکہ اڈّو مد غلو خرچ کر غے کھٹیو تھو، (مسلم شریف، بخاری) فائدو: فتح تیں کجھ مفسراں نے ات صلح حدیبیہ مراد لی ہے۔

(۱۰) قرض، قرضدار غے متھے فرض وہے جھڑو اس ناں ضرور ادا کرنوں پوے اللہ تعالیٰ اپنّاں رستہ ماں دینّ ناں قرض فرماوے یوہ اس غو فضل ہے جس را قرض ادا کیو جئے اسے را اللہ اپنّاں فضل نالّ اپنّاں رستہ ماں خیرات کرن آلّا ناں وی ضرور اس غو ثواب دیئے غو، بلکہ کئیں کئیں حصہ بدھا غے دیئے غو۔

(۱۱) یعنی اس ایمان تے اللہ غا رستہ ماں خیرات، اور جند جان غی قربانیاں غا مل غو اس ویلّے پتو لگے غو جد قیامت غے تہاڑے محشر غا مدان تیں پل صراط در جاتاں سخت انھیری وہے غی، اسو ویلّے ایمان آلّاں ناں اپنّاں ایمان تے نیک عملاں غی لوء ملے غی، واہ لوء انھاں غے اگے اگے دوڑتی وہے غی، روایتاں تیں پتو لگے جے یاہ انھیری پل صراط تیں پہلاں آوے غی تے اگے اگے دوڑن آلّی لوء ایمان غی وہے غی جد کہ سجے پاسے آلّی لوء نیک عملاں غی وہے غی جھاں غی لاٹ کھبے پاسے وی لگتی وہے غی، کما جاء فی بعض الروایۃ کیونجے نیک لوکاں غو اعمالنامو انھاں ناں سجا ہتھ ماں لبھے غو، فرشتا ان مومناں غو استقبال کرتا تے انھاں ناں جنت غی خوشخبری دیتا ویں غا جھڑی بہت بڑی کامیابی ہے کیونجے اتّے اللہ غی خوشنودی تے رضاء نصیب وہے غی۔

(۱۲) کافراں مشرکاں واسطے تے سدّ و جہنم غو فیصلو ہو جئے غو ور ویہہ منافق جھڑا دنیا ماں ایمان آلّاں ناں تھوکھو دینّ واسطے زبانی اسلام غو دعوو کریں تھا ور دل ماں کفر، شرک، منافقت تے اسلام غی دشمنّی چھپا غے رکھیں تھا قیامت غے تہاڑے انھاں نالّ وی اسو ہی معاملو کیو جئے غو تانجے ویہہ اپنّی منافقت غو مزو چکھیں پہلاں پہلاں انھاں ناں وی ذری لوء لگے غی تے یہ وی ذری اگے چلیں غا ور فر مومن اگے نکل جیں غا تے یہ انھیریاں ماں پھس جیں غا اور ایمان آلّاں اگے درخاس کریں غا جے ذری اڑکو! ہم وی تھاری لوء تیں ذری فائدو چک لیاں، انھاں ناں ایمان آلّا یا فرشتا کیہنہ غا جے پچھے مڑ و جت لوء بنڈی جئے تھی اُتے تک لیو! تھارے واسطے کجھ لوء ہے یا نیہنہ، ویہہ پچھے مڑ غے تکیں غا تے چانّ چک موموناں تے منافقاں غے بشکار اک کند کھلّی کر دتی جئے غی جسماں دروازو وہے غو اتوں مومن اندر چلّیا جیں غا تے منافق باہر کھلّا ریہنہ غا، اس کند غے اندر آلّے پاسے اللہ غی رحمت تے جنت غیں بہاروں غیں جد کہ باہر آلّے پاسے عذاب ہی عذاب وہے غو جت منافق ویں غا، ابن کثیرؒ نے ات بڑی سہنّی گل لکھی ہے جے منافق جس را دنیا ماں ایمان آلّاں غے نالّ رلّیا ملّیا ریہنہ تھا قیامت ماں وی اس لوء غی بنڈ توڑی ویہہ موموناں غے نالّ ویں غا ور لوء غی اس بنڈ تیں بعد منافق ساراں غے سامنّے ذلیل ہو غے کئی ویں غا۔

فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَّلَا مِنَ الَّذِيْنَ

بس اج نہ تھارا کوّں کوئے فدیو قبول کیّو جئے غو ؛ تے نہ کافر لوکاں

كَفَرُوْا ۭ مَاْوٰىكُمُ النَّارُ ۭ هِيَ مَوْلٰىكُمْ ۭ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿١٥﴾

کوّوں ؛تم ساراں غوٹھکانوں دوزخ ہے؛ وہ ہی تھاروسنگی ہے؛ تے واہ بچ بھیڑی جگہ ہے (۱۳)

اَلَمْ يَاْنِ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ

کیوں ! ایمان آلاں واسطے اجاں ویلو نیہنہ آیو جے انھاں غا دل اللہ تعالیٰ غا

اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ ۙ وَلَا يَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ

ذکر تے اس غا نازل کیّا وا ''حق ،،واسطے نرم ہوجئیں ؛ تے انھاں لوکاں ہاروں نہ ہوجیں جھاں ناں

اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ

انھاں توں پہلاں کتاب دتی گئی تھی فر انھاں ور اک لموں زمانوں گذر گیو تے انھاں غا دل

قُلُوْبُهُمْ ۭ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿١٦﴾ اِعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ

باٹا ہوگیا ، اور متا لوک تے انھاں بچوں نافرمان ہی ہیں (۱۴) یقین منّوں ! اللہ تعالیٰ

يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيٰتِ

ہی زمین ناں اس غا مرن تیں بعد زندہ کرے؛ ہم نےّ تھارا واسطے نشانئیں کھول کھول غے بیان کر دتیں ہیں

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿١٧﴾ اِنَّ الْمُصَّدِّقِيْنَ وَالْمُصَّدِّقٰتِ

تانجے تم سمجھیں (۱۵) بیشک صدقو دینڑ آلا مڑد تے صدقو دینڑ آلیں کالسریں

وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضٰعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ

تے جھاں نے اللہ تعالیٰ ناں چنگو قرض دتو وہ انھاں واسطے خوب بدھایو جئے غو، تے انھاں واسطے

اَجْرٌ كَرِيْمٌ ﴿١٨﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖٓ

عزت آلو اجر ہے (۱۶) تے جھڑا اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولؑ ور ایمان لیایا

اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الصِّدِّيْقُوْنَ ڰ وَالشُّهَدَاۗءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ

یہ ہی لوک انھاں غا رب غے نزدیک صِدّیق تے شہید ہیں

(۱۳) منافق مومناں ناں اواز دیں غا جے پہائی ہم وی تے دنیاماں تھارے نالؔ ہی تھا مھاروشاروی مسلماناں ماں وے تھوکدے کدائیں نماز روزو وی تھارے نالؔ کرلیاں تھا فر یاہ کسی دوستی؟ اج ہمناں اس انھیر اگبار ماں چھوڑ غے کیاں چلیا ہیں! مومن جواب دیں غا آ ہو! تھا تے تم مھارے نالؔ ہی ورتم نےّ آپے اپنّاں آپ ناں تھوکھو دتو تم کفر شرک تے منافقت ماں پیار رہیا، وجود تے تھارو مھارے نالؔ تھو ور دل تھارو کدے ہوٹھے ہی تھو،تم مسلماناں غا بارہ ماں ہر ویلےّ اس اڈیک ماں تھا کہ یہ کد زمانہ غی کسے پھیر پرت ماں پھسیں تے مھاری جان چھوٹ جئے آخرت غا بارہ ماں تے تمنّاں پکو یقین تھو ہی نیہنہ بلکہ زندگی غی لمیاں لمیاں تاہنگاں تے امیداں نے تم تھوکھا ماں سٹیا رکھیا تے تم اسے را نفس غی خواہشاں ماں مست رہیا ات توڑی کہ اللہ غو حکم آ گیو، اسلام غالب ہوگیو تے تھاروو ی آخرت غو سفر شروع ہوگیو ور زندگی غا آخری ساہ توڑی تم اس بڑا ٹھوکھے باز یعنی شیطان نے اللہ تعالیٰ تیں غافل ہی رکھیا، فر اج تمنّاں ایمان اخلاص تے نیک عملاں غو نور تے لوء کیوں نصیب وہے؟ ہُنڑ تے جہنم ہی تھارو ٹھکانوں وہے غی اسے غی اگ غی تمنّاں سنگت اختیار کرنی پوے غی اج اگر تم کجھ فدیو دے غے جان بچانڑ غی کوشش کریں غا تاں واہ وی کامیاب نیہنہ ہوسیں کیونجے اتوں کوئے رشوت بڈی دے غے نہ چھوٹ سکے تے نہ کسے کوّوں فدیو لیو جئے۔

(۱۴) یعنی قرآن غیں یہ قیمتی نصیحت سنڑ غے وی کیوں! ایمان آلاں واسطے اجوں وقت نیہنہ آیو کہ انھاں غا دل نرم ہوجیں تے اللہ تعالیٰ غی ہور ہور فرمانبرداری، اطاعت تے اس غا ذکر واسطے تیار ہوجیں تے اللہ تعالیٰ نے جھڑو برحق کلام قرآن پاک نازل کیو ہے اس ور عمل واسطے بلکہ اس غاں حکماں ور جند جان قربان کرن واسطے تیار ہوجیں ورنہ کدے سستی ماں انھاں غی واہ حالت نہ ہو جئے جھڑی یہودیاں تے عیسائیاں غی ہوگئی تھی جھاں ناں اس تیں پہلاں اللہ غی کتاب تورات تے انجیل دتی گئی تھی، ویہہ اپنّی کتاباں ور عمل کرن غا بارہ ماں ٹھلا پے گیا، جس نالؔ انھاں ماں بلیں بلیں بدیں تے گناہ بڑتا چلیا گیا جھاں ور انھاں نے توبہ وی نیہنہ کی اسے را اک لمو عرصو گذر گیو جس نالؔ انھاں غا دل باٹا ہوگیا آخرت غو تے خدا غو ڈر دلاں تیں نکل گیو فر خدا غا کلام غیں نصیحتاں غو وی کجھ اثر نیہنہ ہونڑ لگو تے انھاں نے اللہ غی کتاباں ماں اپنّی مرضی غے مطابق تبدلیں شروع کرلیں، اپنّی مرضی غا مسئلہ بنّا لیا، فر اس غو نتیجو یوہ نکلیو کہ انھاں ماں متا لوک ویہہ ہی ہیں جھڑا صاف صاف خدا غا نافرمان بن غے کفر، شرک توڑی پج گیا ہیں اللہ تعالیٰ ایمان آلاں بنداں ناں خبردار کرے ! کدے تھاری یاہ حالت نہ ہو جئے رحمت عالمﷺ نے اس گل تیں خبردار!! کرتاں فرمایو: سب تیں پہلاں جھڑی چیز لوکاں تیں چکے جئے غی وہ ''خشوع'' ہے (ابن کثیر)

(۱۵) یعنی گناہگار ناں بلکہ جس غو دل خدا غی نافرمانیاں نالؔ مرہی گیو وہے اس ناں وی اللہ غی رحمت تیں مایوس ہونڑ غی لوڑ نیہنہ اللہ غی رحمت غی پھوئیں پیتاں ہی جس را موئی وی زمین زندی ہو جئے اسے را گناہگار جد سچی توبہ کرلیں، اللہ تعالیٰ انھاں غا مڑداں دلاں ناں اپنّی رحمت نالؔ زندہ کردیئے۔

(۱۶) یعنی اللہ غا رستہ ماں دینڑ آلاں غو مالؔ ضائعاں نیہنہ بلکہ انھاں ماں اس غو بدلو لیھے غو جھڑو کئیں کئیں حصہ بدھا غے دتو جئے غو گھٹوں گھٹ دس حصہ جس را کہ سورت انعام/۱۶۰ ماں ہے تے اس توں زیادہ ست سو حصہ توڑی جس را کہ سورت بقرہ/۲۶۱ ماں ہے سگوں اخلاص غے مطابق اس تیں وی زیادہ جتنوں اللہ چاہوے غو بدھاوے غو فر اس غا بدلہ ماں جنت غیں نعمت لبھیں غیں جھاں غو دنیا غی چیز نالؔ جوڑ ہی کے ہے!

(١٧) جہڑا لوک سچا دل ناںٰ اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولاں ور ایمان لیایا فر اللہ غا سارا دین ور عمل کرغے تے اس غے مطابق زندگی گذارغے اپڑوں ایمان آنو وعدو سچو کر دسیو فر مایو یہ لوک پکا سچا مومن ہیں، یہ قیامت غے تہاڑے نبیاں غا حق ماں انھاں غی امت ور گواہی دیں غا جس را کہ سورت بقرہ ر۱۴۳ ماں ہے فرمایو انھاں غو اجر تے انھاں غو نور انھاں غا رب کونے یقیناً موجود ہے، جس غی لوء ماں ویہہ اپڑیں آخری منزل جنت ماں پج جیں غا، اس غا مقابلہ ماں جہڑا لوک شرک تے اللہ غی آیتاں غی مخالفت آلا رستہ ور چلیا ویہہ ہمیشاں ہمیش جہنم ماں رہنڑ آلا ہیں۔

لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

انھاں واسطے انھاں غو اجر تے انھاں غو نور وہے غو؛ تے جنھاں لوکاں نے کفر کیو نانے مھاری آیتاں ناں جھٹھیں کیہو

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾ اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ

یہ لوک جہنمی ہیں؛ (١٧) یقین منوں! جے یاہ دنیا غی

الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَ

زندگی تے چھڑی کھیڈ تے تماشو ہے اور بنڑ ٹھنڑ تے اک دوجا ور بڈیائی مارنی اور

تَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ ۖ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ

مالٰ تے اولاد ماں اک دوجا تیں اگے بدھن غی تاہنگ کرنی ہی ہے؛ اس غی مثال بدّل ہاروں ہے اس غی وجہ تیں

الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ

زمین داراں ناں اپڑیں فصل چنگی لگے، فر واہ زور ماں آ جئے فر تم اس ناں دیکھیں جے واہ پیلی ہو گئی ہے؛ فر واہ (جھیکڑ)

حُطَامًا ۖ وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ

پھکّی ہو جئے؛ تے آخرت ماں سخت عذاب (وی) ہے تے اللہ تعالیٰ غی طرفوں

مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ ۚ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ

بخشش اور رضا مندی (وی) ہے؛ اور دنیا غی زندگی تے بس اک تھوکھا غو

الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾ سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ

سمان ہے (١٨) تم اپڑاں رب غی بخشش در دوڑو تے اس جنت در

عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ

جس غی چڑائی اسمان تے زمین غی چڑائی غے برابر ہے واہ انھاں واسطے تیار کی گئی ہے جہڑا

آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ

اللہ تعالیٰ تے اس غا رسول ور ایمان لیانویں؛ یوہ اللہ تعالیٰ غو فضل ہے وہ اپڑوں فضل جس ناں

يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢١﴾ مَا أَصَابَ مِنْ

چاہوے دیدئے؛ تے اللہ تعالیٰ بڑا فضل آنو ہے (١٩) نہ کائے مصیبت

(١٨) انسان غی گمراہی غو ذریعو اکثر دنیا غی پھل کھیلی ماں مست ہوغے آخرت تیں غافل ہو جانوں ہے، اللہ تعالیٰ نے اس آیت ماں دنیا غی تے دنیاوی زندگی غی حقیقت بیان فرمائی ہے، کہ دنیا غی زندگی تے بس اس غو ناں ہے کہ نکاں ہوتاں انسان نچنڑ کدنڑ تے کھیڈنڑ ماں مست رہ، فر جد ذری بڑو وہے فر رنگا رنگ تماشہ دیکھناں تے انھاں ماں مست رہنوں اس غو کم ہو جئے اس تیں بعد اس ناں یہ کھیڈ تماشہ فضول کم سہئی ہونڑ لگیں فر وہ سہنا کپڑا لانا، چنگو جوڑو لانوں تے ہر ویلے اسے لش پھش ماں رہنوں زندگی غو مقصد سمجھ لئے، اس تیں بعد اس ناں اپڑوں "ناں کمانڑ" غی فکر لگ جئے تے وہ لوڑ لوڑ غے اسا رستہ نوڑے جنھاں ور وہ دوجاں ناں بڈیار دس سکے، تے فر جد موت غے دندے بڈھیواں ماں آ پجے اس ویلے اس ناں زیادہ تیں زیادہ مالٰ دولت تے اولاد، اور اولاد غی ترقی غی شونق لگ جئے، ہر ویلے وہ انھاں چیزاں غا بدھانڑ ماں ہی لگو رہ انھاں منزلاں بچوں وہ جس منزل ماں پجے پشلی گلاں ور اس ناں آپے ہی ہاسی آوے تے وہ سمجھے جے ویہہ ساریں فضول گل تھیں، ات توڑی کہ جد موت آ چھو مارے اس ویلے اس ناں زیادہ مالٰ تے زیادہ اولاد غی یاہ آخری تاھنگ وی بیکار لگے ور اس ویلے وقت گذر گیو وہے، فرمایو: اس غی مثال اس را ہے جس را بدل ناںٰ کہاہ فصل وغیرہ ہر اک چیز اپڑاں جوبنڑ ور آ جئے جہڑی کسان لوکاں غو دل اپڑاں در چھک لیئے یوہ منظر مچ سہنو لگے ور کجھ دناں تیں بعد ہی جد موسم چلیو جئے تے یہ ساریں چیز سک سڑ غے پھکی ہو جیں اس ویلے پتو لگے جے یاہ تے چار تہاڑا غی فانی رونق تھی بس یوہی حال انسان غی زندگی غو ہے جس تیں بعد قبر ماں مٹی ہونو تے فر محشر غا مدان ماں پجنو ہے جت ان خوش نصیباں واسطے جہڑا ایمان تے نیک عملاں ناںٰ اپنڑیں جھولی پہر لیں بخشش تے اللہ غی رضا ہے ور خدا غا نافرمان واسطے جنھاں نے فانی دنیا ور اپڑیں اصل منزل آخرت بسار چھوڑی تھی سخت عذاب تے جہنم ہے اس تیں صاف پتو لگے جے دنیا غی یاہ زندگی انھاں لوکاں واسطے جہڑا اس غی پھل کھیلی ماں الجھ غے رہ جیں بس اک تھوکھا غو سمان ہے جس ور دنیا داراں ناں تھوکھو لگے۔

(١٩) یعنی اے خوش نصیبو دنیا غی پھل کھیلی تیں پلّو چھڑکا غے تم تے اپڑاں اصلی گہر جنت غو سامان کرو اک دوجا تیں اگے بدھ غے تے دوڑ دوڑ غے ویہہ نیک عمل کرو جنھاں ناںٰ اس فانی دنیا غا مقابلہ ماں واہ سدا رھنڑ آلی جنت لبھے غی جس غی چڑائی چھڑی اتنی بڑی ہے کہ سارا اسمان تے زمین جڑ غے اتنا نہیں ہو سکتا جتنی واہ چھڑی ہے ہُنڑ آپے سوچ لیو واہ لمی کتنی وہے غی!! واہ ان نیک بختاں واسطے تیار بیٹھی ہے جہڑا اللہ تے اس غاں رسولاں ور ایمان لیانویں تے فر ایمانی تقاضا پورا کریں تے سنو! اتنی بڑی جنت تھاراں عملاں غا بدلہ ماں لبھ جئے یوہ چھڑ واس غو فضل تے کرم ہے کیونجے اس غی رحمت تے بس بہاناں لوڑے ور نہ تم کے ہیں تے تھارا عمل کے ہیں! عملاں ور تے جہنم تیں خلاصی ہو جانڑیں وی بڑی گل ہے، ہُنڑ جہڑ واس غا اتناں بڑا فضل تیں وی فائدو نہ چکے وہ کتنوں بڑو بدنصیب ہے!۔

مَّا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي

دنیا ور آوے تے نہ خاص تھارے اپنْے اپر آوے ور اس توں پہلاں کہ

كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَا ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ

ہم اس ناں پیدا کراں واہ اک (خاص) کتاب ماں لکھی وی وہے ؛ یوہ کم اللہ تعالیٰ واسطے سوکھو

يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لِّكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ

ہی ہے ؛ تانجے تم اس چیز ورافسوس نہ کریں جھڑی تھارا کولوں چلی جئے تے نہ اس ور بڈیار کریں جھڑی تمناں دتی جے (۲۰)

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ

تے اللہ کسے وی گھمنڈ کرن آلا بڈیار دسن آلا ناں پسند نیہنہ کرتو ؛ جھڑا آپ وی کنجوسی کریں

وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ ۗ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ

تے لوکاں ناں وی کنجوسی غی پٹی پڑھانویں ؛ اور جھڑو وی منہ پھیر لئے غو فر اللہ تعالیٰ تے

الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا

بے پرواہ ہے صفتاں غو مالک ہے (۲۱) یقیناً ہم نے اپنْاں رسول صاف صاف نشانئیں دے غے چلایا ؛ تے ہم نے

مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۖ وَ

انھاں غے نالْ کتاب اور (انصاف غی) ترکھڑی نازل کی، تانجے لوک انصاف ور قائم ریہنہ ؛ تے

أَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

ہم نے لوہ نازل کیو اس ماں سخت خطرو ہے ، تے لوکاں واسطے ہور وی فائدا ہیں

وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ ۚ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ

تے تانجے اللہ تعالیٰ باندے کردئے کہ کونْ اس غی تے اس غا رسول غی بن دیکھیاں مدد کرے ؛ بیشک اللہ بڑی طاقت آلو

عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي

زبر دست ہے (۲۲) تے یقیناً ہم نے نوحؑ تے ابراہیمؑ نبی بنا غے چلایا ؛ تے ہم نے انھاں غی

ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ ۖ فَمِنْهُم مُّهْتَدٍ ۖ وَكَثِيرٌ

لہڑی ماں پیغمبری نالے کتاب جاری رکھی ؛ فر کجھ انھاں بچوں ہدایت آلا ہیں ؛ ور انھاں بچوں

(۲۰) جس را کہ انسان دنیا غی موج مستیاں ماں مغرور ہو غے آخرت تیں غافل ہو جئے اسے را کدے کدے مصیبت، تے پریشانی ماں مایوس ہو غے اپنْاں مالک ناں تے آخرت غا لیکھا ناں بسار چھوڑے، اسے واسطے فرمایو جارھیو ہے جے مصیبت تے جھڑی وی ہے، پہانویں واہ زمین ماں پچھل، کالْ وغیرہ غی شکل ماں سارا ملک ور آوے تے پہانویں ماندگی، تنگدستی وغیرہ غی شکل ماں خاص کسے بندہ ور آوے بہرحال واہ تقدیر غے مطابق ہی آوے بلکہ واہ تے پیش آنْ تیں پہلاں ہی سگوں انسان غا دنیا ور آنْ تیں وی پہلاں ہی لوح محفوظ ماں لکھی وی تھی، رحمت عالم ﷺ اس غی وضاحت کرتاں فرمانویں: جے اللہ نے تقدیر تے زمین اسمان غا پیدا کرن تیں پنجاہ ہزار سال پہلاں ہی لکھ لی تھی (مسلم شریف) فرمایو: یاہ گل ہمنْے اس گلوں دس چھوڑی ہے تانجے کسے چیز غا گمنْ ور تے مصیبت ور تم خدا غی رحمت تیں مایوس نہ ہوجیں بلکہ مصیبت ور صبر کر غے ثواب کھٹیں، تے جد کائے نعمت لبھے اس ناں اپنْوں کمال سمجھ غے اس ور بڈیار کرن تے پھنڈنْ نہ لگ جیں بلکہ اللہ غو احسان من غے اس غو شکر ادا کریں تے ثواب کمانویں کما فسر بہٖ ابن عباسؓ (مستدرک، روح المعانی)

(۲۱) یعنی دنیا وی مالْ دولت غی ہوس غا نتیجہ ماں انسان غے اندر پھنڈنْ تے بڈیار دسنْ جسیں یہ پھیڑیں صفت پیدا ہوجیں جھڑیں اللہ تعالیٰ غی ناراضگی غو سبب بنْ جیں، فر اسا آدمی غا دل ماں دنیا غی ہوس اس را بیں جئے کہ وہ آپ تے اللہ غا رستہ ماں خرچ کرتو ہی نیہنہ دوجاں ناں وی اپنْاں عمل نالْ بلکہ اپنْی گلاں نالْ وی اسے بخیلی تے کنجوسی غی پٹی پڑھاوے حالانکہ انسان غا خیرات کرن ماں اللہ تعالیٰ غو کے فائدو ہے! وہ تے بے پرواہ ہے کسے غو محتاج نیہنہ فائدو تے انسان غو اپنْو ہی ہے کہ اس غا گناہ معاف ویں تے وہ ثواب کھٹے ور دنیا غی ہوس رکھنْ آلا مالدار جتھاں غی جھولیْ ایمان تے نیک عمل تیں خالی وہے ویہہ لوکاں ناں کنجوسی ہی غی مت دیں ور کنجوسی تے بخیلی غو مطلب انھاں جگہاں ماں خرچ نہ کرنوں ہے جتھاں ماں خرچ کرن غو اللہ نے حکم دتو ہے فضول خرچی تیں بچنْوں کنجوسی نیہنہ بلکہ اصل دینداری ہے پچ سارا لوک جہالت غی وجہ تیں فضول خرچی نہ کرن آلاں ناں کنجوس سمجھ لیں۔

(۲۲) اللہ نے انسان ور یوہ احسان کیو کہ اس غی ہدایت واسطے تے اس ناں دوزخ غا رستہ تیں بچا غے جنت غا رستہ ور لانْ واسطے ہر دور ماں اپنْاں پیغمبر چلایا۔ تے اس آخری دور ماں قیامت توڑی واسطے اپنْاں آخری پیغمبر جھڑا ساراں نبیاں غا سردار ہیں تے اللہ غی مخلوق ماں سب تیں اُچا رتبہ آلا ہیں ویہہ چلایا۔ اور نبیاں ناں اپنْیں خاص نشانْیں تے معجزا عطا کیا اور انھاں ور اپنْیں کتاب نازل فرمائیں تے عدل انصاف آلو شریعت غو نظام نازل فرمایو تانجے لوک اللہ تعالیٰ غا حق وی ادا کریں تے آپسماں ایکنْ دوجا غا حقوق وی ٹھیک ٹھیک ادا کریں تے سارا انسان انصاف ور قائم ہوجیں ور جھڑا لوک خدائی کتاباں غاں حکماں تے نبیاں غی تعلیم غے باوجود عدل انصاف واسطے تیار نہ ویں تے فتنہ فساد تیں باز نہ آویں انھاں واسطے اللہ نے ''لوہ'' پیدا کیو تانجے اسا لوک تلوار نالْ سدا کیا جاسکیں، نالْ ہی فرمایو لوہا غو چھڑو یوہی اک فائدو نیہنہ اس ماں ہور وی پچ فائدا ہیں کم کاج غا متا ہتھیار اسے تیں بنْایا جیں ور لوہ ماں اک ہور پچ اہم فائدو ہے جے اس نالْ جنگ غا ہتھیار بنْیں تے نبیاں غا آنْ اور کتاباں غا نازل ہونْ تیں بعد جد حق تے باطل غو ٹاکرو وہے اس ویلْے دیکھیو جئے کہ کونْ اللہ تعالیٰ غا دین تے اس غاں نبیاں غی مدد ماں اللہ تعالیٰ ناں دیکھنْ تیں بجنْ ہی چھڑا جنت غا وعدا اور جند جان غی قربانی دے غے اپنْاں ایمان غو نقد ثبوت پیش کرے، ور اس ماں وی بنداں غو ہی فائدو ہے تانجے ویہہ یہ قربانیں دے غے جنت تے خدا غی رضا کھٹیں ور نہ اللہ تے کسے غو محتاج نیہنہ وہ تے زبردست طاقت غو مالک سب ور غالب ہے۔

(۲۳) یعنی نبیاں غوسلسلو منڈ تیں ہی چلّیو آوے حضرت نوحؑ تے حضرت ابراہیمؑ اس جماعت غا دو عالیشان بزرگ ہیں، انھاں غی لہڑی ماں اللہ نے مچ سارا نبی مبعوث فرمایا تے کتاب نازل فرمائیں وراس غے باوجود وی ان غی لہڑی ماں کجھ لوکاں ناں چھوڑ غے مچ ساراں نے نافرمانی غو رستو نوڑ لیو، وراس تیں بعد وی اللہ او پروتھلی اپݨاں نبی چلاتو رھیوات توڑی کہ بنی اسرائیل ماں آخری پیغمبر حضرت عیسیٰؑ تشریف لے آیا جھاں ورانجیل نازل ہوئی تھی۔

(۲۴) یعنی جن لوکاں نے سچا دل ناں حضرت عیسیٰؑ غی اتباع کی تھی انھاں ورایمان لیایا تھا اللہ تعالیٰ نے انھاں غا دلاں ماں اپݨاں سنگیاں واسطے تے ساری خلقت واسطے نرمی اور ہمدردی تے مہربانی پیدا کردتی تھی جس راکہ صحابۂ کرام غا بارہ ماں اللہ تعالیٰ نے فرمایو رحماء بینھم ''ویہہ آپسماں نرم دل ہیں'' (سورت فتح/۲۹) یہ دو چیز اللہ تعالیٰ نے انھاں ناں اپݨاں فضل ناں عطا فرمائیں تھیں، وراک تیجی چیز انھاں نے آپ کڈی تھی واہ تھی رھبانیۃ جھڑی اللہ تعالیٰ نے انھاں ورفرض نیہنہ کی تھی بلکہ واہ انھاں نے آپ کڈی تھی لیکن انھاں غی نیت پہیڑی نیہنہ تھی، انھاں نے یاہ چیز اللہ غی رضا واسطے ہی کڈی تھی، جس غی وجہ حدیث ماں یاہ آئی ہے کہ نیک لوکاں ور ظالم بادشاہاں نے ظلم کیا فراک اسودور آیو جد یہ ظالم گمراہ بادشاہ نیک لوکاں ناں اپݨاں گمراہی آلا رستہ ورچلݨ واسطے مجبور کرن لگ گیا۔ جس راکہ اج گمراہ ناں غا مسلمان ظالم حکمراناں غو کم ہے۔ اس ور نیک لوک اپݨوں دین بچاݨ واسطے جنگلاں ماں چلّیا گیا (ملخصا عن ابن کثیر نقله عن ابن ابی حاتم) رھبانیت غو لفظی مطلب ہے ڈر، خوف ہے تے رہبانیت ورچلݨ آلا ناں رھبان کیہنہ یعنی ڈرن آلو ان لوکاں نے یوہ کم خدا خوفی ورنوڑ یو تھو، اس گلوں انھاں ناں وی رہبان تے اس طریقہ ناں رہبانیت کہݨ لگ گیا، یوہ شروع تے بڑی نیک نیتی ور ہوو تھو، لیکن اللہ نے فرمایو: فرانھاں نے اس غی رعایت نیہنہ کی، کیونجے انھاں پشلاں لوکاں تیں بعد جد دوجی پہیڑی غا لوک آیا انھاں نے انی تقلید وراس مجبوری ناں دین غو کم سمجھ لیو، فر عام لوک انھاں جنگلاں، کلاں، تے چھکیاں ماں رہݨ آلاں ناں نیک سمجھیں تھا جس ورانھاں ناں ہدیہ، تحفہ تے شیرنی لبھݨ لگ گئی فر تے ہراک فراڈی، پکھنڈی، مفت خورو، رہبان بݨ گیو، جس غا نظارہ اج وی عیسائیاں ماں کیا جاسکیں، رحمت عالم ﷺ نے اپݨی امت ناں اس را جنگلاں ماں پھرن، کلاں تے چھکیاں ماں بیسن، جتی ستی رہݨ تیں سختی ناں منع فرمایو، حضرت نے فرمایو اسلام ماں رہبانیت غی کائے گنجائش نیہنہ (مشکوٰۃ شریف) ترمذی شریف ماں ہے اک صحابیؓ نے ایکݨ سفر ماں جنگل ماں اماء پاݨی تے کہاہ دیکھ غے فرمایو: کہ جیکدے حضرت مناں اجازت دیدیں تاں ہوں اتے ہی بیس رہتو تے اپݨاں مالک ناں یاد کرتو حضرت نے انھاں ناں ٹھاک چھوڑیو جے اس را بالکل نہ کریو اک روایت ماں یوہ وی ہے کہ حضرت نے فرمایو: ہوں یہودیت تے عیسایت لے غے نیہنہ آیو بلکہ سوکھو ابراہیمی دین لے غے آیو ہوں یعنی یوہ عیسائیاں تے یہودیاں غو طریقو ہے، مسند احمد ماں ہے جے میری امت غی رہبانیت بس اللہ غا رستہ ماں جہاد ہے، حضرت ابو سعیدؓ نے ایکݨ بندہ ناں نصیحت کرتاں فرمایو جہاد کدے نہ چھوڑیو کیونجے یاہی اسلام غی رہبانیت ہے (مسند احمد) ورافسوس! اج کتناں ہی اسلام غو ناں لیݨ آلا رہبانیت ماں عیسائیاں تیں وی اگے لنگ گیا ہیں، جنگلاں ماں پھرنوں تے اج گل ہی کوئے نیہنہ بلکہ الف ننگا پھرنوں تے قرآن حدیث غاں حکماں ناں اپݨاں واسطے ضروری نہ سمجھݨوں اج بزرگی غی خاص نشاݨیں ہیں۔

(۲۵) یعنی جھڑا خوش نصیب رحمت عالم ﷺ غا آݨ توڑی حضرت عیسیٰؑ ورٹھیک ایمان رکھتا رہیا تے انھاں غی صحیح تعلیم ورعمل کرتا رہیا فر جد رحمت عالم ﷺ تشریف لیایا یہ حضرت عیسیٰؑ غا حکم غے مطابق نبی پاک ﷺ ورایمان لے آیا تے اسلام قبول کرلیو انھاں ناں دوہرو ثواب لبھے غو اک پہلا پیغمبر ورایمان لیاݨ غو تے اک رحمت عالم ﷺ ورایمان لیاݨ غو۔

(۲۶) ات لِئَلَّا يَعْلَمَ ماں ''لا'' زیادہ ہے جس راکہ عربی ماں خوبصورتی واسطے مچ سارا حرف زیادہ کردیݨ غو عام مزاج ہے تے مطلب یوہ ہے کہ تانجے ویہہ اہل کتاب جھڑا نبی پاک ﷺ ورایمان تے نیہنہ

مِنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ۝۲۶ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا

متا لوک نافرمان ہوگیا؛ فرانھاں غے مغرو مغر ہم نے انھاں ہی غا طریقہ وراپݨاں (ہور) رسول چلّایا

وَقَفَّيْنَا بِعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنٰهُ الْاِنْجِيْلَ ۙ وَجَعَلْنَا

تے انھاں تیں پچھے ہم نے مریمؑ غا پوت عیسیٰؑ چلّایا؛ تے انھاں ناں ہم نے انجیل عطا کی (۲۳) تے جھاں لوکاں نے

فِيْ قُلُوْبِ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ رَاْفَةً وَّرَحْمَةً ۭ وَرَهْبَانِيَّةَۨ

انھاں غی تابعداری کی ہم نے انھاں غا دلاں ماں شفقت تے نرمی پیدا کردتی، تے اک ملنگ بݨوں یاہ

ابْتَدَعُوْهَا مَا كَتَبْنٰهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاۗءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ

بدعت انھاں نے آپے کڈی تھی ہم نے یاہ انھاں ورفرض نیہنہ کی تھی ورانھاں نے اللہ غی رضا کھٹݨ واسطے آپے کڈلی تھی

فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۚ فَاٰتَيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْهُمْ

فراس ناں نبھاوی نیہنہ سکیا جسو کہ اس غا نبھاݨ غو حق تھو بس جھڑا لوک انھاں بچوں ایمان لیایا ہم نے انھاں ناں

اَجْرَهُمْ ۚ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ۝۲۷ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا

انھاں غو ثواب دیدتو؛ اور متا لوک تے انھاں بچوں نافرمان ہی رہیا (۲۴) اے ایمان آلیو!

اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوْا بِرَسُوْلِهٖ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَّحْمَتِهٖ

تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرتا رہو! تے اس غا رسول ورایمان لیاؤ، وہ تمناں اپݨی رحمت غا دو حصّا دئے غو

وَيَجْعَلْ لَّكُمْ نُوْرًا تَمْشُوْنَ بِهٖ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ

تے وہ تمناں اسو نور عطا کرے غو جس غی لوء ماں تم ٹریں پھریں غا، تے وہ تھاری بخشش کرے غو؛ تے اللہ بڑو بخشش

رَّحِيْمٌ ۝۲۸ لِّئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَلَّا يَقْدِرُوْنَ عَلٰي

آلو مچ مہربان ہے (۲۵) (یوہ اس گلوں) تانجے اہلِ کتاب ناں پتو لگ جئے کہ انھاں ناں اللہ تعالیٰ

شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ

غا فضل ور کجھ وی اختیار نیہہ؛ تے یاہ گل جے فضل اللہ تعالیٰ ہی غا ہتھ ماں ہے

مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۝۲۹

وہ جس ناں چاہوے عطا کرے تے اللہ تعالیٰ بہت ہی بڑا فضل آلو ہے (۲۶)